

CİHANNÜMA DERGİ

www.cihannuma.org | SAYI 5 | KIŞ | 2021

YENİDEN DIŞ POLİTİKA

Gündem

Sahada ve Masada
Türkiye

Dosya

Naçıvan Koridoru
Yeni İmkanlar

Analiz

ABD Seçimleri
ve Sonrası

Ten Commandments

TRUMP 2020

TRUMP 2020

TRUMP IS OUR PRESIDENT

MAGA

ARE WE AN AR15?

Sunuş

Dr. Ömer Faruk YELKENCİ

Genel Yayın Yönetmeni

Modern dünya tarihi, sömürgeci devletlerin egemenliklerinin yaşandığı bir tarih olmuştur. Bu sürecin başlarından itibaren başrolü oynayan “acımasız pragmatist devlet” Birleşik Krallık, İkinci Büyük Harpten sonra bayrağı bir diğerine, ABD’ye devretmiştir.

Bu emperyalist devlet ABD, ilki gibi büyük hukuksuzlukların ve çelişkilerin üzerinde oturmaktadır. Topraklarını ellerinden aldıkları Kızılderililere tarihin gördüğü en büyük soykırımlardan birini uygulamış olan ABD yöneticileri, dünyanın diğer yerlerinde yaşanan katliam ve soykırımların hesabını sorma hakkını da kendilerinde görebilmişlerdir. Bir yanda milyonlarca Afrikalı insanı köleleştiren ve bugün bile aşağılamaya devam edenler; diğer yandan özgürlük, demokrasi ve insan haklarının jandarması kesilmişlerdir. Sahip olduğu bu ve benzer büyük çelişkiler, ABD’yi içten içe yakarken, köklerini Antik Yunan ve Roma’da arayan ve öncülü Roma gibi gücü kutsayan bu devlet bugün başka bir çelişkiyi yaşamaktadır. Dünyadan sömürdüklerine borçlu zenginlikleriyle, imkânlarıyla Mars’a ulaşan süper gücün, gözle görülemeyecek kadar küçük Kovid-19 virüsüyle baş etmedeki başarısızlığı bizlere küçük bir sivrisineğe yenilen tarihin en büyük zalimlerinden birinin hikâyesini ne kadar da çok çağrıştırıyor.

Bu sicili kabarık süper gücün son beş yılında alışlagelmedik şeyler oldu. Donald Trump şaibeli bir şekilde başkan oldu ve yine şaibeli bir şekilde başkanlığı kaybetti. Ancak o, ABD’nin dünyada konumlanmasını farklı bir şekilde düşündü ve yürütmeye çalıştı. Özellikle 19. yüzyılın başından itibaren ABD dış politikasında ‘bölgemizde kalmalıyız - güçlü olmak için tüm dünyayla ilgilenmeliyiz’ görüş ayrılığı hep olagelmiştir. ABD’nin var olan tüm derin devlet taraflarıyla mücadele etmeyi göze alan Trump’ın şahsında değişen bu politika hem öncekilerden farklı, hem de bir dönüm noktası oldu. Bu yüzden ileride ABD tarihi yazılırken Trump’tan öncesi ve Trump’tan sonrası diye bir ayırım mutlaka yapılacaktır. Her ne kadar yeni yönetim eski politikalara dönme gayreti içinde olsa da Dünya artık o eski, beş sene evvelki dünya değildir.

ABD seçimleri sonrası Türkiye’nin dış ilişkilerini, çeşitli boyutları ve yönleriyle ele aldığımız 2021 Kış sayımızı siz değerli okurlarımıza ulaştırabilmenin mutluluğunu yaşıyoruz. Dünya artık o eski Dünya değil, demiştik ya; son söz olarak ifade edelim ki dahası, Türkiye artık o eski Türkiye değil. Artık Türkiye Cumhuriyeti gönül coğrafyası ile beraber dünyanın ve insanlığın geleceği için büyük bir umuda dönüşmüştür. Amerika dış politikası ve diğerleri bunu dikkate almak durumundadır. Zira umuttan büyük silah ve gönlünde onu taşıyanlardan büyük güç yoktur. Eski ezberlerinde ısrarcı olurlarsa bilinmelidir ki, yeryüzü bir kader ikliminde, kendi ‘bahar’ına doğru geri döndürülemez bir giriş yapmıştır.

Bu vesileyle Kış sayımıza görüşleri, emekleri ve yazılarıyla katkıda bulunmuş tüm dostlarımıza huzurlarınızda teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

CİHANNÜMA DERGİ

52

Prof. Dr. Birol AKGÜN

ANALİZ

ABD Başkanlık Seçimleri ve Biden Dönemi Dış Politikası

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 250 yıllık demokrasi tarihinin pek çok bakımdan en kritik başkanlık seçimlerinden birini yaşadı. İngiltere ve Fransa ile birlikte uzun bir süredir kesintisiz olarak demokratik sistemle yönetildi.

95

DOSYA

Dr. Telman NUSRETOĞLU

Zengezur Koridoru ve Yeni Türk Yükselişi

Altın Orda devletinin tahakkümünden kurtulduktan sonra Çarlık Rusya'sının ilk yayılmacı hamlesi 1552 yılında Kazan Hanlığı topraklarının işgal edilmesi olmuştur. Bu tarihten itibaren Karadeniz'den Hazar'a uzun asırlara yayılan bir Türk-Rus mücadelesi başlamıştır.

98

DOSYA

Dr. Reşat Ahmet AĞAOĞLU

Karabağ Zaferi Sonrası Nahçıvan Koridoru

Eski ve zengin tarihe sahip günümüzde Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Nahçıvan stratejik, politik ve ekonomik açıdan bölgede halen etkinliğini korumaktadır.

İçindekiler

4 | **Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK**
Eski Amerika,
Yeni Başkan: Joe Biden ve
Amerikan Rüyası

11 | **Ömer AYDIN**
Türkiye Ve Fransa: Uzak
Hedefler Yakın Çelişkiler

16 | **Dr. Mehmet CANGİR**
Türkiye-AB İlişkileri
Üzerine Yeniden Düşünmek

24 | **Mustafa ŞEN**
Türkiye'nin Sert Güç ve
Yumuşak Güç Kullanım
Stratejisi: Döngü ve Denge

28 | **Ali CURA**
Türkiye'nin Rusya ile
son 10 yıllık ilişkisi

32 | **Dr. Recep YÜRÜMEZ**
Türkiye'nin Türk Dünyası
ile İlişkileri

38 | **Dr. Süleyman ÖZAR**
Avrupa Güvenlik ve
İşbirliği Teşkilatı

44 | **Doç.Dr. Eldar HASANOĞLU**
Değişen Dünyada
Türkiye İsrail İlişkileri

64 | **Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN**
ABD Başkanlık Seçimleri
Sonrası Türkiye - Çin
İlişkileri -Doğu Türkistan-

72 | **Prof. Dr. Yılmaz KARADENİZ**
Türkiye-İran İlişkilerine Tarihi
Perspektiften Genel Bir Bakış

84 | **Prof. Dr. Ahmet UYSAL**
Türkiye ve İslam Dünyası
İlişkileri

90 | **Kudret BÜLBÜL**
Türkiye: Ötekisi Olmayan Ülke
Herkesin Ülkesi;
Rüyası Kadardır

CIHANNÜMA DERGİ

Cihannüma Dayanışma
ve İşbirliği Derneği Adına
İmtiyaz Sahibi
Mustafa ŞEN

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Ömer Faruk YELKENCİ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Veli TOLU

Editör
Özkan TEKİN

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Bayram Ali ERSOY
Prof. Dr. Mahmut BİLEN
Mustafa BOLAT
Hüseyin CERRAHOĞLU
Doç. Dr. Ebubekir CEYLAN

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Yusuf TEKİN
Prof. Dr. Birol AKGÜN
Prof. Dr. Vatan KARAKAYA
Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN
Dr. Hasan TAŞÇI
Erol ERDOĞAN
Şenel KIZILCA

Lojistik
Adnan ÇELİK

Dağıtım
Faruk YAKARYILMAZ

ISSN 2687-6647

Tasarım
Ceyhun AKGÜN
ben@ceyhunakgun.com

Hacı Bayram Mah. Haşimi
(Kutlu) Sk. No. 12
Altındağ - ANKARA
info@cihannuma.org
www.cihannuma.org

Baskı: **USTA OFSET**
Davutpaşa Cad. Güven San.
Sit. B Blok No. 382 Topkapı,
Zeytinburnu İstanbul

Eski Amerika, Yeni Başkan: Joe Biden ve Amerikan Rüyası

PROF. DR. ALİ OSMAN ÖZTÜRK

BUNDAN tam 75 yıl önce, yakın tarihin en yıkıcı iki cihan harbi sonrası uluslararası güvenlik ve barışı korumak vaadiyle bir örgüt kuruldu. 51 üye ülke ile kurulan bu örgütün en can alıcı organı olan Güvenlik Konseyi'nin değişmeyen ve mutlak veto hakkına sahip beş ülkesi olarak ABD, Çin, Rusya, Fransa ve İngiltere kabul edildi. BM'nin kuruluşundan bir yıl önce, yani 1944 yılında ise, Amerika'nın New Hampshire eyaletinin küçük bir kasabası, Bretton Woods'ta 44 ülkeden 730 delegenin katılımıyla dünya para ve finans düzenine yeni bir sistem teklifi yapılan bir konferans düzenlendi. Yarısından fazlası az gelişmiş ülkeleri temsil eden delegeler, 1930'da Amerika'da başlayıp, önce Avrupa ve daha sonra bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhranın uluslararası ticareti durma noktasına getirmesi sonucu bir can simidi olarak tarihte ilk kez, kendi aralarında ortak bir parasal düzene geçti. 1970'lerde yaşanan petrol krizlerinin etkisiyle, Bretton Woods sistemiyle bütün ülke para birimlerinin ABD doları üzerinden altına dönüştürülebilmesi üzerine kurulu anlaşma yürürlükten kalkmış olmasına rağmen, bu kez dolar fiili olarak uluslararası ticaretin yegane para birimi olarak kullanılır hale geldi. Zaten kuruluş amaçları yeni finansal sistemi tahkim etmek olan IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası bugüne kadar dolar merkezli dünya finans ve ticaret hareketlerini kontrol altında tutmayı becererek, dünya ticaretinin %60'ından fazlasını tamamen Amerikan para politikasının inisiyatifine bağlamış oldu.

Küresel düzeyde “güvenlik ve barışın tesisi”, “adil finansal ve ticari ilişkiler”in yürütülmesi bağlamında NATO’dan, Dünya Ticaret Örgütü’ne kadar bir dizi uluslararası kuruluş marifetiyle dizayn edilen dünya sistemi içinde belirleyici bir rol üstlenmiş/alınmış olan Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan her seçim, çoğu dünya ülkesi için yakından takip edilmesi gereken bir yarıştı. Terör, ekonomik krizler, göç dalgaları ve en son sağlığımızı tehdit eden salgınlarla mücadele ederek geçirdiğimiz son on yılın ardından, dünyanın bugününe, yarınlarına dair bir şey söylenecekse, sözün başında, ortasında ya da sonunda illaki Amerika Birleşik Devletleri geçecektir.

Peki, neydi 2020 sonunda gerçekleşen Amerikan başkanlık seçimini öncekilerden farklı kılan? Yalnızca ülkesine değil, diğer ülkelere sosyal medya mesajları üzerinden ayar veren sabık başkanın tantanalı geçen seçim hezeyanlarından dolayı mı? Eski başkanların siyasetten uzak durma geleneklerini kenara bırakan Obama’nın bile Trump’a karşı sahaya inmesinden mi? Barışın, güvenliğin ve esenliğin sembolü olan bir ülkenin daha başkanlık devir-teslimi yapılmadan ancak bir üçüncü dünya ülkesinde görmeye alıştığımız görüntüleri sergileyecek duruma düşmüş olmasından mı? Yoksa ABD’nin dünyaya ayar verirken Kovid-19 ile mücadeledeki utanılacak sicili mi? Bu ve benzeri hangi soruyu sorarsak soralım, hangi saptamayı yaparsak yapalım artık bugün Amerikan rüyasının sorgulanmaya başlandığı bir seçim dönemi tecrübe edilmiş oldu. Amerika Birleşik Devletleri açısından bakılırsa, 2021’de Joe Biden ve kabinesi ile başlayacak olan yeni hükümetin hala rüyanın bitmediğini, hatta bir kâbusa dönüşmediğini önce kendi toplumuna, sonra dünyaya kabul ettirmeye odaklanacağı yeni bir dönemin eşliğinde olduğu gün gibi aşikârdır.

Amerikan rüyasının sona ermediğini iddia eden “building back better” (*Yeniden ABD’yi daha iyi inşaa etmek*) sloganıyla seçilen ve Biden önderliğinde kurulacak yeni yönetim 2024’e kadar dört temel konuya çözüm getirmek durumunda görünüyor. İlki, Kovid-19 ile mücadelede pek de iyi gitmeyen sağlık hizmetlerine dair ilk adım olarak seçim dönemi boyunca söz verdiği üzere aşılama sürecini kapsamlı ve verimli bir şekilde yürütmesi konusudur. Biden’dan çözüm bekleyen ikinci konu ise, ülkenin 2007-2010 arası yaşanan ekonomik kriz sonrası toplumsal düzeyde sorunları gün yüzüne çıkaran gelir dağılımında giderek artan eşitsizlikler ve Kovid-19 salgını ile durgunlaşan ekonomiyi canlandıracak yeni ekonomik düzenlemeleri hayata geçirmek olacaktır. Üçüncü konu, özellikle bir Afro-Amerika vatandaşının, George Floyd’un 25 Mayıs 2020’de polis şiddeti sonucu katledilmesi sonrası artan tansiyonun

Dünya ticaretinin %60’ından fazlası tamamen Amerikan para politikasının inisiyatifindedir.

eklendiği ırkçı ve aşırı dinci eğilimlerde yükselişlerin önüne geçerek bir normalleşme sürecine girmek üzere çözümler üretmek. Son olarak, son yıllarda uluslararası arenada taraf olduğu birçok alanda alışılmış zaferlerle çıkamamış, sorunları çözememiş ve hatta yükselişlerini önleyemediği güçler nedeniyle dünya lideri ülke konumunu kaybetmek üzere olan bir ülke gidişatını tersine çevirecek uluslararası düzeyde girişimlerde bulunmak olacaktır. Üstelik bütün bunları, hiçbir mazeretin ardına sığınmadan, Demokratların hem Beyaz Saray, hem Temsilciler Meclisi, hem de Senatoda çoğunluğu elde ettiği güçlü bir iktidar döneminde yapmak durumdalar.

Uluslararası düzlemde dünya kamuoyu, her ne kadar klasik ve alışılmış bir Beyaz Saray yönetimi sergilemese de Trump'ın kaybetmesini nedense şaşkırtıcı bulmuşa benziyor. Daha doğrusu, seçimden hemen önce yapılan birçok açıklama ve analizde dünya yeni bir dört yılı Trump ile geçirmeye sanki daha hazırlıydı. Oysa Demokratların sadece Beyaz Saray'ı değil, Senato ve Meclis'te de çoğunluğu elde etmesiyle birlikte, tüm dünya Trump'ın Amerikan geleneklerini alt-üst eden dönemi sonrası Biden acaba nasıl bir strateji izleyecek sorusuna kafa yormaya başladı. Konuya ilgi duyanlar Amerikan'ın dünyada kendine biçtiği rolü en güncel dokümandan takip etmek isteyenlere, Amerikan Kongresi (*Senato ve Temsilciler Meclisi*) için hazırlanmış ve 2021'in ilk haftasında yayınlanan metne göz atmaları tavsiye edilir (<https://cresreports.congress.gov> - Rapor no: R44891).

Yayınlanan raporda, geleneksel olarak Amerika'nın dünya genelinde kendine biçtiği dört esas öncelik alanı olarak sırasıyla;

- Küresel lider olarak önceki yüzyılda kurduğu düzeni devam ettirmek,
- Uluslararası liberal düzenin banisi ve hamisi olmak,
- Özgürlük, demokrasi ve insan haklarının savunucusu ve yayıcısı olmak ve
- Avrasya'da bölgesel güçlerin ortaya çıkmasını önlemek şeklinde belirtilmiş.

Yazının başında değindiğimiz gibi 2. Dünya Savaşı'nın ardından işletilen ve güvenlik, finans, ticaret, sağlık vb. birçok kritik alanda Amerika'nın liderliğiyle Batılı ülkelerin ağırlıklı etkisinde olan uluslararası örgütler marifetiyle sayılan ilk üç görevin gereklerini yerine öyle ya da böyle getirmeye çalıştığı bir 50-60 yıllık dönemden hep birlikte geçtik. Raporda ABD'nin değişen ulusal ve uluslararası dengelere bağlı olarak kendini nerede konumlandırabileceği üzerine yapılan analizlerden bazılarını dikkate almak gerekir. Mesela, ABD'nin tam anlamıyla dünyanın

banisi rolünü destekleyenlerin gerekçeleri ile daha sınırlı boyutta uluslararası önceliklerini dikkate alarak “küresel liderlik” vazifesini gözden geçirmesi gerektiğini düşünenlerin öne sürdüğü gerekçeler. En yalın ifadeyle, hala dünyanın en büyük ekonomisi, en demokratik ülkesi, insan hakları adına örnek gösterilen bir toplum ve teknolojik üstünlüğe sahip olmalarından dem vurarak ABD’nin dünya lideri pozisyonunu her ne pahasına olursa olsun sürdürmesi gerektiğini savunmaktadır. Hatta, eğer ABD meydanı boş bırakıp dünya ya Çin ya da Rusya gibi otoriter yan ülkelerin etkisinde kalacak olursa, bu durumun en önce ve en fazla Amerika’ya zarar vereceği endişesi dile getirmekteler.

Diğer yandan, dünyanın hamisi ve lideri pozisyonundaki ABD’nin üstlendiği rolün insani kayıplar, finansal ve ekonomik harcamalar, diplomatik fiyaskolar yanında Amerikan değerleri, siyaseti ve toplumu üzerinde oluşturduğu yüksek maliyetin görmezden gelinerek, bu rolle elde edilen getirinin abartıldığını düşünenlerin sayısı da az değildir. Dünya liderliği rolünde eskisi gibi devam edebilmesi halinde iç meseleleriyle birçok yönden yıpranmış bir ABD’nin uluslararası münasebetlerde gücünü giderek zayıflatma ihtimalinin oldukça yüksek olduğunu da ifade etmekteler. Kaldı ki, söz konusu raporda, son yıllarda tam olarak çözülemeyen ekonomik ve toplumsal sıkıntılar Kovid-19 döneminde katlanarak devam ederken, dünya polisi gibi davranan, dış hibe ve yardımlarla başka ülkelere destekler veren, özellikle uluslararası örgütlerin finansmanı ve müttefiklerin güvenliği için ciddi bütçe harcayan bir yönetim tarzını artık Amerikan kamuoyunun eskisi gibi sorgulamaksızın desteklemeyeceği kaygısı da dillendirmektedirler.

Mevcut şartlara rağmen, Obama’nın izinde giden bir Demokrat olarak Biden başkanlığından, Trump yönetiminin aksine yeniden Amerika’nın dünyanın öncü demokratik devleti olarak liberalizmin ve insan haklarının sarsılmaz destekçisi olduğuna inandırmak üzere adımlar atması beklenmektedir. Biden, başkanlık kampanyası boyunca Amerika’yı yeniden daha iyi inşa etme sözünü “Building back better” -hali hazırda vermiş bulunmaktadır. Bu beklentiye cevap vermek üzere ilk iş olarak, Trump yönetiminin oluşturduğu hasarı gidermek üzere, uluslararası düzeyde profesyonel yaklaşımla kurumsal yapıları aktif bir şekilde işleteceği ve ABD’yi son dönemde dünyadan ayırıştırılan yeni-tecritcilik (*neo-isolationsizm*) yaklaşımını hızla terk edeceğine dair işaretler vermektedir. Bir anlamda, soğuk savaş sonrası küreselleşme ile birlikte yükselen ve güçlenen Çin’e, yeniden büyük güç olma emelinde olan Rusya’ya, gelişmekte olan ülkelerin yeni güç dengelerine kaymalarına ve Batı dışında güçlenen ekonomilerin dengeleri alt-üst etme ihtimaline karşı

Özellikle uluslararası örgütlerin finansmanı ve müttefiklerin güvenliği için ciddi bütçe harcayan bir yönetim tarzını artık Amerikan kamuoyunun eskisi gibi sorgulamaksızın desteklemeyeceği kaygısı da dillendirmektedirler.

*Yeni Amerikan Başkanının,
AB'ye katılım için aday ülke ve
NATO'nun kilit ve kritik bir
üyesi olarak Batı'dan
uzaklaşmış bir Türkiye
istemeyeceği iddia edilebilir.*

ABD'nin pozisyon olarak gereğini yapmaktan başka çaresi olmadığına ikna edilmiş görünüyor, Biden. Açıklandığı kadarıyla, Obama kabinesinde görev alan dışişleri takımının Biden yönetiminde bıraktıkları yerden devam etmek üzere tekrar bir araya getirilmiş olması ise, aynı kişilerle daha da karmaşıklaşan ve ağırlaşan şartlarda böylesi bıçak sırtı bir görevin altından biraz zor kalkabilecekleri yönünde bir takım endişeyi beraberinde getirmektedir.

Trump sonrası dönem için dış politika bağlamında açıkladığı üzere Biden, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi ve Küresel Göç Sözleşmesi gibi uluslararası forum ve girişimlerde bir dizi yeni düzenlemelere gideceğini deklare etmiştir. Yine Biden, Trump döneminde uygulanan Müslümanlara yönelik seyahat kısıtlamaları, göçmen kotaları, Meksika sınırında göçmen çocukları ailelerinden ayırma işlemlerini, müttefikleri azarlarken diktatörleri destekleme politikalarını terk edeceğini daha seçim kampanyası boyunca kamuoyuyla paylaşmıştır. Görünen o ki, bütün bunları yaparken iklim değişikliği tehdidine karşı gerekli adımları atarak, Dünya Sağlık Örgütü'nü işlevsel hale getirmeye çalışarak ve şartlara uyması halinde yeniden İran'la nükleer anlaşmaya yollarını arayarak ABD'nin uluslararası arenada eski itibarını kazanması için elinden geleni yapacak bir Biden görmemiz uzak bir ihtimal değil.

Dört yıllık Trump yönetimi dönemi ciddi gerginliklerle yüzleşen Avrupa devletleri, Biden'ın seçim zaferi sonrası hiç kuşkusuz rahat bir nefes almış oldu. ABD'nin geçtiğimiz yüzyılda kurduğu ve işlettiği dünya düzeninin en sadık ortağı olan Avrupa ülkeleri, Çin ve Rusya ile girilen yoğun rekabet ortamında en büyük desteği Transatlantik Ortaklık girişimine yeniden canlılık getirerek destek vermeye dünden hazırdır. Trump döneminin "Önce Amerika - First America" mottosu yerine, Biden yönetiminin 1. ekonomi ve ticarete, 2. güvenlik ve savunmada, 3. Çin tehdidiyle mücadelede ve 4. iklim değişikliği için atılacak adımlarda Amerika'nın yalnız bırakılmayacağına dair güçlü işaretler söz konusudur. Ülkemiz açısından bakacak olursak, bu dört kritik alanda ciddi adımlar atmak isteyen yeni Amerikan Başkanının, AB'ye katılım için aday ülke ve NATO'nun kilit ve kritik bir üyesi olarak Batı'dan uzaklaşmış bir Türkiye istemeyeceği iddia edilebilir.

Aslında, tarihinde hiç karşılaşmadığı kadar iç siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunlarla aynı dönemde yüzleşen bir ülke olarak ABD'nin uluslararası düzeyde eski güzel günlerine dönme ihtimalinin olmadığını kestirebilen Biden yönetiminden, yeniden şekillenen dünya düzeninde kendini dezavantajlı bir konuma düşürmeyecek adımlar atması beklenir. Diğer bir deyişle, yeni dönemde Amerikan Büyük Stratejisinin (*The*

American Grand Strategy) uluslararası boyutunda, geçtiğimiz yüzyılda inşa ettiği dünya düzenindeki belirleyici egemen aktör rolünü kaybetmeme arzu ve çabasıyla “direnç temelli” (*resilience based*) dış politika ve kamu diplomasisi uygulamalarına ağırlık vereceği yeni bir dönemden bahsedebiliriz. Artık 21. yüzyılın ilk çeyreğine doğru yaklaşırken, yeni dünya düzeninin yalın bir şekilde Batı eksenli ve ABD ağırlıklı olmayacağı, hatta çok aktörlü ve katmanlı bir düzene doğru evirildiğini gösteren bölgesel ve küresel etkilere sahip bir çok gelişme yaşanmaktadır. Biden yönetiminin halkına verdiği “Yeniden (*ABD’yi*) daha iyi inşa etme” sözüyle birlikte ülkesinin hala oyun kurucu bir aktör olduğunu terör, ticaret savaşları, sağlık sorunları (*Kovid-19*), kitlesel göç hareketleriyle boğuşan bir dünyaya ispatlayacak ne gibi sert ve yumuşak güç stratejilerini önceleyeceğini pek yakında hep birlikte göreceğiz.

Trump Sonrası / Biden Dönemi Türkiye ile İlişkiler

Yeni dönemde, ABD’nin Türkiye’ye yönelik stratejik kurgu ve uygulamalarında nasıl bir tutum sergileyeceği merak konusudur. Ancak, Biden’ın dış politika ekibinde yer alan Antony Blinken ve Jake Sullivan’ın Obama döneminde Türkiye’ye yönelik pek de hoş olmayan yaklaşımlarını hatırında tutan Ankara, karşı stratejik hamleleri belirlemekte daha dikkatli olacaktır. Dışişleri Bakanı Sn. Mevlüt Çavuşoğlu’nun bir konuşmasında “Biden beklentilerimizi iyi biliyor. Çünkü ABD’yle ilişkilerimizi olumsuz etkileyen konular Obama döneminde başladı” şeklinde yaptığı açıklama, yeni dönemde Ankara-Washington hattında yaşanacak gelişmeleri çok güzel özetliyor. Bir diğer ifadeyle, Biden yönetimi ile Amerika’da yeni bir dönem başlıyor diye düşünenler olabilir, ancak bu durum en az Türkiye için geçerlidir. Suriye’de YPG/PKK’yla işbirliği yaparak, bir terör örgütüyle diğer terör örgütüne (*DAEŞ*) karşı işbirliği yapabilen, FETÖ’yle mücadelede NATO üyesi ve 70 yıllık müttefiklik hukuku bulunan Türkiye’nin beklentilerine kulaklarını tıkayan bir dönemdi Obama dönemi. Her iki konu hala Ankara-Washington ilişkilerinde öne çıkan konular olmaya devam ediyor.

Bu bağlamda, Obama döneminin bakiyesi olmayan ve yeni dönem itibarıyla ABD-Türkiye ilişkilerinde üstesinden gelinmesi gereken en önemli konu ise S-400 meselesidir. İşin ciddiyeti, Trump döneminde F-35 savaş uçağı programından Türkiye’nin çıkarılması ve iki yıldır geciktirilen yaptırımların (*CATSA*) geçtiğimiz ay Demokratların üsteleme si ile Senato’dan geçmesiyle daha da anlaşılmiş oldu. Hem Patriot savunma sistemini satmamakta direnen, hem de yaptırımlarla başka bir savunma sistemini almayı önlemeye çalışan ABD’nin ikircikli tutumu

Biden yönetimi ile Amerika’da yeni bir dönem başlıyor diye düşünenler olabilir, ancak bu durum en az Türkiye için geçerlidir.

Yeni dünya düzeni dizaynında ciddi rakipleri olan Çin ve bilhassa Rusya'ya Türkiye'nin daha da yaklaşmasına neden olacak müdahalelerden kaçınarak, tatlı-sert kıvamda ilişkilerin devamından yana olacaktır Biden ve kabinesi.

ortadır. Ancak, daha önce birkaç kez Türkiye'nin teklif ettiği "teknik heyetler" düzeyinde görüşmelerle orta yolun bulunarak, NATO üyesi bir ülke (*Yunanistan gibi*) olarak Türkiye'nin de Rus yapımı hava güvenlik sistemine sahip olmasının bir sorun teşkil etmeyeceği yönündeki çağrılara Biden'ın duyarsız kalmayacağını ümit ediyoruz.

Türkiye'nin Suriye, Libya ve Dağlık Karabağ'da yaşanan çatışmalarda destek verdiği tarafların elde ettiği başarı ve Doğu Akdeniz'de oldu-bitilere müsaade etmeyen Türkiye'nin, eski Türkiye olmadığını Biden çok geçmeden fark etmiş olmalıdır. Dahası, yeni dünya düzeni dizaynında ciddi rakipleri olan Çin ve bilhassa Rusya'ya Türkiye'nin daha da yaklaşmasına neden olacak müdahalelerden kaçınarak, tatlı-sert kıvamda ilişkilerin devamından yana olacaktır Biden ve kabinesi. Çünkü, Türkiye'nin pozisyonu net olan bir konu olarak Ermeni meselesi, Washington-Ankara arasında ilişkileri zaman zaman gerilimli bir atmosfere taşıyan önemli bir konudur. Bu hassas konu, Biden döneminde yeniden gündeme geleceğe benziyor. Seçilmesi halinde evrensel insan hakları bağlamında, Ermeni tezlerine daha yakın durduğunu açıklıkla ifade eden Biden ile belki de Türkiye'nin ilk sınaması Başkanlık döneminin ilk aylarında (*Nisan ayında*) ABD'nin Türkiye'yi yeni dönemde nasıl konumlandığını gösteren belirgin bir gündem olacaktır.

Yeni dönemde ABD ile ilişkileri masaya yatıracak Ankara'nın dış politika kurmayları, hain darbe girişiminin baş sorumlusunu hala iade etmeyerek üç maymunu oynayan Washington'u ve darbe girişiminden tam 40 gün sonra, Ağustos 2016'da Türkiye'ye destek ziyaretini gönülsüzce yapan dönemin başkan yardımcısı Biden'ı hiç hatırlından çıkarmayacaktır. Biden 2011-2016 arası Obama yönetiminde başkan yardımcısı iken, Kuzey Suriye, DEAŞ ile mücadele ve terörist Kürt gruplara -YPG ve SDG başta olmak üzere- ABD'nin askeri ve lojistik destekleri gibi ciddi konuları Cumhurbaşkanımız Sn. Recep Tayyip Erdoğan ile çeşitli kereler müzakere etmiştir. Türkiye'nin bu konulardaki kararlılığını çok yakından bilmektedir. Kim bilir, Türkiye'ye ve Cumhurbaşkanımız Erdoğan'a dostça yaklaşmasına rağmen uyguladığı sert politikalarla hatırladığımız Trump yönetimi sonrası Biden dönemi belki de, seçim döneminde kullanılan sert dile rağmen, Türkiye'nin bölgede güçlenen konumunu ve Cumhurbaşkanımızın kararlı tutumu karşısında daha itidalli bir Ankara-Washington ilişkiler dönemine kapı arayabilir.

Türkiye ve Fransa: Uzak Hedefler Yakın Çelişkiler

ÖMER AYDIN

FRANSA, I. Dünya Savaşı dönemindeki Almanya virajını saymazsak, yüzyıllar boyunca bizim Avrupa'daki (hatta Batı'daki) ilk ve en eski müttefikimizdir. Osmanlı Devleti Avrupa ile ilk yakınlaşmayı, Kanunî Sultan Süleyman döneminde Fransa ile kurmuştur. Bugün bile Fransa denilince akla hemen Kanunî'nin, "*Sultan Süleyman'ın saâdet sarayının eşiğine bağlılığını bildirip, kuvvet ve kudretin sığınağına tâbi olduğunu*" açıklayan Fransuva'nın mektubuna verdiği görkemli yanıt gelir.

Tüm Avrupa'yı birleştirip Kutsal bir imparatorluk kurmayı hedefleyen İspanya Kralı Şarlken'e 1526'da yenilip esir düşen 1. Fransuva, Kanunî'den yardım ister ve iki devlet arasında başlayan yakınlaşma yüzyıllar boyunca sürer.

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık üç yüzyılını, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise ilk 50 yılını siyasi, kültürel, sanatsal ve mimari açıdan etkilemiştir Fransızlar.

Kurtuluş Savaşı döneminde Batı'da bağlarımızı korumak, ilişkilerimizi geliştirmek için müracaat ettiğimiz ilk ülke de yine Fransa'dır. Ankara Hükümeti, İngilizlere karşı Fransa'dan yana tavır almış, İngilizleri Anadolu ve Ortadoğu'dan kovmak için birlikte hareket etme çabasına girişilmiştir.

1950'li yıllar sonrası Avrupa Birliği içerisinde etkinliğini kurmak ve korumak isteyen Fransa, Türkiye ile ilişkilerinde tutumlu bir tavır göstermiş, 2000'li yılların başına kadar Paris ve Ankara arasındaki "geniş çaplı fakat dar vizyonlu" yolculuğun seyri tekdüze devam etmiştir. İki

Son yıllarda Türkiye'deki siyasi istikrar ve Fransızların çok kullandığı deyimle Ankara'nın "yayılmacı" politikaları, Fransa'nın son iki yüzyılda serbestçe hareket ettiği bölgeleri tehdit eder hale geldi.

ülke arasında kontrollü bir uzaklaşmanın Jacques Chirac döneminden sonra başladığını söyleyebiliriz. Nicolas Sarkozy ile hızlanan ilişkilerin kötüye gidişinin başlangıcı, François Hollande ile tamama erdi, Emmanuel Macron döneminde ise artık "ilişkısizlik dönemine" girilmiş oldu.

ABD yönetiminde Donald Trump ile meydana gelen değişiklikler, Macron yönetimindeki Fransa'nın ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı tutumunu sertleştirdi. Son yıllarda Türkiye'deki siyasi istikrar ve Fransızların çok kullandığı deyimle Ankara'nın "yayılmacı" politikaları, Fransa'nın son iki yüzyılda serbestçe hareket ettiği bölgeleri tehdit eder hale geldi. Artık Ankara, Paris'i, Avrupa Birliği'ne biçmek istediği kaftan, sömürgeci geçmişi dolayısıyla kapılageldiği tarihi rüzgar, siyasi, kültürel ve dini alanlardaki yakın gelecek hedefleri açısından, çok sayıda bölgede rahatsız etmeye başlamıştı.

ABD'de Joe Biden'ın seçilmesi ile birlikte Fransa'nın derin bir nefes aldığını gözlemliyoruz. Trump döneminin sonlarına doğru iyice gerginleşen Fransa-ABD ilişkileri, deyim yerindeyse öldü öldü dirildi. Koronavirüs kargaşası içerisinde Trump'ın Fransız ürünlerine uyguladığı vergiler nedeniyle Paris'te uykusuz geceler çoğaldı. Macron'un Avrupa Birliği, NATO, Brexit, Balkanlar ve Ortadoğu hakkında yaptığı her açıklama Atlantik ötesinde bir ateş topu olarak geri Elysee'nin bahçesine düşüyordu. Bu muazzam korku ve ihtiyatlı tavır mecburiyeti nedeniyle son dönemde Ortadoğu, Suriye, İsrail-Filistin gibi dosyalarda Macron'un sesini duyan olmadı.

Afrika'da 2010 itibarıyla Frankofon ülkelerde etkisini artırmaya başlayan Türkiye, doğrudan Fransız çıkarlarına tehdit olarak gösterildi. Son dönemde eski sömürgeleri ile bağıını yavaş yavaş kaybeden Paris, bu boşluğu Çin ve Rusya gibi "büyük tehdit" güçlerin doldurmasından ziyade, eski dost Türkiye'nin işbirliğine yeşil ışık yakıyor. Akdeniz ve çevresinde ise geride bıraktığımız yıl Fransa eliyle zirveye çıkan gerginliğin yumuşaması, iki ülke açısından da mantıklı bir orta yolun bulunarak suların durulması beklentisi mevcut.

Aklı selim, Fransa için Sahra altı, Libya, Mağrip, Doğu Akdeniz, Kıbrıs ve hatta Balkanlar politikasında Türkiye ile yakın ve dürüst bir ilişki kurmasını öğütüyor. Fakat unutulmaması gereken mekanik bir gerçek var: Seçim sürecine girecek Paris'in, Avrupa'nın en yüksek orandaki aşırı sağ seçmenine hitap edecek geçici heyecanlar üretme zorunluluğu. Marine Le Pen'in savaş çılgınlıkları ile sahalara ineceğini düşündüğümüz bir ortamda Macron'dan Akdeniz'de barış çubuğu tüttürme mesajları beklemek siyaset bilimine ihanet olur.

Büyük riskler ve cesur adımlar

Fransa'nın önümüzdeki iki yılı seçim kargaşası içerisinde geçireceği gerçeği, dış politika açısından da beklenmedik çıkışlar ve kısa boylu krizlere açık olacağı anlamına geliyor. Büyük riskler ve cesur adımlara dair manevraları 2022 sonrasında göreceğiz.

Geride bıraktığımız birkaç yılda Fransa ve Türkiye; Libya, Suriye, Yukarı Karabağ, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz gibi dosyalarda karşı karşıya geldi. Macron, bu dosyalarda elini güçlendirmek için NATO ve AB'yi devreye sokmayı denedi fakat istediği desteği göremedi.

Libya'da Muammer Kaddafi'nin düşüşüne neden olup ülkeyi kaosa sürükleyen Fransa, bu durumdan çıkış için de çaba sarf etmedi. Geldiğimiz noktada sadece Libya değil, tüm Mağrip ülkelerinin elinden kaydığı acı gerçeğiyle yüzleşmeye çalışan bir Fransa görüyoruz. Çözümü çözümsüzlükte dayatan Fransa'nın artık Mağrip ülkelerinde eski görkemli ve hesapsız günlerinin sona erdiğini, bunu da yaptığı acemice hatalarla iyice hızlandırıldığını belirtelim. Doğu Akdeniz ve Kıbrıs konularında da kalıcı bir dostluk veya düşmanlık kuramayacağı, günü kurtarma amaçlı manevralar peşinde olduğunu tüm dünya gördü. Özellikle Kıbrıs ve Akdeniz'de doğalgaz arama çalışmaları sürecinde Almanya'nın takındığı ağırbaşlı ve güven verici tavır, Macron'u Fransa'da bile zor durumda bıraktı. Akdeniz'de tek başına hareket etmeyi seçen Macron'a İtalya, İspanya gibi diğer önemli ülkelerden de tepki geldi.

Yukarı Karabağ meselesinde Ermenistan'a açık destek veren Fransa yönetimi, uluslararası hukuk ve toplum karşısında kekeme bir siyasete mahkum oldu. Ermenistan ile tarihi bağlar, ülkedeki etkili Ermeni lobi si ve dini yakınlık nedeniyle Katolik kilisesinin baskısına maruz kalan Macron yönetimi, Yukarı Karabağ krizinde tarafsız rolü oynamayı denedi fakat başarısız oldu. AB'nin şahini, Ermenilerin hamisi Macron, bu yenilgiyi kimseye anlatamadı.

Fransa'nın Suriye politikası, iç savaşın ilk yıllarında Türkiye ile paralel gitmiştir. Hatta birçok açıdan Türkiye ve Fransa'nın bölgedeki gelişmelere dair siyaseti benzerlik göstermekteydi. 2013 Ağustos'unda Fransız Rafale uçakları Esad rejimini bombalamak üzere havalanmış, önce David Cameron, sonra da Obama'nın son dakika vazgeçme kararı sonrası üslerine geri dönmüştü. François Hollande döneminin aslında ilk uluslararası fiyaskosu buydu. Fransa yönetimi sonraki yıllarda da Şam'a karşı şahin görünme stratejisini sürdürdü. Hollande döneminin ardından Fransa'nın zirvesine adeta zembille inen Emmanuel Macron ise 2018'de Suriye'ye karşı bir askeri harekate girişilmesi için çaba gösterdi. Fakat bölgede değişen dengeler, Trump yönetimindeki yeni ABD

Çözümü çözümsüzlükte dayatan Fransa'nın artık Mağrip ülkelerinde eski görkemli ve hesapsız günlerinin sona erdiğini, bunu da yaptığı acemice hatalarla iyice hızlandırıldığını belirtelim.

stratejisi ve gittikçe ağırlığını hissettiren Rusya nedeniyle adeta Suriye krizinde hikaye yeniden yazılmaya başlandı. Macron Fransa'sının Suriye dosyasında artık bir etkisi kalmamıştı.

Mevcut durumda Suriye ve Irak siyasetinde Fransa, Türkiye'yi kaybetmesine neden olan PKK/PYD'ye bağlı hedefleri ve bölgedeki Hristiyan nüfusla ilgili "kaygıları" dışında bir dayanak bulamıyor. Fransız kamuoyunun Şark Hristiyanları hassasiyeti nedeniyle Paris'in bir ayağı sürekli buralarda olacak lakin olup bitenlere seyirci kalmaktan başka bir rolü olacağı da sanılmıyor.

ÜÇ MESELE

Yakın dönemde Türkiye-Fransa ilişkilerinin geleceğini üç konu belirleyecek: Türkiye-ABD ilişkileri, Merkel sonrası Almanya'nın durumu ve 2022'de Fransa'nın nereye yöneleceği. ABD ile Türkiye arasının daha şimdiden kötü olacağı öngörülerini başlasa da, hem ABD'nin hem de Avrupa'nın kuzeyde Rusya ve doğuda Çin'e karşı, bölgede Türkiye'den başka güven veren bir kapıları yok. Almanya'da ise bu yılın sonuna doğru Merkel görevi devredecek. Hristiyan-Demokrat geleneğinin Alman siyasetini Merkel sonrası nasıl sürdüreceği soru işaretleri ile dolu. Almanya'da çıkacak en ufak bir rüzgarın AB gemisini fırtınalara savuracağı, Fransa'nın bu durumda fırtınadan korunmak dışında bir hamle şansının olamayacağını belirtelim.

2022 seçimlerinde Macron-Le Pen düellosu şimdilik herkesin beklentisi fakat tercihi değil. Le Pen dışında derin Fransa veya geleneksel sağ dediğimiz Katolik merkez sağ, Macron'un ülkeyi attığı maceralardan büyük rahatsızlık duyuyor. Fransa'nın bu kesimi, pandemi sürecinin de hızlandırdığı bir gerçekle yakın zamanda daha koruyucu, daha saldırgan ve kontrollü bir yönetim için hazırlık yapıyor.

Zaten bu dönemde artık iyice kaybolmuş solun ve aşırı solun seçimi kazanarak ülkeyi belirsiz maceralara atmasını arzu eden de olmayacaktır.

Macron NATO'yu neden öldürdü?

Türkiye-Fransa ilişkilerinde Macron ile birlikte öne çıkan bir diğer konu da NATO. Macron, beyin ölümünü layık gördüğü NATO'yu yeniden şekillendirmeye gücü yetmeyeceğine göre, neden bunca külfetin altına girdi dersiniz? Macron'un NATO üzerinden Türkiye'ye mesajlar vermesi Trump döneminde etkisiz kaldığı Ortadoğu, Suriye, İsrail-Filistin ve Afrika hatta Balkanlar meselelerinde adeta yok olmasından kaynaklanıyor. AB ordusu talebiyle AB'yi, Balkanlara yönelik mesajlarıyla Balkan ülkelerini (ve Almanya'yı) harekete geçiremeyen Macron, NATO üzerinden

mesajlar vererek yukarıda saydığımız bölgelerdeki geri çekilmeyi perdellemeyi amaçladı. Şimdi Fransa, Dışişleri Bakanı Jean-Yves Le Drian'ın ifadesiyle "ABD ile ilişkisinin eskisi gibi olmayacağını, şimdiki AB'nin 4 yıl önceki AB olmadığını ve Biden'ın karşısında farklı bir AB bulacağını" söylüyor. Asıl soru şu olmalı: Biz karşımızda 2 yıl içinde nasıl bir AB bulacağız?

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde 2000 sonrası sert tavır değişikliğine giden Fransa'nın yakın dönemde bir U dönüşü yapmasını beklemiyoruz fakat, daha güçlü bir AB ile Biden'ın karşısına çıkmayı hedefleyen Fransa'nın Türkiye ile sıcak ilişki aşamasını başlatması öngörülebilir. Bu yönde atılacak adımların hem Ankara hem de Paris için kendi ulusal sınırlarının çok daha ötesinde karşılığı olacaktır.

Afrika örneğinde değindiğimiz gibi, benzer bir kültürel ve dini coğrafyaya etki etmeye çalışan iki ülkenin de çıkarları çatışarak kaybetmekten değil, uyuşarak çözüm bulmaktan geçiyor.

Fransızlar, İngiliz ve Alman hegemonyasına karşı Afrika'da, Balkanlarda olduğu gibi Ortadoğu'da da Türkiye'nin geniş gönlünü fethederek etkili olabilirler. Bu kural Orta Asya için de geçerli.

Türkiye ile kuracağı iyi ilişkilerin Fransa'nın iç barışı ve huzuruna da önemli katkıları olacaktır. Fransa'da yaşayan göçmenler içerisinde Türkler, yurttaşlık görevleri ve sosyo-ekonomik hayata katkı/katılma açısından müstesna bir yere sahip. İslam dünyasında kaybettiği itibarını ve aklı selimi Türkiye'den alacağı destek ve el ile yeniden kazanabilir.

Yazımızın başında değindiğimiz uzak hedefler ve yakın çelişkiler bunlardır. Fransa'nın bu hedeflerine ulaşması için Türkiye ile birlikte yürümesi gerekmektedir. Saman alevi siyasi manevralardan vazgeçip, kısa süreli çelişkilerinden kurtularak ancak ulusal sınırları dışına taşıyabilir; dini özgürlükler, dünya barışı için sosyal buhranlar ve terörizmle mücadelede başarı gösterebilir.

Yeni dönemde dünyada güç mücadelesi, egemenlik ve çatışma merkezinin Hint-Pasifik bölgesinde yoğunlaşacağı gerçeğini de göz önünde bulundurursak, Türkiye'nin Fransa ve diğer küresel aktörlerle ilişkisinde derin kırılmaların yaşanmayacağını, aksine içeride istikrarı bölgesinde ise etkisini daha da artıracığını söyleyebiliriz.

Daha güçlü bir AB ile Biden'ın karşısına çıkmayı hedefleyen Fransa'nın Türkiye ile sıcak ilişki aşamasını başlatması öngörülebilir.

Türkiye-AB İlişkileri Üzerine Yeniden Düşünmek

DR. MEHMET CANGİR

TÜRKİYE-AVRUPA Birliği (AB) ilişkileri, çoğu zaman iki durağan yapının ilişkisinden söz ediliyormuş gibi yorumlanır. Türkiye'nin AB yolculuğunun bir devlet projesi olarak isimlendirilmesi bu yoruma destek çıkar. Bu yolculuğun, iki yüz yılı aşan modernleşme sürecinin nihai bir halkası gibi sunulması da, varılmak istenen menzilin sabit durduğu algısına yol açar. Sonuçta bu yolculuğun önemli aşamalarında farklı partilerden birçok devlet adamının imzasının olması da *"elbet bir gün buluşacağız"* romantizmini besler. Öyle ya, az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittikten sonra, *"bu AB de değişmiş zaten, hem biz de aynı biz değiliz"*, demek, diyebilmek biraz da oyunbozanlık olmaz mı? Hadi oyunbozanlığı göze aldık diyelim, yine de AB sevdasından vazgeçmek doğru olur mu? Nihayetinde AB, iki dünya savaşı sonrasında inşa edilmiş uluslararası sistemin en demokratik, en müreffeh yapısı değil mi hâlâ? O halde bir yanda, tarihî Batı yolculuğunu Avrupa istasyonunda sonlandırmak isteyen bir ülke, diğer yanda da ortasına inmiş demir perdeyi en barışçıl biçimde kaldırıp atmış, *"tarihin sonu"* rüyasının en güzel istasyonu varken, bu yolcu ara duraklarda niye kondüktörün hışmına uğramakta, hatta bazen kaçak yolcu muamelesi görmektedir? Bu sorularla maksadım, altmış yılı bulan Türkiye-AB ilişkileri üzerine yeniden düşünmeyi sağlamak.

Öncelikle Avrupa üzerinden düşünmeye başlarsak AB, eski AB değildir. Birincisi, milyonlarca cana mal olan iki dünya savaşını yaşamış neslin bir "barış projesi" olarak inşa ettiği AB'nin bu vasfı, hiç savaş görme-

miş yeni Avrupalı nesillerin hafızasından silinmiş, projenin ana varlık nedeni cazibesini yitirmiştir.¹

İkincisi, Soğuk Savaş koşullarında Sovyet tehdidi karşısında, ABD öncülüğünde tesis edilen yeni liberal konsensüsün siyasi-ekonomik blok olarak en önemli partneri olan AB'nin bu niteliği de Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte büyük ölçüde berhava olmuştur.

Üçüncüsü, dünyanın güç merkezi, Atlantik'ten Pasifik'e, Batı'dan Doğu'ya doğru kayıyor, Amerika ve Avrupa'nın dünya ekonomisindeki payı düşerken, Çin'in sadece ekonomik değil, askeri, siyasi her alanda payı hızla yükseliyor. Bloomber Economics'in tahminlerine göre, 2035'e kadar Çin, ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi ve muhtemelen en güçlü siyasi aktörü haline gelecek. 2000'de küresel ekonominin %25'ini gerçekleştiren Asya'nın payı, 2050'de %50'nin biraz üzerine çıkarak, Kuzey Amerika ve Avrupa'nın toplamını geçecek.²

Dördüncüsü AB, iki dünya savaşının da müsebbibi olarak görülen Almanya'nın bir ölçüde zapturapt altına alınması demektir. Askeri gücü çok sınırlanan ve ikiye bölünen Almanya'nın ekonomik olarak dahi kendi adıyla, şapkasıyla varlık göstermesi korku uyandırabilirdi. Bu nedenle AB'nin gelişmesi, Fransa dengesini gözeterek de olsa, esasında Almanya'nın yeniden inşası demektir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Almanya için fiziki bir engelden çok, önündeki psikolojik bariyerlerin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Kısacası iki Almanya'nın birleşmesi, Almanya'nın rehabilitasyonu projesi olarak da AB'nin kıymeti harbiyesinin azalması demektir. Ayrıca 2008 ekonomik krizine kadar Avrupa bütünleşmesi, Almanya'nın ulusal çıkarlarıyla mutlak biçimde uyumluydu. Ama küresel ekonomik krizin AB'ye ve özellikle Yunanistan'a yansımalarından sonra, Almanya, faturasını kendisinin ödediği daha ileri düzeyde bütünleşme senaryolarına daha temkinli ve tereddütlü bakmaya başladı. Avrupa bütünleşmesine bağlılığından kuşku duyulamayacak olan "müesses nizamın" temsilcisi Merkel'in, 2021'de görevi bırakmasından sonra, Alman siyaseti muhtemelen, yükselen popülizmin de etkisiyle Almanya'nın çıkarlarını, AB çıkarlarından ayırıştırarak ilerletmenin daha fazla derdine düşecektir. Bunun da şimdiden en somut göstergesi, aşırı sağcı, yabancı düşmanı Almanya İçin Alternatif (AfD) Partisi'nin Berlin Duvarı'nın yıkılmasından 30 yıl sonra, Almanların üçüncü en büyük partisi haline gelmesidir.

Milyonlarca cana mal olan iki dünya savaşını yaşamış neslin bir "barış projesi" olarak inşa ettiği AB, hiç savaş görmemiş yeni Avrupalı nesillerin hafızasından silinmiş, projenin ana varlık nedeni cazibesini yitirmiştir.

1 Timothy Garton Ash, "The Crisis of Europe, Foreign Affairs, September/October 2012.

2 Tom Orlik, Biorn Van Roye, "An Economist's Guide to the World in 2050, Bloomberg Businessweek, 12 Kasım 2020.

Beşincisi, işler iyi giderken kazancı kendi hanelerine yazan üye ülke siyasetçileri, 2000'lerden sonra görülen güvenlik, ekonomi ve mülteci krizlerinde AB'yi suçlamaya başladılar. Artık AB, iyilik meleği olmaktan çıkmış, bir günah keçisine dönüşmeye başlamıştı yani.

Altıncısı, 2008 ekonomik krizi ve özellikle de 2015 mülteci krizi, AB'nin içe kapanmasına, aşırı sağın, ırkçılığın, popülizmin, İslam ve yabancı düşmanlığının artmasına neden olunca, AB'nin nispeten özgürlükçü, kapsayıcı, çok kültürlü yapısı tamiri zorlaşan hasarlar almaya başladı. Hâlbuki İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan liberal uluslararası düzende, AB'ye düşen rol, askeri olmaktan çok, ekonomik, politik ve kültürel. AB'nin evrensel hak ve değerlere bağlılık bakımından, dünyanın geri kalan kısmı için gıpta edilesi bir model olması öngörülüyordu. Son yıllarda yaşanan krizler, AB'nin bu model olma vasfını sarsmıştır. Bu bir değerler krizidir. AB, şu ana kadarki sosyo-ekonomik krizlerinden hep güçlenerek çıkmasını bildi. Ancak bu sefer, ekonomik kriz ve mülteci krizine “değerler krizi”nin de eşlik etmesi, AB'yi varoluşsal bir krizle karşı karşıya bıraktı. Bunu aşamaması, AB'nin kendi sonunu getirmesi demektir.

AB, şu ana kadarki sosyo-ekonomik krizlerinden hep güçlenerek çıkmasını bildi. Ancak bu sefer, ekonomik kriz ve mülteci krizine “değerler krizi”nin de eşlik etmesi, AB'yi varoluşsal bir krizle karşı karşıya bıraktı.

Yedincisi, AB'nin varoluşsal krizini ete kemiğe büründüren en somut gelişme, Birleşik Krallık'ın AB üyeliğinden ayrılması kararıdır (*Brexit*). AB tarihinde bir ilk olan bu olay, AB'nin bundan sonra bir çekim merkezi olup olmayacağını tartışmalı hale getirmiştir. Artık her kriz, farklı ülkelerin de bu seçeneğin peşinden gitmesi ihtimalini arttırmıştır. Bu nedenle AB, diğer üye ülkelerin de bu hayalin peşinden gitmesini engellemek için, Brexit'in Birleşik Krallık'a pahalıya mal olmasını öngören bir müzakere süreci yürütmüştür. Tabii bu müzakerelerde, sırtı yere gelen kim olursa olsun, özellikle de AB'nin, “mağluptur bu yolda galip” psikolojisinden kurtulması kolay olmayacaktır. Nitekim Avrupa bütünlüşmesi genelde “bisiklet teorisi” ile açıklanır. Bisikletten düşmemek için nasıl ki devamlı pedal çevirmek şartsa, Avrupa entegrasyonunu da devamlı ileri bir seviyeye taşımak gerekir, aksi takdirde durma ve dağılma mukadder hale gelebilir.

Sonuncusu ama belki de en önemlisi, sadece demografik açıdan bile bakacak olsak, önümüzdeki dönemde Avrupa'nın mevcut refah düzeyini sürdürmesinin neredeyse imkânsız olduğudur. Avrupa hızla yaşlanmaktadır. Türkiye nüfusunun ortanca yaşı 2018 yılında 32 iken, aynı tarihte AB ülkeleri ortalaması 43 oldu. Mülteci krizinden sonra, bu demografik açığı göçmenlerle karşılamak da artık pek muhtemel gözüküyor.

Avrupa'nın mevcut durumu ve gidişatını analiz etme çabasıyla söylenen bu cümleleri, AB'nin bugünden yarına yıkılacağı, dağılacağı şek-

linde yorumlamak da yanlış olur. AB, blok olarak hâlâ Amerika ve Çin’le birlikte dünyanın en büyük ekonomilerinden birini teşkil etmektedir. Ancak burada söylenmek istenen, Avrupa’nın önemli ölçüde güç kaybettiği, model olma vasfının yıprandığı ve hızla II. Dünya Savaşı öncesindeki aşırı milliyetçi atmosfere doğru sürüklenmekte olduğu gerçektir. AB, orta vadede mevcut yapısını sürdürmekte zorlansa bile, daha uzun bir süre farklı sayıda ülkeyi içeren, farklı entegrasyon modelleriyle yaşamaya devam edecektir.

Ülkemiz için önemli olan bu gerçeğin farkında olarak gelecek projeksiyonu yapmaktır. Nitekim bu yazının sonunda da belirtileceği gibi, AB’nin 2021 yılında farklı bir ilişki modeli önerebileceği de kuvvetle muhtemeldir. Bu noktada, 18. yüzyıldan itibaren gerek Osmanlı Devleti’nin gerek Türkiye’nin, uluslararası ilişkiler alanında bir denge politikası uyguladığını unutmamak gerekmektedir. Fahir Armaoğlu, Osmanlı’nın 18. yüzyılın sonlarından 1878’e kadar Rusya’ya karşı, İngiltere’ye dayandığını, bu tarihten milli mücadeleye kadar, İngiltere ve Rusya’ya karşı Almanya faktörünü kullandığını, milli mücadele ve Lozan’dan sonra da, 1920’den 1936’ya kadar İngiltere’ye karşı Türk-Sovyet dayanışması olduğunu, 1939’dan itibaren Sovyetler’le başlayan gerginlik üzerine tekrar İngiltere’ye yaklaşıldığını, 1946’dan sonra ise Türk dış politikasının temel dayanağının, Batı ile askeri bütünleşmeyi temsil eden ve aynı zamanda Batı Avrupa’nın da içinde bulunduğu NATO, yani Birleşik Amerika olduğunu vurgulamaktadır.³

Kısacası Türkiye’nin güvenlik bakımından Batı’ya yaslanmasının tarihi eskidir, tarihinin eski olması bunun ilelebet süreceği anlamına gelmemektedir. Son yıllarda Türkiye’nin bölgesinde kendi stratejik önceliklerine göre hareket sahasını ve kapasitesini genişlettiği de bir gerçektir. Ancak mevcut çok kutuplu dünyada, Rusya’yla ilişkilerimizin son üç asrını da dikkate aldığımızda, tarihî denge politikamızı sürdürmenin önemi aşikârdır. Bu denge içerisinde, AB üyeliği ihtimalimiz sürsün veya sürmesin, Avrupa’yla ilişkilerin önemini her zaman koruyacağını da hatırdan tutmak gerekmektedir.

İlişkinin Türkiye cenahına bakacak olursak, AK Parti iktidarının AB sürecine hız verdiği ilk dönemlerinde, hem iç hem de dış siyasî koşullar süratle hareket etmeye uygundu. İçeride ekonomik ve siyasî sıkışmışlığın aşılmasında ve bürokratik vesayetın sona erdirilmesinde liberal uluslararası sistemle uyumlu hareket, vazgeçilemez bir değer ifade ediyordu. Bunu sağlamanın en garantili yolu da 1999’da zaten kazanılmış olan aday ülke statüsünü, katılım müzakerelerine başlamakla taçlandır-

AB, orta vadede mevcut yapısını sürdürmekte zorlansa bile, daha uzun bir süre farklı sayıda ülkeyi içeren, farklı entegrasyon modelleriyle yaşamaya devam edecektir.

³ Fahir Armaoğlu, Türk Dış Politikası Tarihi, Kronik Kitap, 2018, s. 262-265.

maktan geçiyordu. Nitekim hızla hayata geçirilen reform paketleri aracılığıyla 2005 Ekim'inde AB'yle müzakerelere başlandı. Ancak Türkiye'nin en hızlı davrandığı dönemde bile, Almanya'dan tam üyelik yerine, imtiyazlı ortaklık teklifinin gelmesi ve Güney Kıbrıs sorunu kaynaklı olarak AB Konseyi tarafından sekiz faslın siyasi olarak bloke edilmesi, hız kesen ve heves kaçırıcı hamleler oldu. Daha sonra 2009'da, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de (GKRY) altı faslı tek taraflı olarak bloke ettiğini açıkladığında, toplam 35 faslın 14'ünün açılması siyasi olarak engellenmiş oldu.

Almanya Başbakanı Merkel, Türkiye'yi AB'de görmek istememe konusunda, Fransa'da iktidara gelen Sarkozy'yi kendinden daha iştahlı görünce, sahnede başrolü ona bıraktı. Sarkozy gittikten sonra pek hükmü kalmasa da o dönemde Fransa'nın da tek taraflı olarak beş faslın açılışını veto edeceğini açıkladığını, hatırlatmadan geçmiş olmayalım. Sonuçta, fasılların açılması ve kapanması gibi kararlar, AB Konseyinde oybirliğiyle alındığından, bir üyenin bile olumsuz görüş beyan etmesinin fasılların açılması veya kapanmasını engelleyebileceği dikkate alındığında, yetersiz olduğu kesin olmakla birlikte, şu ana kadar açılan 16 faslı ve açılmayanları bu bilgi eşliğinde değerlendirmek gerekir.

Türkiye'deki iç koşulların ve genişleme yorgunluğunu bir kenara bırakırsak AB iç siyasetinin vaziyeti, müzakerelere başladıktan sonraki on yıl içinde, yani 2015'e kadar, Türkiye'nin AB üyesi olmasına, bugüne nispetle daha çok müsaitti. AB, Türkiye'ye tarihlendirilmiş somut bir üyelik perspektifi sunabilseydi, Türkiye, on yıl içinde tüm fasılların açılış/kapanış kriterlerini yerine getirip, mülteci krizinin Avrupa'yı en çok sarstığı 2015 yılını, AB üyesi olarak karşılayabilirdi. Bu da şüphesiz hem Türkiye, hem AB hem de tüm Ortadoğu için çok farklı, olumlu sonuçlar doğurabilirdi.

Tarihte geriye dönük kehanetler pek makbul ve ilmî bulunmaz, ancak 2015'i özellikle vurgulamamın nedeni, bu tarihten sonra Avrupa içi koşulların, uluslararası sistemin durumunun da Türkiye'nin AB üyeliğini daha da zorlaştırdığını vurgulamak içindir. 2008 küresel ekonomik krizi, Soğuk Savaş sonrası kabaca yirmi yıl süren, ABD'nin, tek kutuplu dünyanın süper gücü olma vasfını nihayete erdirirken, AB'yi de kendi içinde bu krizden az veya çok etkilenmeye göre, kuzey ve güney olarak ikiye bölmüş oldu. 2015 mülteci krizi de Avrupa'yı doğu ve batı şeklinde ikiye böldü. Artık her kriz, krizden etkilenme ve krize bulunacak çareler konusundaki ayrışmaya göre AB'yi kendi içinde parçalara ayırıyor, ortak politika geliştirmeyi zorlaştırıyordu.⁴ Hemen belirtelim ki ülkemizle ilgili konularda da AB yekpare değildir. Hemen her konuda karşımızda olan ülkeler olduğu gibi, yanımızda duran ülkeler de vardır.

⁴ Ivan Krastev, *After Europe*, University of Pennsylvania Press, 2017, s. 44.

Bu dönemde ayrıca, Rusya'nın tarih sahnesine tekrar dönmesi, Soğuk Savaş'ın esas kazananının sanki Batı değil de Çin olması, küreselleşmenin kaybedenlerinin yükselen çığılığı, ABD'de ilk kez Avrupa entegrasyonuna şüpheyile bakan, Brexit'i alkışlayan Trump'ın başkan seçilmesi, İngiltere'nin Brexit referandumu ve Avrupa'daki seçimlerde sistem karşıtı, AB'ye mesafeli, yabancı düşmanı popülist partilerin yükselişi, son beş yıl içerisinde liberal uluslararası düzenin sonu mu geldi sorusunun yoğun bir şekilde sorulması ve tartışılmasına neden oldu. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD öncülüğünde kurulan bu düzenin öncüsü, artık sorumluluk üstlenmekten kaçınıp "önce Amerika" demeye başlayınca, bu sistemin en önemli ayaklarından olan AB de içe kapanarak kendi başının çaresine bakma telaşına düştü.

Bu dünya konjonktürüne ek olarak, Türkiye'nin iç koşulları da AB üyeliği için artık zorlayıcı değildi. 15 Temmuz hain darbe girişimiyle, Türk demokrasisine büyük bir darbe vurulmak istendiğinde, AB ve ABD'den gelen mesajlar Türkiye için tam bir hayal kırıklığı oldu. Özellikle 2016'dan sonraki süreçte, FETÖ, PKK ve YPG terör örgütlerine karşı Avrupa ve ABD'nin Türkiye'ye gerekli desteği vermemesi Türkiye'nin hayal kırıklığını büyüttü. Benzer şekilde, Suriyeli mültecilere karşı AB'nin tutumu da geleceğini AB içinde gören bir ülkeye takınılması beklenen bir tutum değildi. Türkiye'nin fedakârlığıyla kıyaslanmayacak ölçüde az mali yardımları oldu AB'nin. Günde yedi bin kişinin Avrupa'ya geçtiği 2015 Ekim'ini düşündüğümüzde, bu rakamlar bu şekilde devam etseydi, muhtemelen ırkçı, yabancı düşmanı, Avrupa şüphecisi partiler iktidara geleceğinden birçok üye ülke demokrasisi ciddi biçimde sarsılacaktı. Bu da AB'nin geleceği için hiç de olumlu bir gelişme olmazdı. Üstelik 18 Mart 2016 Türkiye-AB Mutabakatında karara bağlanan sadece Türkiye'deki Suriyeliler için sağlanacak mali yardımlar da değildi. Gümrük Birliğinin güncellenmesi, Türk vatandaşlarına vize serbestisi sağlanması, yeni fasıllar açılarak katılım müzakerelerine hız verilmesi de Türkiye-AB Zirvesi sonuçları arasında yer alan hususlardı. Ancak bir faslın açılması dışında bunların hiçbirini gerçekleşmedi.

Türkiye Cumhuriyetini kuran, Kurtuluş Savaşını vermiş nesil, baştan beri Batı'ya yönelmeyi, modernleşmeci fikirlerin yanı sıra, Batı'dan gelecek tehlikelere karşı bir kalkan olarak da gördü. Ancak Soğuk Savaş döneminde Batı ittifakı içinde yer alan, NATO'sundan, Avrupa Konseyi'ne kadar tüm Batılı kurumların üyesi alan Türkiye, güvenlik kaygılarını beka sorunu olarak adlandırdığı bir dönemde, ABD ve Avrupa'dan beklediği desteği göremedi.

Bu şartlar altında, Türkiye'nin AB üyeliği hem daha zor hale geldi, hem de sürecin uzaması, her iki tarafın birbirinin nazını çekmesini zorlaştırdı. Bu süreçte halkın AB sürecine yaklaşımının değişen niteliğini vurgulamamak da önemli bir eksiklik olur. AK Parti, AB sürecine yaklaşımın doğasını değiş-

tirdi. Tanzimat'tan beri yürüyen klasik Batılılaşma süreci, devlet elitleri eliyle toplumu modernleştirmeye çalışan otoriter bir niteliğe sahipken, yani "halka rağmen halk için" bir süreçken, AK Parti döneminde AB süreci, "halkla birlikte halk için" bir süreç oldu. Özellikle müzakerelere başlanıldığı dönemde, kamuoyunun AB sürecine verdiği destek bunun en açık ispatıdır. Ancak AB sürecinin çok uzaması ve bu süreçte AB'nin gösterdiği çifte standart, halkta doğal bir yılgınlığa ve "ne yaparsak yapalım bizi almayacaklar" kanaatinin yerleşmesine neden oldu. Bu yılgınlığı aşmak için yetkililer, çoğu zaman "sonuç değil, süreç önemli" yaklaşımını benimseyerek, nihayetinde AB üyesi olamasak bile, önemli olanın, bu süreçteki demokratik, sosyo-ekonomik kazanımlarımız olduğunu ısrarla vurguladılar. Bu vurgunun önemini koruyup koruyamayacağı, Türkiye'nin yeniden reform yapma iradesine karşı, AB'nin göstereceği tutuma bağlı. 2021 yılında AB, yaptırım dilinden vazgeçip, GKRY ve Yunanistan'ın Türkiye'yle ikili sorunlarını AB düzeyine taşımasına müsaade etmeyip, yukarıda sözü edilen 18 Mart Mutabakatındaki taahhütlerini yerine getirmeye başlarsa, AB süreci tekrar hayatiyet kazanır, somut kazanımları gören halkın da AB'ye yaklaşımı tekrar pozitifte dönebilir.

AB Konseyi'nin 10-11 Aralık 2020 Zirvesi, bu konularda fazla ümit vermese de, kapıyı tamamen kapatmış da olmadı. Fransa ve Yunanistan gibi bazı üye ülkelerin istediği şekilde Türkiye'ye karşı sert yaptırım kararı alınmamış olması ve Türkiye'yle ilişkilerin 25-26 Mart'ta yapılması planlanan AB Konseyinde ele alınacağı belirtilmesi, başta Almanya olmak üzere çoğu AB ülkesinin, Türkiye'yle orta bir noktada buluşma isteğini ortaya koymuş oldu. AB Zirvesi bildirisinde, Türkiye'ye yönelik yaklaşımın ABD ile koordine edileceğinin açıkça yazılması, not edilmesi gereken ilginç bir durumdur. AB'nin, kendisiyle aday ülke ilişkisi içinde olan bir ülkeye yönelik nasıl tavır takınacağını, bir başka ülkeyle birlikte koordine edeceğini belirtmesi, Biden'ın Amerika'nın yeni başkanı olarak seçilmesinden duyduğu sevinçle ve birlikte Türkiye'ye karşı ortak bir tavır geliştirebileceklerine olan inançla ancak açıklanabilir. Tabii bir de AB'nin, Türkiye'yi artık sadece bir dış politika konusu olarak gördüğünü gösterir. Daha da kötüsü, Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'teki tek taraflı taleplerinin, AB'nin dış politikası haline geldiğini hissediyor. Ancak Avrupa ve ABD, Türkiye'ye yönelik menfi bir tavırda birleşmelerinin, Türkiye'yi kendilerinden daha fazla uzaklaştırabileceği ihtimalini ve bunun kendi bölgesel çıkarları için olumsuz sonuçlar doğurabileceğini de mutlaka dikkate alacaklardır.

Trump sonrasında Biden'ın Avrupa'ya yönelik ilk hamlesi, selevi döneminde bozulan ilişkileri tamir etmek olacaktır. Biden yeniden uluslararası kurumların, kuralların işlevselliğine vurgu yapacak, transatlantik işbirliğinin önemini vurgulayacaktır. Ancak bu hamle Avrupa-ABD ilişkisinin eski usul devam edeceği anlamına gelmemektedir. Avrupa'nın, ABD'nin yükünü bir ölçüde omuzlaması

bundan sonra gelen her başkanın muhtemel talebi olacaktır. Biden da Avrupalı müttefiklerinden, savunma bütçelerini arttırmalarını, Rusya ve Çin'e karşı daha dengeleyici bir politika izlemelerini isteyecektir. Kısacası Avrupa'dan, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD öncülüğünde kurulan liberal uluslararası düzene, askeri ve siyasi açıdan daha fazla katkı sağlaması beklenecektir.

AB, Türkiye ile olan ilişkisini uzun süredir, katılım müzakereleri yürüten aday bir ülkeyle ilişkiden çok, ikili işbirliği çerçevesinde değerlendirilebilecek bir komşuluk ilişkisine indirgemiş gözüküyor. Sözü edilen Zirve bildirisinde üyelik müzakerelerine hiç atıf yapılmaması da bunu göstermektedir. Türkiye, aday ülke statüsüyle mütenasip bir karşılık görmese de, AB'yle ikili ilişkilerini hiç olmazsa pozitif bir gündem çerçevesinde ilerletmeyi amaçlıyor. AB ise 10-11 Aralık Zirvesinde, 2021 yılında Türkiye'yle ilişkilerini, özellikle ekonomi, ticaret ve göç alanlarıyla sınırlayacağı izlenimini veriyor. Ayrıca Zirve bildirisinde, Konsey'in, Yüksek Temsilci ve Komisyon'dan, Mart ayına kadar Türkiye'yle siyasi, ekonomik ve ticari alanlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğine dair bir rapor istemesi, AB'nin 2021 yılı Mart Zirvesi'nde Türkiye'ye yeni bir ilişki modeli önerebileceği ihtimalini de akla getiriyor.

Şu anda, Türkiye-AB ilişkisinin donmuş bir seyri var. Katılım müzakereleri ilerlemiyor, ancak müzakereleri resmen bitirmek her iki tarafın da işine gelmiyor. AB, zaten ilerlemeyen katılım sürecini muhafaza ederek, Türkiye'ye karşı yeri gelince kullanabileceği bir kozu elinde tutmaya devam ediyor. Türkiye de dış ticaretinin önemli bir kısmını AB ülkeleriyle yaptığından ve çok yönlü dış politikasının temel eksenlerinden birini, uzun yıllardır AB teşkil ettiğinden, süreci sonlandırarak dünyaya yanlış bir mesaj vermek istemiyor. Ancak "donmuş ilişki"nin bile, bir iletişim türü olduğunu bilerek, bunun dahi devam etmesinin belli şartlar gerektirdiğini unutmamak lazım. Bu nedenle 2021 yılında, vize muafiyetinin sağlanması ve fasıl açılması çok zor olsa da, her iki tarafın da çıkarına olan Türkiye'yle AB arasındaki Gümrük Birliği'nin güncellenmesi konusunda mesafe kaydedilmesi ve Türkiye'nin sözü edilen hukuk alanındaki yeni reform paketini hayata geçirmeye başlaması, donmuş ilişkinin buzunu çözmesine de ilişkiye bir nebze olsun sıcak nefes üflemiş olacaktır. Buzun tamamen çözülüp çözülmeyeceği ise, büyük ölçüde AB'nin stratejik vizyonuna bağlıdır. AB önümüzdeki dönemde Türkiye'yle ilişkisini, uluslararası sistemin karşı karşıya olduğu meydan okumalar, Batı'dan Doğu'ya küresel güç kayması ve Türkiye'nin bölgesinde yükselen güç olması faktörlerini dikkate alarak mı belirleyecek, yoksa "eski hamam, eski tas" yoluna devam mı edecek? Bu sorulara vereceği cevap, AB'nin sadece ülkemizle ilişkisini değil, kendi geleceğini de belirleyecek.

Avrupa'dan, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD öncülüğünde kurulan liberal uluslararası düzene, askeri ve siyasi açıdan daha fazla katkı sağlaması beklenecektir.

Türkiye'nin Sert Güç ve Yumuşak Güç Kullanım Stratejisi: Döngü ve Denge

MUSTAFA ŞEN

ULUSLARARASI İlişkiler disiplinde, devletlerin kullandıkları gücü 'yumuşak güç' ve 'sert güç' diye iki temel kategoriye ayırma yaklaşımı hemen hemen bir genel kabuldür. Bu arada, Uluslararası İlişkiler disiplini altındaki kuramsal ve kavramsal çerçeveye alışık bir zihin ister istemez real politik-ideal politik tezdı ile sert güç-yumuşak güç tezdı ilişkisini ve paralelligini de kurmaktadır. Devletler bu güç kategorilerini birer dış politika aracı olarak kullanmaktadırlar. Bu kullanım bazen iki araç arasında denge kurarak, bazen de biri diğerine göre daha önde ve belirgin tutularak yapılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye son yıllarda sert güç enstrümanını daha önde tutmuştur. Dışarıya dönük olan sert güç kullanımını, aynı zamanda içeride yaşadığı çeşitli kalkışmalardan darbe girişimlerine kadar pek çok menfi olayı bertaraf etme becerisini gösterirken başarmıştır. Jeopolitik sert güç kullanımını besleyecek ve destekleyecek bir şekilde; dil ve söylem olarak da meydan okuyucu, rest çekici, doğrudan, tavırlı, yer yer diplomasisiz bir tarz tercih etmiştir. Ancak, kanaatimizce, önümüzdeki yıllarda sert güç aktif tutulmaya devam edilecek fakat, yumuşak güç çeşitli enstrümanlarıyla birlikte, özellikle diplomasi aracı daha belirgin olmak üzere, daha fazla öncelenecek ve daha işlevsel olacaktır.

Tüm bu gelişmeler neticesinde, Türkiye'nin de içinde bulunduğu tarafın geliştireceği stratejiler gereği oluşmakta olan yeni dünya, mevcut jeopolitik teorilerin güncellenmesini de gerektirecek nitelikte olacaktır.

Bu çerçevede, dünya haritasının alacağı yeni şekil hakimiyet teorilerinin gerçekleşme durumunu da test etmiş olacak ve yeni şeyler söylenmesini mecbur kılacaktır.

Yumuşak Güç ve Sert Gücün Döngüsel Olma Zorunluluğu

Stratejik olarak, gerek sert gücün ve gerekse yumuşak gücün doğrusal ve ilerlemeci bir şekilde sürekli önde olması hem ülkelerin güç kapasitesi ile imkan ve kabiliyeti bakımından hem de stratejik olarak mümkün olamaz. İkisi arasında döngüsel bir ilişki olmak zorundadır. Döngüsel ilişki, araçların yenilenmesi ve kuvvetlendirilmesi temeline dayalı bir stratejik üstünlük imkanı yaratır. Her hal ve şartta bu imkanın zamanlamasının çok iyi hesaplanması ve etkin/verimli bir şekilde kullanılması gerekir. Aksi halde, durum en geç orta vadede sürdürülemez bir hal almaya başlar. Yani, öne çıkarılan enstrüman doğası gereği zaman içinde yorulur, güç kaybeder ve hatta bazı sorunlara yol açar. Geride bırakılan enstrüman ise kendisini en az denge seviyesine yükselttirmek üzere stratejinin öznesine, yani oyun kurucu ve karar alıcılara dayatır. Birinci araçtaki istiap haddini aşan kullanımla gelen zafiyet ve ikinci araçtaki dayatma görmezden gelinirse, döngüsel stratejik üstünlük avantajı elden gitmeye başlar. İşte, o kritik noktada oyun kurucu araç değişimine gitmelidir.

Her jeopolitik enstrüman kendi kullanım serüveninde belli avantajlar sağlar. Mesela; sert güç kullanımı Türkiye'ye karasal vatanının üçte ikisi büyüklüğünde bir mavi vatan kazandırmıştır. Bunun ötesinde, bir de uzay vatan çalışmaları başlatılmıştır. Libya'da BM tarafından tanınan meşru hükümetle birlikte Libya'nın iç savaştan ve dış müdahalelerden kurtarılması için yürütülen başarılı hareketlerden Suriye'de kurulmaya çalışılan terör devleti girişimine son verilmesine, Adalar Denizi'nde Yunanistan'ın oldubittilerine son vermektен Kafkasya'da Azerbaycan'ın Karabağ'da Ermenistan işgali altındaki topraklarının azat edilmesine, içerideki terörü bitirme noktasına getirmekten dışarıda başta Kandil olmak üzere Türkiye'ye tehdit oluşturan ne tür terör yapılanması var ise hepsini bertaraf etmeye varıncaya kadar nice operasyon bu aktif sert güç kullanımı stratejisi ile başarılımıştır. Keza, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de doğal gaz arama ve bulma çalışmaları ve ortaya koyulan başarı da yine aynı stratejinin bir parçasıdır.

Stratejinin Tek Yumurta İki Zikri: Saha ve Masa

'Yaşanılan süreç yumuşak güç süreci olsaydı, bunlar başarısız mıydı' diye sorulabilir. Buna, 'bir kısmı olabilirdi ama bütün olarak bu başarının ortaya koyulması imkansız yakındı' diyebiliriz. Öyle ki; başta Doğu Akdeniz, Suriye, Libya ve Karabağ olmak üzere bir kısım operasyonlar, 'sahada değilseniz, masada da olamazsınız' kabilinden işler cümlesindedir. Çok açıktır ki, diplomasi masalarının ayakları, içinde buldukları salonun cilalı zeminine değil, savaş ve çatışma alanlarının kanlı zeminine basmaktadır. Bu bakımdan, sahada olmak (*yani sert güç*), masada olmanın (*yani yumuşak güç*) da garantisidir. Bunun devamında, sahadaki başarı masadaki başarının da ön şartı olmaktadır. Bu sebeple, sert güç kullanmadan daha etkin bir yumuşak güç kullanımı, Türkiye'nin tecrübe ettiği süreçlerde büyük ihtimalle başarılı iş sonuçlarına dönüşmezdi. Buradan şu yargıya da varabiliriz: Doğru kullanılan güç, güçtür. Sert güç kullanmak gerekirken 'barış' hatırına yumuşak güç, yumuşak güç kullanmak gerekirken 'ülke menfaatine' deyiş sert güç kullanmak stratejik olarak külliyen yanlış sonuçlar getirebilir. Elbette, bu ikisi arasındaki çizgi çok ince bir çizgidir ama siyasetçilerin ve diplomatların istidatları tam da burada ortaya çıkmakta, diğerlerinden farklılaşmakta ve seçkinliğini ortaya koymaktadır.

Savaşın Ufuk Çizgisinin Yerini Yeniden Belirleme

Sert güç stratejisinin bir parçası olarak savunma sanayiinin yerli ve milli araç gereç, silah ve mühimmatla desteklenmesi gerekiyordu. Bu alanda yapılan çalışmaların yekunu bize 2003-2020 arasında ülkenin savunma sanayiinin kendi ihtiyaçlarını kendi karşılama oranının %20'lerden %70'lere çıktığını göstermektedir. Buna, herkesin bildiği İHA-SİHA efsanesinden elektromanyetik top teknolojisine kadar pek çok şey dahildir. Mezkur çalışmaların bir anlamı da şudur: Türkiye bu çalışmaları yaparken aslında kendisini silah üreticisi ve savaş kışkırtıcısı hatta yalan bahanelerle doğrudan ülke işgal eden ülkelerin pazarı olmaktan %70 oranından kurtarmış ve dahası onların diğer pazarlarına da nüfuz etmiştir. Meselenin bu ikinci boyutu en az birinci boyutu kadar önemlidir.

Tüm bunlar, biraz da sert güç kullanımı sürecinin zorlamasıyla olmuştur. Misal, ABD ve İsrail İHA'larında menşe ülkeler sorun çıkarmaya başlayınca, Türkiye kendi İHA'larını ve ardından SİHA'larını üretmiştir. Şimdi ise, sestem hızlı uçabilen ve savaş uçaklarının taşıdığı silahları taşıyıp kullanabilen SİHA'lar üretme aşamasına gelmiştir; ki, bu hava araçları konvansiyonel savaş uçaklarını geride bırakacak gibi görünmektedir. Şu da bir gerçektir ki, Türkiye'nin bu hava araçları savaş tarihinde ufuk çizgisinin yeni yerini belirleme başarısının adıdır. Bir diğer sonucu hayra çıkan şer iş olarak şunu da kaydedelim ki, NATO üyesi Hollanda ve Almanya bir başka NATO üyesi ülke olan Türkiye'ye NATO mevzuatı gereği patriot füzeleri konuşlandırmıştı. Ama adı geçen ülkelerin kısa bir zaman sonra patirot hava savunma sistemini geri çekmeleri Türkiye'yi yeni arayışlara itmiş ve Rusya'dan S400 hava savunma sistemi satın almaya götürmüştü. Bu süreç, S500'leri ortak üretme ve sonrasında S600'leri yani alacağı gerçek adıyla T600 veya çok daha tesirli bir başka savunma sistemini Türkiye'nin tek başına üreteceği neticesine varacak ve Türk savunma sanayiinin imkan ve kabiliyetleri çok daha yüksek bir seviyeye çıkacaktır. Tüm bunlar sert güç kullanım sürecinde Türkiye'nin kazanımları olmuştur.

Eli Sert Güç Tetiğinden Çekmeden Yumuşak Güç Kullanımı

Yukarıda da söylediğimiz gibi, sürekli sert güç paradigması ile gidilemez. Döngünün yumuşak güç tarafının cari hale getirilmesi gerekir. Yalnız, NATO ve Batı ile girilebilecek yeni yumuşak güç ilişkileri gelişirken 15 Temmuz'da Türkiye'yi vuran F16'ların milli muharip uçak envanterimizde olduğu gibi, aynı zamanda NATO envanterine de kayıtlı olduklarını ve İncirlik'teki NATO üssünden havalanan uçaklardan yakıt ikmali yaptıklarını, Batılı başkentlerin taraflara(!) itidal tavsiye ettiklerini, son Amerikan seçimlerinde başkan seçilen J. Biden'ın -o zaman başkan yardımcısı idi- televizyonlarda gördüklerini darbe girişimi değil bilgisayar oyunu zannettiklerini, halihazırda bunca bilgi ve belgeye rağmen başta terörist elebaşı olmak üzere hiç bir FETÖ'cü teröristi teslim etmediklerini vb. akıldan çıkarmamak gerekir; ki, bir gün yine en kavisinden sert güç lazım olabilir.

Söylemek çok zor olsa da, vaktiyle Türkiye'ye biçilen rol, güç merkezi Atlantik'in iki yakasında toplanmış olan modern dünyada, Batı menfaatlerine ve özellikle NATO'ya bekçilik yapmak idi. Modern dünyanın 'kenar kuşak aktörü' değil, kenar mahalle bekçiliği gibi bir şey. Şimdi ise, merkeze oynayan bir Türkiye var. Türkiye, yaklaşık olarak son 20 yılda kendisine layık görülen bu rolü reddetmiş, küresel oyunların içine aktif bir oyuncu olarak girmiş, yer yer olumsuz süreçler yaşamış olsa da, fırsatları değerlendirmiş, tehditleri ya bertaraf etmiş ya da fırsata çevirmiş ve kullanmış, zayıf yanlarını güçlendirmiş, güçlü yanlarını daha da öne çıkarmış ve bölgesel güç olma mührünü masaya basmıştır. Sırada, küresel güç olma mücadelesi vardır ve menzil yakındır.

Türkiye'nin bölgesel güç merkezi olma vasfını pekiştirmek ve onu küresel güç merkezlerinden biri seviyesine çıkarmak hiç de kolay olacağına benzememektedir. Bu zorlu süreç, tüm alt bileşenleriyle birlikte yumuşak güç enstrümanının etkin ve verimli bir şekilde devreye sokularak parmağın tetiğine basılı tutulduğu sert güçle entegre bir halde çalıştırılmasıyla kolaylaştırılabilir. Bunun için jeopolitik tehditlerin tarihsel sürekliliği olanlarıyla, modern/postmodern zamanlarda gelişmelerini ayırıştırmak ve ikili stratejik yönetim tarzı ortaya koymak gerekir.

SONUÇ

Sonuç olarak; yoğun ve sonuç alıcı bir sert güç kullanımı sürecinden geçen Türkiye bilinen siyasi diplomasiyi yanı sıra arka kapı diplomasisi, kültür diplomasisi, ticari diplomasi, medya diplomasisi, küresel lider diplomasisi gibi araçları da devreye sokarak bütüncül bir yumuşak güç kullanımıyla daha etkin ve daha verimli bir dış politika aşamasına geçebilir. İlişkilerin olumlu düzeyde seyrettiği ülkelerle ilişkiler daha da geliştirilirken, sorunlu ülkelerle yeni beyaz sayfaların açılması mümkün olabilir. Buna, hizaya gelmeleri şartıyla Ermenistan ve İsrail de dahildir. Lakin, daha fazla yumuşak güce dayalı bir dış politika stratejisi uygulanırken yumuşak gücün sert güçle döngüsel ve dengeli bir ilişki içinde olması halinde netice vereceği, yukarıda da söylendiği üzere, sahada olmayanın masada da olamayacağı akıldan çıkarılmamalıdır.

Diğer taraftan, eski jeopolitik teorilerin tamamının yeniden ele alınmasını gerektirecek bir stratejik eşikteyiz. Bu bağlamda, dünyanın kalpgâhının yeniden tanımlanması gerekir. Buna eş olarak, geleceğin dünyasının ne kadar kara, hava ve deniz hakiyet kavramları üzerinden gidebileceği de tartışılmaya başlanmalıdır. Misal, miladî 2100 yılında dünyanın kara, hava ve denizinin mi yoksa dış uzay ve siber uzayının mı asıl belirleyici olacağına şimdiden masaya yatırılması gerekmektedir. Öyle ki; mevcut devletlerin siyasi sınırları, toprakları, denizleri, yüzölçümleri vb. belki de hiç bir stratejik önem ifade etmeyecektir. Bu durumda, sert güç ve yumuşak güç nedir sorusu da yeniden sorulacaktır. Cevaplara şimdiden hazır olmalıyız!

Türkiye'nin Rusya ile Son 10 Yıllık İlişkisi

-Bağımsız dış politikasının örneği-

ALİ CURA

TÜRKİYE'NİN son yıllarda bağımsız ve çok yönlü bir dış politika izlediğinin göstergesi Rusya ile olan ilişkileri oldu.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 22 Ekim 2020'de video konferansla katıldığı Uluslararası Tartışma Kulübü Valdai toplantısında yaptığı konuşmadaki ifadeleri geçen yıl içinde Türkiye'nin sadece Rusya ile olan ilişkilerinde değil, dış politikada geldiği noktayı da en iyi gösteren örneklerden biri oldu.

Türkiye ile iş birliğinin devam etmesinden yana olduğunu vurgulayan Putin, "Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, baskılara rağmen bağımsız dış politika izliyor. Onunla çok kısa sürede TürkAkım projesini gerçekleştirdik. Fakat Avrupa ile bunu hızlı şekilde yapamıyoruz." demişti.

Türk-Rus ilişkilerinin belirleyiciliği Erdoğan-Putin arasındaki iletişim sayesinde; bugün Türkiye ile Rusya arasındaki siyasi diyalogun ilişkilerdeki dinamizmi, etkinliği ve belirleyiciliği her şeyden önce Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasındaki düzenli ve güven üzerine kurulu iletişim sayesinde gerçekleşiyor.

Sadece son bir yıldaki görüşme trafiği bile iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği noktayı göstermeye yeter. 2020 yılı içerisinde dünyayı kasıp kavuran yeni tip koronavirüs salgınına rağmen iki ülkenin liderleri yüz yüze 3 defa görüştü. Henüz salgının başlamadığı 8 Ocak'ta İstanbul'da TürkAkım projesinin açılışında, 19 Ocak'ta Berlin'de Libya konulu uluslararası konferansta ve 5 Mart'ta Erdoğan'ın Suriye konusunda Moskova'ya yaptığı ziyarette liderler bir araya geldi.

Ayrıca her iki lider yine Suriye meselesi ile ilgili olarak 1 Temmuz'da çevrimiçi olarak yapılan Rusya, İran ve Türkiye Zirvesi'nde görüşme imkânı buldu.

Her iki lider geçen yıl içerisinde 18 defa telefon ile görüşme gerçekleştirdi. İki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli kısmını uluslararası ve bölgesel sorunlar, ekonomi, enerji ve turizm oluşturuyor. Son yıllarda bu gündem arasında askeri teknik işbirliği konuları da önemli yer edinmeye başladı.

Sadece iki ülke arasındaki uluslararası gündem bile yaşadığımız coğrafyanın tamamını kapsayan konular. Karadeniz bölgesinin güvenliği, Ukrayna krizi, Kırım'ın yasa dışı ilhaki, Güney Kafkasya ile bağlı olarak Azerbaycan'da Karabağ'ın işgalden kurtarılması, Suriye ekseninde Orta Doğu'da, Libya ekseninde ise Kuzey Afrika'daki gelişmeler son dönemde iki liderin masada müzakere ettiği öne çıkan meseleler.

Buna ilave olarak turizm, TürkAkım doğal gaz boru hattı, Akkuyu Nükleer Santrali ve Rus hava savunma sistemi S-400 alımı çerçevesinde askeri işbirliği konuları da iki tarafın gündemini meşgul eden diğer konular olarak karşımıza çıkıyor.

SON 10 YILDAKİ İLİŞKİLER DİKKAT ÇEKİYOR

15. yüzyılda Osmanlı ile Çarlık Rusyası arasında başlayan ilişkiler tarihin seyri içerisinde inişli çıkışlı, savaşlı barışlı dönemler geçirse de geçtiğimiz 10 yıl içindeki etkileşim geçmişe göre daha arttı.

12 Mayıs 2010'da "Türkiye ile Rusya arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)" kurulması ile iki ülke arasında oluşan diyalog ve ekonomik işbirliğinde yeni bir döneme girildi.

Daha sonraki süreçte Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamasına yeniden dönülse de, karşılıklı olarak iki ülke vatandaşlarının seyahatlerinde vizeden muaf olmasını sağlayan anlaşmanın 16 Nisan 2011'de yürürlüğe girmesi, siyasi etkileşimin Türk ve Rus vatandaşlarına da yansımalarına neden oldu. Böylece iki ülke arasında seyahatlerde artış yaşandı.

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ PEK ÇOK DEFA SINAMADAN GEÇTİ

Fakat 2011'de başlayan Suriye meselesi, 2014'te Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhaki, 2015'te Türkiye'nin Suriye sınırında Türk hava sahasını ihlal eden Su-24 tipi Rus uçağını düşürmesi ve Libya krizinde Rus şirketi Wagner'e ait paralı savaşçıların kullanılması iki ülke ilişkilerini önemli sınamalardan geçirdi.

İki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli kısmını uluslararası ve bölgesel sorunlar, ekonomi, enerji ve turizm oluşturuyor. Son yıllarda bu gündem arasında askeri teknik işbirliği konuları da önemli yer edinmeye başladı.

Nihayetinde Türkiye'nin bölgedeki gücü ve bağımsız politikaları Suriye konusunda Rusya'yı Türkiye ile iş birliğine zorladı. Kırım'ın ilhaki konusundaki Ukrayna'ya olan açık desteği Rusya tarafından anlayışla karşılandı. Libya konusunda Rusya ile ayrı düşmesi ve buna rağmen masada diplomasiyi çalıştırması Türkiye'nin çok yönlü dış politikasının sahada uygulanmasında önemli bir örnek teşkil etti.

30 yıla yakın Ermenistan işgali altında bulunan Dağlık Karabağ'ın işgalden kurtarılmasında Türkiye'nin rolünü önce Rusya farklı açılardan eleştirse de, nihayetinde bölgede ortak bir yol bulunması bir kez daha diplomaside önemli bir başarının eseri olarak karşımıza çıktı.

Bölgenin yükselen gücü Azerbaycan'ın başarılı operasyonları karşısında Türkiye'nin de etki ettiği sürecin sonucunda Ermenistan, Rusya'nın kurduğu masada yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı ve işgal ettiği bölgeden geri çekildi.

Her ne kadar bazı sorunlar olsa da Dağlık Karabağ'da Türkiye ile Rusya arasında bölgedeki ateşkesin izlenmesi için oluşturulan mekanizma ilişkiler bakımından önemli bir anlam içeriyor. Söz konusu işbirliği, bölgede barışın sağlanmasındaki dayanışmanın örneği olarak değerlendiriliyor.

Türkiye ve Rusya arasındaki iş birliği Türkiye'nin kendisinden silah satın almak zorunda olduğunu düşünen çevrelere mesaj oldu.

Türkiye'nin Rusya ile askeri teknik işbirliği Batı'yı rahatsız etti

Rusya ile özellikle askeri alandaki ilişkiler artık Batı'nın rahatsız olduğu konuların başında geliyor. Türkiye'nin bölgede güvenliğini sağlamak için çıkarlarına en uygun biçimde Rus yapımı S-400 hava savunma sistemi satın alması ve ülkeye getirmesi günlerce hem içerde hem dışarda tartışıldı. Bu işbirliği özellikle ABD tarafından tepkiyle karşılandı ve Türkiye'ye karşı yaptırımlara gidildi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tam da Türkiye'ye F-35 satışının durdurulması hususunun tartışıldığı bir dönemde Rusya'ya yaptığı bir ziyaret dikkat çekmişti. 2019'da Moskova'da Rus lider Putin ile Moskova'da düzenlenen MAKS-2019 Uluslararası Havacılık ve Uzay Fuarı'nın açılışını birlikte yapması Batı tarafından dikkatle takip edildi.

Erdoğan, Putin ile Rusya'nın 5. nesil savaş uçağı Su-57 ile Türkiye'ye satın alınması için teklif edilen Su-35 ve Su-34 tipi savaş uçaklarının gösterisini izledi. Bu süreçten sonra iki ülke arasında askeri teknik iş birliği görüşmeleri daha da sıkılaştı. Zaman zaman iki ülke arasında savunma sistemlerinde ortak üretim konuları gündeme geldi.

Bu alandaki yakınlaşma ve iş birliği Türkiye'nin kendisinden silah satın almak zorunda olduğunu düşünen çevrelere mesaj oldu.

Türkiye'nin bu süreç içerisinde Rusya'nın 'hasım' olduğu Ukrayna'ya Bayraktar Silahlı İnsansız Hava Aracı satması önemli bir gelişme oldu. Türkiye'nin Ukrayna'ya silah satması Rusya'da kamuoyunda eleştirilse de Türk-Rus ilişkileri eskisi gibi devam etti, hatta elini güçlendirdi.

Rusya Türkiye'den vazgeçemiyor

Rusya bazı konularda ters düşse de gelişen ve değişen Türkiye ile iyi ilişkilerden vazgeçemiyor. Türkiye'nin bugün stratejik olan konumu ve bölgede güçlenmesi pek çok devletlerin ilgisini çekiyor.

Tarih boyunca 'sıcak denizlere inme' politikasını güden Rusya için Türkiye bu yüzden önemli bir partner olmaya devam ediyor.

Aynı zamanda NATO'nun bölgedeki önemli üyelerinden olması Rusya'nın Türkiye ile ilişki kurmasının cazibesini artırıyor. İki ülke arasında farklı düşüncelere rağmen 'kazan-kazan' mantığıyla atılan adımlar pek çok ülke için iyi bir örnek teşkil ediyor.

Rusya, bölgesel konularda önceleri Türkiye'yi yok sayarak hareket etmek istese de Türkiye olmadan işin içinden çıkamayacağını anlamış durumda.

Suriye'de, Türkiye ile beraber hareket edilmesi gerektiğini bilen Rusya, Türkiye'nin tarihi bağları ve stratejik çıkarlarının bulunduğu Libya'da barışın Ankara olmadan çözülemeyeceğini aylarca yapılan zirvelerde şahit oldu.

Rusya, TürkAkım doğal gaz boru hattı ile Avrupa'daki çıkarlarını Türkiye olmadan hayata geçiremeyecekti. Moskova, Rus silah sanayisinin en önemli ürünlerinden S-400 hava savunma sistemini Türkiye'ye satarak dünyaya reklamını yapmaya devam ediyor.

Salgının tüm ülkelerde kendini hissettirdiği dönemde bunalan vatandaşlarının tatile gidip dinlenmesi için sınırlarını açtığı ve nefes aldıracağı birkaç ülkeden birisi Türkiye oldu.

ABD Başkanı Biden döneminde Türk-Rus ilişkilerinde saflar sıklaşabilir

Önümüzdeki günlerde dünyada yeni bir siyasi dönemin başlamasına neden olacak ABD Başkanı Joe Biden'ın göreve başlaması Türkiye-Rusya ilişkilerinde de yeni bir aşamanın başlamasına neden olabileceği değerlendiriliyor.

ABD'nin en büyük rakiplerinden biri olan Rusya'nın, artık bölgesinde aktif rol olan Türkiye ile gerektiğinde yan yana yürüebilmesi stratejik açıdan hem Türkiye hem de Rusya'ya Batı karşısında pek çok avantajı da beraberinde getiriyor.

Biden'ın geçen yıl "Türkiye'de iktidarı değiştirme isteğini" ifade ettiği tepki çeken röportajında Türk-Rus ilişkilerini eleştirmesi ve buna karşı tavrı alacaklarını belirtmesi dikkatlerden kaçmamıştı.

Gelecek günlerde Türkiye'nin Rusya ile yürüttüğü ilişkiler ABD'nin gündeminde olmaya devam edecek gözüküyor.

ABD'nin Türkiye karşısı atacağı her adımın da Türk-Rus ilişkilerinde safların daha sıklaşacağı ihtimalini artırıyor.

İki ülke arasında farklı düşüncelere rağmen 'kazan-kazan' mantığıyla atılan adımlar pek çok ülke için iyi bir örnek teşkil ediyor.

Türkiye'nin Türk Dünyası ile İlişkileri

DR. RECEP YÜRÜMEZ

MİLATTAN önceki yüzyıllarda bugünkü Altaylar ve civarında yaşayan Türkler özlerinde var olan teşkilatçılık meziyetleri ile güçlü devletler kurmuşlar, Avrupa'ya kadar çok sayıda sefer düzenlemişlerdir. Bu seferler dünya tarihinde önemli izler bırakmış bazıları gittikleri bölgelerde büyük devletler kurmuş, buraları kendi yurtları hâline getirmiş, bazıları ise ya kaldıkları o bölgede benliklerini kaybetmişler ya da oraları atayurtları hâline dönüştürmüşlerdir. İkinci batıya yürüyüş Moğolistan, Doğu Türkistan, Kazakistan, Türkmenistan, Irak, Kafkasya ve Anadolu'ya, oradan da Avrupa'ya kadar devam etmiştir. Bu yolculuk ilkinde göre çok daha büyük değişimlere ve gelişmelere vesile olmuştur.

Türklerin İslamiyet ile tanışmaları ise gerek kendi tarihleri gerekse dünya tarihi açısından önemli değişimlere sebebiyet vermiştir. Türkler 751 Talas Savaşı sonrasında topluluklar hâlinde İslamiyeti kabul etmişlerdir. Yaklaşık yüz elli yıl sonra İslamiyeti anlamakla kalmayıp diğer milletlere anlatmaya ve yaymaya başlamışlardır. Karahanlılar sonrasında da büyük bir Türk-İslam medeniyeti havzası kurmuşlardır. Batıya yürüyüşle birlikte İslamiyetin etkisi, şehirleşmenin de başlamasıyla birlikte gidilen coğrafyalarda kalıcı olunmuş, önce Orta Asya'da Türk-İslam medeniyet havzası oluşmuş, devamında da bu medeniyet birikimi askerî güçle birleşerek Anadolu'ya ulaşmıştır. Bu süreçte Türkler bir yandan kendisini geliştirirken bir yandan da dünyanın değişimine katkıda bulunmuşlardır. Türk coğrafyasının batı ucu Büyük Selçuklu, Anadolu Sel-

çuklu tecrübesini yaşadıkdan sonra Osmanlı ile dünya siyasi, medeniyet ve ilim tarihinde zirveyi görmüştür. Bunun yanında Doğu Türklüğü ise Karahanlılardan sonra Harezmi, Kıpçak, Altın Ordu, Timur, Çağatay gibi devirleri yaşamıştır. Osmanlı gerilemeye başladığında doğu Türk devletleri de iç karışıklıklara düşmüş ve Osmanlı'nın yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda doğu Türklüğü içine düştüğü buhranlardan sıyrılmayarak önce Çarlık Rusyası daha sonra ise SSCB'nin kontrolü altına girmiştir. Batı Türklüğü kendisine bağımsız bir devlet kurma imkânı bulurken doğu Türk dünyası komünizm-sosyalizmle tanışmış ve yaklaşık yetmiş yıl kadar hiç de alışık olmadığı ve istemediği bir sistemle yönetilmek zorunda kalmıştır. Dünyanın üç kıtasına yayılan Türkler bu uzaklığa rağmen iletişimlerini hiçbir zaman koparmamışlardır. Mesela bu coğrafi uzaklığa rağmen İstanbul'daki Osmanlı payitahtında Uygur bitikçiler (*katipler*) bulundurulmuş, Mevlana'ya ait olan mesnevi, Doğu Türkistan'da okunmuştur. Bundan etkilenen Uygur mutasavvıflarından Muhammed b. Abdullah Harâbâtî de Mevlana'yı manevi fikir babası olarak kabul etmiş ve o da benzer mesneviler yazmıştır.

1991 yılında SSCB'nin dağılması ile coğrafya, dil ve kültür olarak birbirinden uzaklaşmaya başlayan Türk dünyası için her alanda yeni imkanlar sunmuştur. Bunu doğru şekilde değerlendirme gayretleri bağımsızlığın ilk gününden itibaren her alanda başlamıştır ve günden güne hız kazanarak devam etmektedir.

1991 sonrasında Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilk Türkiye Cumhuriyeti tanımış ve ilk elçilikleri de Türkiye açmıştır. Daha sonra TİKA, Yunus Emre Enstitüsü gibi devlet kurumları da bu ülkelerde açmış ve hâlihazırda da Maarif Vakfını açmak için yoğun gayret göstermektedir. Bunlar dışında TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Dünyası Belediyeler Birliği ve İslam Konferansı Örgütü vb. gibi birçok iş birliği platformunda Orta Asya Türk devletleri ile ortak çalışmalarını beraberce devam ettirmektedir. Türkiye; bağımsız Türk cumhuriyetleri dışında özerk olan Hakasya Cumhuriyeti, Tuva Cumhuriyeti, Altay Cumhuriyeti, Kırım Cumhuriyeti, Çuvaşistan Cumhuriyeti, Tataristan Cumhuriyeti, Saha Cumhuriyeti (*Yakutistan*), Kabardey-Balkar Cumhuriyeti, Nahçıvan Cumhuriyeti, Başkırdestan Cumhuriyeti, Karakalpak Cumhuriyeti, Dağıstan Cumhuriyeti, Gagauz Cumhuriyeti (*Çay, 2009: 1-24*), Uygur Özerk Bölgesi (*Doğu Türkistan*) ile de ilişkilerini geliştirmek için yoğun faaliyetler yürütmektedir.

Orta Asya devletlerinden Özbekistan hariç hepsinin 2000'e kadar ekonomik büyüme verilerinin eksilerde olduğu ancak 2000'li yıllarla birlikte büyüme hızlarının artıya geçtiğini görünmektedir (*Oralbay Kızı,*

Orta Asya devletlerinden Özbekistan hariç hepsinin 2000'e kadar ekonomik büyüme verilerinin eksilerde olduğu ancak 2000'li yıllarla birlikte büyüme hızlarının artıya geçtiğini görünmektedir.

Kazakistan'ın Türkiye ile dış ticaretinin düşük kalmasının sebebi ülkenin en önemli ihracat kalemlerinden olan petrol ve doğalgazın taşıma maliyeti ve Rusya, İran gibi rakiplerin bulunmasıdır.

2019: 343). Son dönemdeki bu ekonomik gelişmenin altında yatan temel etken ise sanayileşme değil yeraltı madenleridir. Türk cumhuriyetlerinin ekonomik dönüşümü için Türkiye TİKA vasıtasıyla birçok destek vermiştir ve vermeye de devam etmektedir.

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin ticaret hacmi 2019 yılında 8,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bölgede 4 binin üzerine Türk firması faaliyet yürütmektedir.

Türk cumhuriyetleri arasında Türkiye'nin ticaret hacminin en yüksek olduğu ülke Azerbaycan'dır. İki ülke arasında ticaret hacmi 2019 yılı itibarıyla 4,18 milyar dolar seviyesindedir. İki ülkenin enerji alanındaki işbirliği ekonomik işbirliklerinin temel unsurudur. Türkiye'nin Azerbaycan'dan ithâl ettiği ürünlerin başında petrol ve doğalgaz gelmekte iken ihracat kalemleri ise demir, çelik ve temizlik malzemeleridir.

2019 yılında Türkiye'nin ticaret hacmi Kazakistan ile 3,9 milyar dolar, Özbekistan ile 1,2 milyar dolar, Türkmenistan ile 1,3 milyar dolar ve Kırgızistan ile 519 milyon dolar tutarındadır².

Kazakistan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması ve jeopolitik konumu nedeniyle bölgede en fazla yabancı sermaye çeken ülkedir. Ülkedeki yabancı sermayeye ülkeler bazında baktığımızda en çok firma ile Türkiye'nin temsil edildiğini görmekteyiz. Buna rağmen Kazakistan'ın Türkiye ile dış ticaretinin düşük kalmasının sebebi ülkenin en önemli ihracat kalemlerinden olan petrol ve doğalgazın taşıma maliyeti ve Rusya, İran gibi rakiplerin bulunmasıdır. İki ülke arasındaki ticarete ön plana çıkan sektörler tarım, hayvancılık, imalat sanayi, toptan ve perakende ticaretidir.

Bölgenin ikinci büyük ekonomisi olan Özbekistan ile Türkiye'nin dış ticareti son 27 yılda 20 kat artmıştır. Ancak Türkiye'nin ülke ekonomisindeki payı düşüktür. Dış ticaretin yeterli derecede artmamasına taşımacılıkta yaşanan sıkıntılar sebep olmaktadır. İki ülke ticaretinde öne çıkan sektör, imalat sanayiidir (Balıkçoğlu, 2019: 233).

Türkmenistan'ın dış ticaretinde Türkiye önemli bir yere sahiptir. İkili ticarete ön plana çıkan sektörler tarım, hayvancılık ve imalat sanayiidir. 1992'de iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 25 milyon dolar iken 2019'da 1,3 milyar dolara çıkarak yaklaşık 70 kat artmıştır. Bu ve diğer istatistikî bilgilere baktığımızda özellikle 2000'li yıllardan bu yana iki ülke ekonomik ilişkilerinin hızlı bir artış eğiliminde olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin Kırgızistan'ın dış ticaretinde % 6,5'lük payı varken, Kırgızistan'ın Türkiye dış ticaretinde % 0,1'lik payı vardır. Genel olarak Türkiye Kırgızistan'a imalat sanayi ürünleri, inşaat malzemeleri, hazır tekstil ürünleri, temizlik malzemeleri ihraç ederken, Kırgızistan'dan Türkiye'ye fasulye, ceviz ve bazı hammaddeler gönderilmektedir. Ancak son yıllarda Türkiye menşeli

firmaların Kırgızistan'da yeraltı madenlerini işletmeye başlamış olması bu verileri hızla değiştirme potansiyelini içinde barındırmaktadır.

Sonuç olarak baktığımızda, Türkiye'nin dış ticaret hacminde Türk cumhuriyetlerinin oranı 1992 yılında % 0,7 iken 2019'da % 2,2'ye çıkmış olsa bile yeterli düzeyde değildir³. Bunun başlıca sebebi yukarıda belirtildiği gibi söz konusu ülkelerle deniz bağlantısının olmaması, taşımacılık maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Bu durumu gören bölge ülkeleri demiryolları ile bu engeli aşmanın çabası içerisinde. Azerbaycan üzerinden Kazakistan'a oradan da Çin'e kadar uzanacak olan karayolu ve demiryolu koridorunun açılmasının bu sorunların aşılması Türkiye'nin Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile ticari ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayacağı aşikârdır. Ayrıca söz konusu ülkelerle ekonomik ilişkilerin gelişmesi sadece ticari faaliyetlere bağlı olmayıp siyasi ve diplomatik ilişkilerin güçlenmesi de oldukça önem taşımaktadır.

1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde öncelikle Büyük Öğrenci Projesi daha sonra ise Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları aracılığı ile toplamda yaklaşık olarak Türkiye'ye 25.000 öğrenci gelerek eğitim almış veya almaktadır. Bu zaman zarfında örneğin Kırgızistan'dan Türkiye'ye burslu gelen öğrenci sayısı yaklaşık 5.000'dir. Pandemi sürecinde birçok alanda yaşanan sıkıntılar eğitim alanında da yaşanmış olması nedeniyle 2020-2021 eğitim öğretim dönemi dikkate alındığında Kırgızistan'dan son 5 yılda Türkiye'ye yüksek öğretim almak amacıyla giden öğrenci sayısı yıllık 1.500 ilâ 2.000 arasında olmuştur⁴.

Türkiye'ye giden öğrenciler dışında Türkiye'nin Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde açmış olduğu eğitim kurumları da bulunmaktadır. Bunların başında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Ahmet Yesevi Üniversitesi gelmektedir. Bu üniversiteler dışında MEB'e bağlı 15 okul bölgede hizmet vermektedir ve bunlardan 6 tanesi Kırgızistan'dadır⁵. Bu eğitim kurumlarından Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi eğitim kalitesi ve fiziki altyapısıyla ülkenin en iyi yükseköğretim kurumu olmayı başarmıştır. Üniversite 2020-2021 eğitim-öğretim yılında yapılan üniversiteye giriş sınavında en yüksek puanla öğrenci alan kurum olma başarısını göstererek bu başarısını taçlandırmıştır⁶. Bugüne kadar toplam 8.922 mezun veren ve hâlihazırda lisans seviyesinde 5.711 öğrencinin öğrenim görmekte olduğu YÖK'e bağlı olan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ülkede yükseköğretimde model olma fonksiyonunu layıkıyla yerine getirerek hem Türkiye'nin hem de Kırgızistan'ın yüz akı kurumlarından olmayı başarmıştır⁷.

Türk cumhuriyetlerinin nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümandır ve genel ağırlık Hanifi'dir. Ancak farklı mezhepler ve az da olsa Hristiyan, Şamanist olan gruplar da bulunmaktadır. Coğrafyada Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte birçok vakıf, dernek vb. faaliyet yürütmektedir. Bunların

Türkiye'nin dış ticaret hacminde Türk Cumhuriyetlerinin oranı 1992 yılında % 0,7 iken 2019'da % 2,2'ye çıkmış olsa bile yeterli düzeyde değildir.

Türkiye ise kardeşlik hukuku çerçevesinde gönüle dokunan hizmetlerini hem devlet eliyle hem de sivil toplum kuruluşları aracılığı ile devam ettirmekte ve ortak gelecek inşasının temel taşlarını döşeme gayretindedir.

başında da insani yardım faaliyetleri ile İHH İnsani Yardım Vakfı, Sadakataşı Derneği ve İGMG gelmektedir.

Türk cumhuriyetlerinin tamamında başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Coğrafyanın demokrasi adası olarak görülen Kırgızistan'da 2010 yılında yarı parlamenter sisteme geçilmiş ve 2020 yılının sonlarında bu deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 10.01.2021 tarihinde yapılan referandum ile ülkede tekrar başkanlık sistemine geçilmiştir.

SSCB ile ortak geçmişinden dolayı Orta Asya'da Rusya'nın ciddi bir etkinliği olduğu bilinmektedir. Bu etkinlik Vladimir Putin öncesine kadar gittikçe zayıflarken Putin sonrasında bir ivme kazanmıştır. Son yıllarda ise Avrupa Birliği ve ABD'nin yanı sıra Çin de coğrafyada etkinliğini artırma çabası içerisindedir. Özellikle Çin'in bölge ülkelerini borçlandırarak kontrol etme çabası içerisinde olduğu, Batı ülkelerinin ise yeraltı madenleri üzerinden bu ülkelerin ekonomik kaynaklarına göz diktiği bir gerçektir. Türkiye ise kardeşlik hukuku çerçevesinde gönüle dokunan hizmetlerini hem devlet eliyle hem de sivil toplum kuruluşları aracılığı ile devam ettirmekte ve ortak gelecek inşasının temel taşlarını döşeme gayretindedir.

Türk Cumhuriyetlerinin günümüz temel kültürel değerleri, eski Türk kültürünün yansımalarından derin izler taşımaktadır. Kültürel değerlerin terminolojisi de bazı ses değişimleri veya morfolojik değişimler dışında tamamen Türkçedir. Orta Asya'nın Kuzey bölgelerinde konar göçer kültürel unsurlar ön plandayken güney bölgelerinde ise yerleşik Türk kültürü unsurlarının ön plana çıktığı görülür.

Türk dünyasının ortak kültürel değerlerinden biri Nevruz'dur. Orta Asya'da 21 Mart'taki Nevruz kutlamalarının ayrılmaz parçası bir gün önceden hazırlanmaya başlanan sümölük yemeğidir. Sümölük 20 Mart gecesi pişirilmeye başlanır ve sabaha kadar kaynatılır. Efsaneye göre bu yemek bir gece pişirebileceği hiçbir şeyi kalmayan bir ninenin torunlarını oyalamak için kazana küçük taşları koyup kaynatmaya çalışması ile ortaya çıkmıştır. Nine yemek yapıyormuş gibi bu taşları karıştırırken torunları ile birlikte uyuyakalmıştır ve uyandığında kazanda bir yemek olduğunu görmüştür. Bu hadiseyi biz Mehmet Akif Ersoy'da Koca Karı ile Ömer Hikayesi olarak görmekteyiz*. Kız Kulesi'nin hikâyesini bilmeyenimiz yoktur. Aynı hikâyenin Yusuf Has Hacib'in doğduğu tarihi şehir olan Burana'daki minare için anlatıldığını biliyor muydunuz? Anadolu'nun en ücra köşelerindeki kapı işlemlerinin bugün Özbekistan'da hâlâ aynı şekilde devam ettirildiğini, Tokat'ın Malum Seyit Tekkesi köyünde bulunan çivisiz caminin aynısının Talas'ın Cayılgan köyünde de olduğunu, Türkmenistan'da dokunan kilimlerdeki desenlerin Anadolu'dakilerle aynı olduğunu, dilimizin çeşitli farklılıklara rağmen bir olduğunu, Anadolu'da artık oynanmasa bile Orta Asya'da hâlâ kökbörü oynan-

dığını, bunlar gibi devam ettirilemeyen daha binlerce ortak kültürel değer sayılabilir. Bu ortak yanlarımızı hem bilmeli hem de yeni nesillere aktarmanın derdinde olmalıyız ki kardeşliğimizi güçlendirelim ve geleceğe hep beraberce daha güvenle bakabilelim.

Yukarıda bahsettiğimiz tüm ortaklıkların hem neticesi hem de bu ortaklıkları oluşturan sebeplerden olan kültürel etkileşim, Türk dünyasının hemen hemen her yanında gelişerek devam etmektedir. Hem aynı milli kökten geliyor olmamız hem de aynı dini paylaşıyor olmamız hasebiyle o kadar çok kültürel ortaklığımız var ki saymakla bitmez. Ancak bu ortak yanlardan yola çıkarak hep beraber müreffeh yarınlara ulaşma imkanı bulabileceğimizin bilincinde olunmalı ve bu ortak yanlarımızı ön plana çıkarmaya devam etmenin yanı sıra iş birliklerimizi güçlendirmeli, yeni iş birliği alanları oluşturarak eğitimde, teknolojiye, medeniyette dünyada öncü rol oynayacak düzeye erişmek için gayret göstermeliyiz.

Kaynaklar:

Balıkçioğlu, N. (2019). Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleri Arasında Dış Ticaret Gelişimi. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 43, Sayı 1, Sivas.

Çay, A. M. (2009). Tarih Günümüzdeki Türk Devletleri ve Toplulukları Özerk Türk Cumhuriyetleri. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara.

Oralbay Kızı, Syzdykova, A. (2019). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, Kırıkkale.

Referans İnternet Siteleri:

1 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa>

2 <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?ede60537-9169-4b35-a43b-1471fc7eaf08>

3 <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>

4 <https://istatistik.yok.gov.tr>

5 <http://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-okullarimiz/icerik/366>

6 <http://manas.edu.kg/index.php/haber-duyuru/5358-ktm%C3%BC-ort%E2%80%99de-en-y%C3%BC-sek-puanla-tercih-edilen-%C3%BCniversite-oldu>

7 <http://oidb.manas.edu.kg/lisans.php>, http://oidb.manas.edu.kg/genel_ogrsay_sbe.php

8 <https://safahat.diyaret.gov.tr/PoemDetail.aspx?bID=1&pID=30>

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

DR. SÜLEYMAN ÖZAR

Uluslararası Teşkilat Künyesi

AVRUPA Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı Bloğu ülkeler arasında düzenli diyalog tesis etmek ve bu sayede Avrupa'da güvenliğin artırılmasını sağlamak amacıyla, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) adı altında ortaya çıkmıştır. 1973 yılında Helsinki'de başlayan görüşmelerin sonucunda Helsinki Nihai Senedi'nin 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından 1975 yılında imzalanmasıyla AGİK süreci başlamıştır.

Helsinki Senedi, kurucu belge olmakla birlikte kurucu anlaşma değildir, esnek bir uluslararası hukuk belgesidir. AGİK bu kapsamda bir müzakere forumu ile konferanslar diplomasisi (*intergovernmental conference with ad hoc follow-up meetings*) olarak kurulmuştur¹.

Helsinki Toplantısından sonra yapılan ikinci zirve olan Paris Zirvesinde (1990) kabul edilen "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası", soğuk savaşın tamamen sona erdiğinin ve AGİK'in kurumsallaşmakta olduğunun ifadesidir². 1994 Budapeşte Zirvesi'nde ise Örgüt bugünkü görünümüne

¹ DEMİR, Sertif, "Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6/11, 2010, s. 27.

² CİVELEK, Jale, "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", Avrupa Araştırmaları Dergisi, C. 14 S. 12, 2006, s. 2.

ve kurumsal yapısına kavuşmuş, o tarihten itibaren uluslararası teşkilata dönüşerek, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. Bugün itibarıyla AGİT 57 katılımcı devletten oluşmakta olup, ülkemiz örgütün kurucu üyeleri arasındadır.

AGİT, güvenliğin üç boyutunda (siyasi-askeri, ekonomi-çevre ve insani boyut) ilke, norm ve standartlar geliştirmekte, yükümlülüklerin uygulanma durumlarını izlemekte, esnek müzakere ve siyasi diyalog forumu teşkil etmekte, ayrıca katılımcı Devletlerin demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı alanlarındaki çabalarına destek ve yardım işlevi görmektedir. Örgüt'ün Soğuk Savaşın sona ermesine kadar geçen dönemdeki faaliyetleri ağırlıklı olarak siyasi-askeri boyutta odaklanmıştır.

AGİT, diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak antlaşma veya sözleşme gibi kurucu bir belgeye dayanmamaktadır. Kabul ettiği ilke ve normlar kadar, kendi idari ve örgütsel yapısı da siyasi düzeyde Bakanlar veya Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından alınan kararlara göre şekillenmektedir. Örgütün bir antlaşma veya sözleşmeye dayanmaması, hukuki statüsünü tartışmaya açmaktadır. İstanbul 1999 zirvesinde bu nedenle "gayri resmi çalışma grubu" oluşturulmuş, bu grubun yaptığı toplantılar sonucunda hukuki statüye ilişkin bir Taslak Sözleşme (2007) ortaya çıkmıştır. Rusya'nın başını çektiği üç ülkenin dipnotu ve ABD'nin kurucu belge kabulüne yanaşmaması nedeniyle bu metin de taslak olarak kalmıştır.

AGİT KARARLARI

AGİT karar organlarıncı alınan bütün kararlara AGİT taahhütleri adı verilmektedir. Kararların hukuki bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte, siyasi bağlayıcılığı söz konusudur³. Kararlar oydaşmayla alınmaktadır. Bu durum karar alınmasını zorlaştırmakta, ancak alınan kararın uygulanma olasılığını ise artırmaktadır. Öte yandan, AGİT belgelerinin içeriğine hukuki zorunluluk tanımamış olması, taahhütlerin uluslararası teamül kuralı haline gelebilmesini engeller⁴.

Örgütün üç karar organı bulunmaktadır. En önemli ve en üst düzey karar organı Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesidir (Summit). Bugüne kadar Paris (1990), Helsinki (1992), Budapeşte (1994), Lizbon (1996), İstanbul (1999) ve Astana Zirvesi (2010) yapılmıştır.

Rusya'nın başını çektiği üç ülkenin dipnotu ve ABD'nin kurucu belge kabulüne yanaşmaması nedeniyle AGİT taslak sözleşme olarak kalmıştır.

³ DEMİR, s. 30.

⁴ CİVELEK, s. 6.

Bu zirvelerde örgütün barışı koruma ve çatışma bölgelerindeki saha misyonlarına özel bir önem verilmektedir. Örneğin AGİT İstanbul Zirvesi'nde AGİT'in barışı koruma operasyonları kapsamındaki faaliyetlerinin arttırılmasına karar verilmiştir. Fakat tüm bu kararlara rağmen AGİT bugüne kadar hiçbir barışı koruma operasyonunda başat rol oynayamamıştır. Bunun sebebi AGİT'in BM, AB ve NATO gibi örgütlerin gölgesinde kalmış olmasıdır⁵.

Örgütün diğer bir karar organı da Bakanlar Konseyidir. Her yıl Aralık ayında dönem başkanı ülkede yapılan konsey toplantısı, zirveler düzenli ve sık aralıklarla yapılmadığından en önemli karar organı haline gelmiştir. Toplantıda devletleri, dışişleri bakanları temsil eder.

Daimi Konsey ise AGİT'in düzenli politik istişare ve kurumsal karar organıdır. 1992 Bakanlar Konseyi kararı ile kurulan daimi konsey, dönem başkanı ülkenin AGİT nezdindeki daimi temsilcisi tarafından yönetilir.

AGİT KURUMLARI

AGİT yönetim mekanizmasında önceki, hâlihazır ve sonraki dönem başkanlarından oluşan bir "troika" mevcuttur. Genel Sekreter ve Sekreterlik Viyana'da bulunmaktadır. AGİT, teşkilata yönelik görevlerini çeşitli birimler ve bu birimlerin başındaki temsilci veya koordinatörler vasıtasıyla yerine getirmektedir.

Öte yandan AGİT sekreteryası dışında konum, alan ve sekreteryadan bağımsız olarak faaliyet gösteren, faaliyet raporlarını mutad olarak Daimi Konseye sunan kurumlar da bulunmaktadır. Bu kapsamda Örgüt, özellikle insani boyuttaki yükümlülüklerin hayata geçirilmesinde katılımcı devletlere destek sunmak üzere Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR), Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri ve Medya Özgürlüğü Temsilcisi kurumlarını oluşturmuştur.

Merkezi Varşova'da bulunan ODIHR'in ana faaliyet alanları, seçim gözlemi, demokratikleşme, insan hakları ve temel özgürlükler, hoşgörü ve anti-ayrımcılık ile Roman ve Sinti sorunlarıdır. Kurumun ülkemize ilişkin olarak da seçim gözlem misyonlarının oluşturulan raporları bulunmaktadır⁶. Misyon'un seçim süreciyle sınırlı olmayan,

⁵ KARABULUT, Bilal, "Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, C. 4. S. 8, 2011, s. 83.

⁶ Kurumun Türkiye seçim gözlem raporlarına şu siteden erişilebilir: <https://www.osce.org/odihr/elections/turkey>

bağımsız ve tarafsız gözlem ilkeleriyle bağdaşmayan örneklerle raporlarında yer vermesi ülkemizin eleştirdiği bir husustur⁷.

Merkezi Lahey’de bulunan Milli Azınlıklar Yüksek Komiserliği, bu alanda erken uyarı ve gerekirse erken eylem başlatmakla görevlidir. Lozan Anlaşmasındaki azınlık tanımının bir sonucu olarak ülkemiz ile ilgili önemli bir faaliyeti söz konusu değildir.

Merkezi Viyana’da bulunan Medya Özgürlüğü Temsilciliği, AGİT coğrafyasında medya özgürlüğü, gazeteci güvenliği, ifade hürriyeti konularında takip ve gözlem yapmak, raporlamak, tavsiyelerde bulunmak, basın kanunlarını incelemek ve görüşlerini paylaşmak ve AGİT taahhütlerinin bu alandaki uygulamasını gözetmekle görevlidir. Temsilciliğin ülkemize yönelik tavsiye ve tenkitleri genellikle tutuklu gazeteciler ve yargılama süreçlerine ilişkin olmaktadır. Bu eleştirilere karşı AGİT nezdindeki Daimi Temsilciliğimiz yargı bağımsızlığına vurgu yapmakta, gazetecilik faaliyeti ile yargılama konusu eylemler arasında ilgi bulunmadığına dikkat çekmektedir⁸.

TÜRKİYE-AGİT İLİŞKİLERİ:

Türkiye, AGİT içerisinde önemli bir ağırlığa sahip, sözüne ve görüşüne öncelikle başvurulmuş sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. AGİT’in kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye, Örgütün tüm boyutlarında aktif, yapıcı ve yüksek görünürlüğe sahip bir tutum sergilemektedir. Bu çerçevede ülkemiz, terörizm, polis faaliyetleri, sınır güvenliği ve yönetimi, ekonomi ve çevre konuları, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele, göç ve entegrasyon, insan ticaretiyle mücadele gibi alanlar başta olmak üzere AGİT çalışmalarına katkıda bulunmakta; Daimi Konsey toplantılarında ve önemli diğer tüm etkinliklerde kayda değer bütün gündem maddeleri altında söz alarak, görüş, tutum, beklenti ve telkinlerini kayda geçirmektedir.

AGİT, 11 Eylül 2001’i izleyen dönemde terörizm konusunda aktif tutum izlemiştir. Ancak, terörizm konseptini ABD’nin öncülüğünde “radikal İslamcı terörizmi” üzerine bina etmiştir. Sonraki süreçte Suriye’ye DEAŞ saflarında çatışmaya giden yabancı terörist savaşçılar bağlamında şiddet içeren aşırıçılık ve terörizme yol açan radikalleşmenin önlenmesine odaklanılmıştır. Bu süreçte Türkiye de işbirliği ve iyi niyet ilkeleri çerçevesinde gereken desteği göstermiştir.

Öbür yandan, AGİT aynı ciddiyet ve işbirliğini FETÖ’ye karşı göstermemiştir. Örneğin 15 Temmuz’dan sonraki süreçte toplantı

⁷ http://www.mfa.gov.tr/no_-173_-cumhurbaskanligi-ve-yirmiyedinci-d%C3%B6nem-milletvekili-secimleri-hk.tr.mfa

⁸ <http://agit.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowSpeech/13806>

AGİT’in kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye, Örgütün tüm boyutlarında aktif, yapıcı ve yüksek görünürlüğe sahip bir tutum sergilemektedir.

*Hiçbir önyargı taşımayan
ülkemiz, büyük bir özgüvenle
AGİT'in tüm platformlarında
nefret söylemine karşı
özel bir tavır almaktadır.*

ve çalıştaylara sivil toplum kisvesi altında FETÖ iltisaklı grupların katılması ülkemizce protesto edilmiş, söz konusu kişi ve grupların toplantılara kaydedilmemesi istenmiştir. Ülkemizin beklentisi AGİT'ten bir yargılama ve delil değerlendirmesi yapması elbette değildir. Egemen ve eşit bir devlet olarak bu talebin saygıyla yerine getirilmesi istenmiştir.

AGİT'in ilk zamanlar ülkemizin itirazlarına kayıtsız kalması karşısında, Türk delegasyonu bazı toplantıları ve karar mekanizmalarını kilitlemiştir. Kararlar ancak oydaşma ile alınabildiğinden, bu hamle karşısında Örgüt 2018'den itibaren bir miktar esnemiştir. Toplantı kayıt sistemini değiştirmiş, katılmak isteyenleri ön kayıtla devletlere önceden bildirmeye başlamıştır. Yine bu kapsamda, sivil toplumun AGİT faaliyetlerine katılımının esas ve usullerinin belirlenmesine yönelik çalışma grubu oluşturulmuştur.

Ülkemiz, AGİT'in terörizmle mücadele faaliyetlerine bu konuya verdiğimiz önem muvacehesinde ve önceliklerimiz doğrultusunda etkin katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, teröre karşı politik seçicilik yapılmaması, topyekün ve ayrımsız işbirliği içerisinde mücadele vurgusu yapılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere Türkiye, 1999 yılında AGİT Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. 18-19 Kasım 1999'da İstanbul'da yapılan Zirve'de kabul edilen belgeler örgüt müktesebatına önemli katkı sağlamıştır. Zirve'de imzalanan Avrupa Güvenlik Şartı (*İstanbul Şartı*), 21. yüzyılda AGİT bölgesinin güvenlik, barış ve istikrarının güvence altına alınabilmesi için gerekli ilke ve yöntemleri belirlemiştir. Bununla birlikte AGİT'in hukuki bağlayıcılığı olan bir söz üretememesi nedeniyle bu ilkeler 'niyet beyanı' olarak kalmaktadır.

Ülkemiz, insani boyutta, Avrupa başta olmak üzere AGİT coğrafyasında artan ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, İslam karşıtlığı ve nefret motivasyonlu saldırılar karşısında işbirliğine duyulan ihtiyacı her vesileyle gündeme getirmekte ve Örgütü harekete geçirmeye yönelik çağrılarımızı yinelemektedir. AGİT Dönem Başkanı'nın Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılıkla Mücadele Özel Temsilcisi olarak eski Vatikan Büyükelçimiz seçilmiştir.

Ayrımcılıkla mücadele temsilciliğine son yıllarda Türk diplomat seçilmektedir, bu anlamlı ve sembolik açıdan da değerlidir. AGİT Daimi Temsilciliğimiz, Avrupa'da yükselen ırkçılığa ve hoşgörüsüzlüğe karşı tolerans, çoğulcu demokrasi ve hukukun üstünlüğü vurgusunu devamlı olarak yapmaktadır. Bu konuda hiçbir önyargı taşı-

mayan ülkemiz, büyük bir özgüvenle AGİT'in tüm platformlarında nefret söylemine karşı özel bir tavır almaktadır.

Dünyanın en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkesi sıfatını haiz olan Türkiye, bu açıdan da diğer katılımcı devletlere emsal teşkil edecek iyi uygulama örneklerini temsil etmektedir. Bu çerçevede ülkemiz AGİT'te kişilerin geniş çaplı hareketlerinin yönetimi bağlamında gerçekleştirilen faaliyetlere etkin katılım sağlamakta; uluslararası işbirliği, dayanışma ve külfet paylaşımı vurgularında bulunmaktadır. Bunun yanında, insan hakları hukuku dikkate alınarak göçmen haklarının korunması ve geliştirilmesi gerektiği ülkemizce savunulmaktadır.

AGİT Medya Özgürlüğü Temsilciliği ise ülkemiz hukuk sistemini basın özgürlüğü, tutuklu gazeteciler ve gazeteci güvenliği yönünden mercek altına almaktadır. Ülkemizin, Temsilciliğin eleştirileri ve görüşlerini dikkate almaması söz konusu değildir. Ancak, Türkiye bu noktada her şeyden önce çifte standart niteliğindeki yaklaşım ve raporlara karşı tepkisini ortaya koymaktadır. Konunun esasına ilişkin olarak ise meslek etiğine uygun bir şekilde toplumun haber alma hakkını karşılayan bir gazetecinin soruşturma konusu olması da, gazetecinin haber verme hak ve yetkisini kötüye kullanması da hukuken mazur görülemez. Bu iki kabulden birinin diğerini nakzetmeyeceği, ikisinin birlikte gazeteciliğin itibarını koruyacağı ülkemizce ifade edilmektedir.

AGİT-Türkiye ilişkilerinin bir diğer parçası da, katılımcı devletler arasındaki siyasi diyalogu parlamenterler düzeyine taşımak amacıyla 1991 yılında kurulan ve üye ülkelerin toplam 323 milletvekilinden oluşan AGİT Parlamenter Asamblesidir (AGİT-PA). Ülkemiz bu kuruluşta 8 milletvekiliyle temsil edilmektedir. AGİT-PA Türk Grubu üyeleri, AGİT-PA toplantıları ve konferanslarına iştirak etmelerinin yanı sıra, seçim gözlem misyonlarına da katılmaktadırlar.

Son olarak, AGİT Sekreteryası, alan misyonları ve kurumlarında halihazırda 17 Türk personel görev yapmaktadır. AGİT Daimi Temsilciliğimiz ise tecrübeli diplomatlarıyla AGİT'in tüm faaliyet boyutlarına etkin katılım göstermekte, güvenlik, işbirliği, demokrasi ve insan hakları konusunda Türk dış politikasını ve milli iddialarımızı başarıyla temsil etmektedir.

Değişen Dünyada Türkiye İsrail İlişkileri

DOÇ.DR. ELGAR HASANOĞLU

2020'nin sonlarına doğru Türkiye ve İsrail medyasında iki ülke arasındaki buzların erimesine ilişkin haberler yer almıştır. Konuyu takip edenler tarafından bu haberler, Ortadoğu'nun bu iki gelişmiş ülkesinin yakınlaşacağı ve 2021 yılı itibariyle bölgesel politikalarda kırıncı rekabetten uzak, uyumlu bir yarış sürecine gireceği şeklinde yorumlanmıştır. 2018'den itibaren diplomatik ilişkileri minimum seviyede seyreden iki devlet arasındaki yakınlaşma söylemleri, her iki cenahın bölgenin sıcak atmosferinde aktifleşme niyetini ve ABD'nin yeni başkanı Joe Biden'ın Ortadoğu politikasında muhtemel yeni gelişmelerde etkin roller üstlenme isteğini ortaya koymaktadır. Her iki devletin resmi yetkililerinin medya üzerinden birbirine ilettiği mesajların, öncekilerden farklı olarak, sert üsluptan uzak olması dikkat çekicidir. Yetkililerin bu mesajlarında müşterek anlaşma noktalarına vurgu yapmaları da strateji uzmanları tarafından iki devletin birbirine uzattığı zeytin dalı olarak nitelendirilmiş ve ilişkilerin normalleşmesine yönelik ihtimalleri kuvvetlendirmiştir.

YAKINLAŞMAYA YÖNELİK İPUÇLARI

2020 yılında küresel boyutta etkin olan Kovid-19 pandemisi, Türkiye ve İsrail arasında diyalog konularının çeşitlenmesini sağlamış, süregelen ithamlar yerini insani yardım diyaloguna bırakmıştır. Nisan'ın başında virüsle mücadelede gerekli tıbbi malzemelerin temini için İsrail Türkiye'ye başvurduğunda bu isteğe olumlu cevap verilmiştir. Türkiye

Mayıs'ın başında hem Filistin'e hem İsrail'e gerekli malzemeler ve ekipman göndermiştir. Türkiye Filistin'e karşılıksız yardımda bulunurken İsrail'e bu tıbbi malzemeler ücreti mukabilinde verilmiştir. Mayıs 2020'de İsrail'in ulusal havayolu şirketi El-Al uçaklarının 10 yıl aradan sonra Türkiye'ye kargo seferlerine başlaması da ilişkilerde yumuşamanın sinyalleri olarak değerlendirilmiştir.

Taraflar arasında olumlu atmosferin oluştuğu bu ortamda, İsrail'in Ankara'daki maslahatgüzarı Roey Gilad 21 Mayıs'ta yayınladığı makalesinde Türkiye ile İsrail'in her konuda tamamen anlaşmak zorunda olmadıklarını, ancak siyasi ilişki kurmaları gerektiğini belirtmiştir. Gilad başta ticaret, turizm, taşımacılık gibi pek çok alanda işbirliği geliştirmenin her iki devlete de fayda sağlayacağını altını çizmiştir. Makalede tarafların ortak bölgesel rakipleri ve ortak menfaatleri olduğuna dikkat çeken Gilad, karşılıklı büyükelçi atama ve aradaki anlaşmazlıklara değil müşterek kaygılara odaklanarak birlikte hareket etme çağrısında bulunmuştur. İsrail'de yeni hükümetin kurulmasından yaklaşık bir hafta sonra yayımlanan bu makalenin zamanlaması dikkat çekmekte olup yeni hükümetin Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek istediğini düşündürmektedir. İşaret edilmelidir ki İsrail'in bu niyeti sadece sözde kalmamış, fiili olarak da Türkiye ile ipleri gelecek girişimlerden kaçınmıştır. Mayıs'ın ortalarına doğru aralarında Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Fransa, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi Türkiye'ye mesafeli olan ülkeler ortak bildirge yayımlayarak Türkiye'yi Akdeniz'deki faaliyetleri nedeniyle kınarken İsrail konunun Libya ile ilgili olduğunu ve kendisini alakadar etmediğini belirterek bu eleştirilere katılmamıştır. İsrail'in Ankara'daki maslahatgüzarı Gilad'ın Ağustos'un sonlarında verdiği röportajında da benzer söylemlerini tekrarlaması, o sırada BAE ile diplomatik ilişki tesis eden İsrail'in Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye verdiği ehemmiyeti göz önüne sermektedir.

İsrail'in bu tutumu Türkiye tarafından karşılıksız bırakılmamıştır. Eylül ve Ekim aylarında taraflar arasında kültürel ve ticari işbirliğini geliştirmeye yönelik girişimler, yapıcı sürecin başladığına işaret etmektedir. İsrail ile ilişkilerini geliştirme hususunda Türkiye cenahında cereyan eden olaylar Aralık ayı itibarıyla basına yansımıştır. Amberin Zaman, Al-Monitor'da 30 Kasım tarihli yazısında Türkiye'nin gizli görüşmelerle İsrail ile ilişkileri onarmaya çalıştığını, her iki ülkenin istihbarat birimlerinin birkaç defa bir araya geldiklerini iddia ederek görüşmelerin devam ettiğini yazmıştır. Zaman, 9 Aralık'taki yazısın-

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı aramış ve İsrail ile ilişkilerin düzelmesi için taraflar arasında arabulucu görevini üstleneceğini belirtmiştir.

da Türkiye'nin İsrail'e büyükelçi atama sürecinin netleştiğini iddia etmiş, isim vererek yeni büyükelçinin kim olduğunu yazmıştır. Amerika'nın Sesi (VOA) sitesinin 22 Aralık'taki haberine göre, Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu üyesi M. Hakkı Çaşın, İsrail ile devam eden görüşmelere atıfta bulunarak ilişkilerin düzlebileceğinin sinyallerini vermiştir. İsrail'in olumlu bir adım atması durumunda Türkiye'nin de Mart ayında İsrail'e büyükelçi gönderebileceğini belirten Çaşın, ABD'de Joe Biden'ın başkanlığa seçilmesinin ilişkilerde yeni bir açılım sağlayabileceğine değinmiştir. Çaşın, bu gelişmelerden özellikle silah satışı ve doğalgaz nakli gibi hususlarda İsrail'in daha karlı çıkacağını vurgulamış, hatta tarafların savunma teknolojileri konusunda birlikte ilerleyebileceklerini belirtmiştir. 23 Aralık'ta Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı aramış ve ilişkilerin düzelmesi için taraflar arasında arabulucu görevini üstleneceğini belirtmiştir. Erdoğan bu yapıcı teklife olumlu bakmıştır. 10 Kasım'da sonlanan Karabağ savaşında Aliyev'in, destek gösteren bu iki ülkeyi "barıştırmak" isteği söz konusu telefon görüşmesinden önce doğmuş ve bu doğrultudaki girişimleri daha önceden başlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan telefon görüşmesinden iki gün sonra İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesine soğuk bakmadığını belirtmiştir. Erdoğan ilişkilerin düzelmemesinin sebebi olarak İsrail devlet yönetiminin tepe noktasındaki kişilerle yaşanan anlaşmazlıkları ve Türkiye'nin Filistin meselesindeki hassasiyetini gerekçe göstermiştir. Ayrıca, iki ülke arasındaki istihbarat temaslarının kesilmediğini ifade ederek diyalog kapısının açık olduğunu vurgulamıştır. Diğer taraftan, 31 Aralık'ta Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu büyükelçi konusunu yalanlamış, ilişkilerin bozulmasına gerekçe olarak İsrail'in Filistin'e karşı saldırgan politikasını göstermiştir. Çavuşoğlu İsrail'in bu politikadan vazgeçtiği takdirde ilişkilerin düzelmesinde Türkiye'nin de istekli olduğunu ve arabuluculara gerek kalmadan her iki cenahta tarafların direkt temasa geçbilmesini sağlayan mekanizmaların mevcut olduğunu vurgulamıştır. İsrail'in talep edilen şartları yerine getirdiği takdirde karşılıklı büyükelçi ataması yapılabileceğini sözlerine eklemiştir.

2020'DE BÖLGENİN DEĞİŞEN ÇEHRESİ

2020 yılında Ortadoğu ve Kafkaslar'da yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler analiz edildiğinde, hem Türkiye'nin hem de İsrail'in bölgesel nüfuz testinden başarıyla geçtiğini ve güçlerini ispatladığını söylemek mümkündür. Tüm dünya için oldukça zorlu geçen 2020, her

iki devletin dış politikasında oldukça verimli biçimde yol kat ettiği bir sene olmanın yanı sıra istikrarlı iç politikaya da şahitlik etmiştir. 2020’de her iki ülke küresel Kovid-19 virüsüyle baş etmek zorunda kalmış olsa da bu büyük sorun hem Türkiye’ye hem de İsrail’e bazı kazançlar sağlamıştır. İşaret edilmelidir ki pandemi süreci İsrail’in iç siyasi istikrarına ciddi anlamda katkıda bulunurken, Türkiye’nin de uluslararası itibarını güçlendirmiştir.

2020’de birçok başarı elde eden Türkiye, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında kazanım sağlayan nadir ülkelerden biri olmuştur. Pandemi dolayısıyla maddi ve tıbbi açıdan yetersiz kalan ülkelere ve hatta Avrupa’nın birçok zengin ülkesine yardım elini uzatan Türkiye’nin bu tutumu fazlasıyla ses getirmiştir. Öyle ki, bu yardımseverlik dünyada güçlü ve hayırsever Türkiye imajının kuvvetlenerek yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Suriye’de, Libya’da askeri operasyonları başarı ile yürütmesi ve Akdeniz’deki haklarını korumasıyla bölgede ciddi ağırlığı olan bir devlet olduğunu ortaya koyan Türkiye, bölgede kendisi aleyhine yönelik oluşumları durdurabileceğini deklare etmekle ve bunu sahada fiili olarak göstermekle, caydırıcı devlet gücünü nümayiş ettirmiştir. Türkiye’nin kararlılığının farkına varan ülkelerin geri adım atmaları, Akdeniz’de Türkiye’nin söz sahibi olduğunu kabullenmeleri anlamına gelmektedir. Öte yandan, Dağlık Karabağ savaşında Azerbaycan’ın yanında duran Türkiye bölgede etkin konumda olan büyük devletler listesine kendi adını da yazdırmıştır. Türkiye, gelişmiş askeri sanayiinin test edildiği bu savaşta Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra Azerbaycan’ı destekleyen güçlü Müslüman devlet Pakistan ile birlikteliğini de dünyaya göstermiştir. Savaş sırasında ve neticesinde oluşan konumlamalar dolayısıyla bölge devletleri artık her hamlelerinde Türkiye’yi hesaba katmaları gerektiğini tamamiyle kabul etmiştir. Üstelik bu durum Türkiye ile soğuk siyasi ilişki içerisinde olan Suudi Arabistan ve Mısır’ın tutumuna yansımıştır. Nitekim bahsedilen her iki ülkenin de tavrında Türkiye’ye dair müspet manada değişim gözlenmektedir. Buna binaen, 2020 yılında Türkiye’nin sadece bölgesel değil küresel bir aktör olma doğrultusunda sağlam adımlarla ilerlediği ve küresel imajında ciddi ilerleme kaydettiği söylenebilir.

Pandemi İsrail’de kronikleşen bir iç politika sorununun çözülmesine vesile olmuştur. Öyle ki İsrail tarihinde ilk defa bir seçim üst üste üç defa tekrarlanmış, ancak bu seçimlerin sonuçlarında bir koalisyon kurulamadığı için ülkede bir hükümet krizi baş göstermiştir. Mavi Beyaz Partisi lideri Benny Gantz ülkenin içerisinde bulunduğu

Pandemi süreci İsrail’in iç siyasi istikrarına ciddi anlamda katkıda bulunurken, Türkiye’nin de uluslararası itibarını güçlendirmiştir.

olağanüstü şartları dikkate alarak Benyamin Netanyahu ile uzlaşmış ve koalisyonla katılmayı kabul etmiştir. Böylece ülkede nihayet hükümet kurulabilmiştir. Koalisyonun kurulmasıyla, Netanyahu makamını korumuş yani başbakanlık görevine devam etmiştir. Dolayısıyla o, dokunulmazlık zırhını devam ettirerek hakkındaki yolsuzluk, sahtecilik ve görevi kötüye kullanma gibi ciddi suçlamalara dayalı yargı sürecinden, geçici de olsa yakasını kurtarabilmiştir. Nitekim İsrail’de konuyla ilgilene yargı kurumu pandemi sürecinin neden olduğu olağanüstü durumu göz önünde bulundurarak faaliyetlerini durdurmuş ve başbakanın dosyasını askıya almıştır. Bu gelişmelere paralel olarak pandeminin İsrail’de hem iç politikaya dinamizm kazandırdığı hem de Netanyahu’ya rahat bir nefes aldırıldığı açıktır. Lakin bu koalisyonun ömrü uzun olmamıştır. Çünkü Netanyahu ve Gantz arasındaki güven sorunu bütçe görüşmelerini akamete uğratarak koalisyonun işlevselliğini yitirmesine neden olmuştur. Kaçınılmaz olarak 22 Aralık’ta hükümet çökmüş, böylece İsrail yeniden seçim sürecine girmiştir.

İsrail, 2020’yi dış politikasında verimli ve başarılı bir yıl olarak geçirmiştir. Açıkçası bu başarılar ABD’nin İsrail yanlısı açık ve kuvvetli girişimleri sayesinde elde edilmiştir. Ocak 2020’de ABD başkanı Donald Trump’ın açıkladığı “Yüzyılın Anlaşması” adı verilen ve İsrail’in çıkarlarını destekleyen metin, bahsedilen yılda İsrail açısından başarılı uluslararası ilişkiler girişimlerinin ilkiydi. Bu anlaşma sayesinde Arap devletlerinin İsrail’e kuruluşundan itibaren uyguladığı yalnızlaştırma ve dışlama çemberi kırılmıştır. Keza BAE, Bahreyn, Sudan ve Fas İsrail’i tanıma ve ilişkileri normalleştirme kararı almıştır. ABD’nin rolünün es geçilemeyeceği bu ıslahatta elbette söz konusu devletlerin pragmatik hesaplamaları da önemli bir etkidir. BAE’nin daha önceden İsrail ile kapalı ilişkilerini alenileştirmesi, ABD’den F-35 tipi uçak satın alma talebi ve bölgesel rekabette Suudi Arabistan’a karşın öne çıkma isteği önemli gelişmelerdir. Buna ek olarak bu gelişmeler BAE’nin İran karşıtlığının göstergesi şeklinde de yorumlanmaktadır. Nitekim İsrail ile ilişkilerini normalleştirme kararı alan Bahreyn’in de bu değişiminde İran karşıtlığının etkin olduğu ifade edilmektedir. Bahreyn ve BAE’nin İsrail’i tanınması Ağustos 2020’de ABD kontrolünde imzalanan “İbrahim Anlaşması” çerçevesinde gerçekleşmiştir. İbrahim Anlaşması yeni Ortadoğu projesinin bir parçası olarak görülmüş, aynı zamanda bu projenin hala geçerliliğini koruduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan, İsrail’in Araplarla ilişkilerini geliştirme çabası, Arap Baharı sonrasında yükselen İslamcılık akımına karşı bir önlem alma gayreti olarak değerlendirilmiştir. Keza anlaşmaya verilen ismin

İbrahim olması da İsrail'in pratik ve pragmatik hamlelerinden biridir. Arap ve Yahudilerin ortak atası İbrahim isminin kullanılması, İsrail'in siyasi gayelerle dini değerleri ustaca kullanma manevralarını ortaya koymaktadır. BAE ve Bahreyn'in ardından Sudan ve Fas da İsrail ile ilişkilerini normalleştirme kararı almıştır. Sudan'ın kararında ABD'nin, Sudan'a devlet terörizmi listesinden ismini kaldıracağı ve terörden zarar görenlere 335 milyon dolar yardım edeceği vaadinin etkin olduğu bilinmektedir. Fas'ın ise Batı Sahra bölgesi üzerinde hak iddiasının ABD tarafından kabul edilmesi karşılığında İsrail'i tanıdığı bilinmektedir. Bunların dışında, Türkiye aleyhtarlığıyla dikkat çeken Yunanistan'ın İsrail ile ilişkilerini askeri anlaşmalar da dâhil olmak üzere yüksek düzeye taşıması Türkiye açısından düşündürücüdür.

TÜRKİYE İSRAİL İLİŞKİLERİNİN YÖNELİMİ

İsrail'in dış politik girişimlerinden bazıları Türkiye karşıtı blok oluşturma şeklinde algılanmaktadır. Doğal olarak bu algı Türkiye'nin güvenlik refleksini uyarmaktadır. Üstelik bu durumun Türkiye İsrail ilişkilerinde menfi konumlamalara sebebiyet vermesi ihtimal dahilindedir. Nitekim İsrail'in Türkiye karşıtı görünümlü girişimleri Türkiye'nin sinir uçlarını harekete geçirmiştir. Öyle ki, Türkiye karşıtı tutumuyla bilinen BAE ile İsrail arasındaki ilişkiler normalleştiğinde Türkiye bu durumu sert bir dille eleştirmiştir. Yine Eylül 2020'de Mısır öncülüğünde kurulan ve Yunanistan, İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi gibi Türkiye karşıtlığıyla bilinen ülkelerin temsil edildiği Doğu Akdeniz Forumu'na yönelik Türkiye'nin ortaya koyduğu tepki dikkat çekicidir.

Bir başka önemli husus ise Türkiye ile İsrail arasında 2020 yılının ortalarından itibaren bir yakınlaşma atmosferi hâsıl olmasına rağmen bunun henüz pratik boyut kazanmamasıdır. Bu bağlamda her iki tarafın da ilk adımı atma hususunda temkinli davrandığı aşikârdır. Dolayısıyla Türkiye ile İsrail arasındaki temasların yeterince nitelikli olmadığı, her iki tarafın da beklentilerinin henüz karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 2020 yılında her iki tarafın gücünü ispat eden gelişmeler nedeniyle "kendini ağırdan satma" yaklaşımı olasıdır. Yine, tarafların dile getirdiği ve yakınlaşmak olarak yorumlanan söylemlerin aslında karşı cenahın yaklaşımını test etmeye yönelik denemeler olduğu ihtimali göz ardı edilmemelidir. Açıkçası bu hususta, tarafları bekleme pozisyonunda durmaya sevk eden pek çok etkenden bahsedilebilir.

Daha önce de defalarca “küsüp, barışan” bu iki devletin yakın geçmişteki benzer tecrübelerine göz atmak, ilişkilerin geleceği hakkında tahminde bulunmaya imkan verirken tarafların birbirinden beklentilerini anlamaya da katkı sunacaktır. Uzun yıllardır Türkiye hem bir insan hakları savunucusu olarak hem de Filistinli Müslümanlar ile arasındaki gönül bağına vurgulayarak İsrail’i sert söylemlerle eleştirmiş ve kınamıştır. Diğer yandan, Türkiye’nin güttüğü İsrail politikasında tek belirleyici unsur Filistin meselesi değildir. Nitekim bu politikada İsrail’in Türkiye’nin güvenlik çizgilerini ihlal etmesi, PKK ile kurduğu yakın temas, bölgede Türkiye karşıtı blok oluşturulmasında aktifliği, uluslararası arenada Türkiye’yi zora sokmaya yönelik girişimleri de fazlasıyla mühim ve belirleyici faktörlerdir. Dolayısıyla Türkiye’nin İsrail tutumu, Filistinlilere yapılan hukuk dışı uygulamalarla birlikte kendisine yönelik kurgulanan güvenlik ve stratejik riskler odağında şekillenmektedir. İsrail cenahında ise rahatsızlık oluşturan meseleler Türkiye’nin kendisini Filistin davasının hamisi olarak konumlandırması ve Hamas’a destek vermesi hususlarında odaklanmaktadır.

Her iki devletin de birbirine yönelik beklentileri bahsedilen bu sorunların çözümüne yöneliktir. Ancak şimdiye kadar her iki tarafın şikayet ettiği hususlar ortadan kalkmış değildir. Dolayısıyla son dönemdeki yakınlaşma sinyallerinin niteliksel bir ivme kazanması oldukça güç görünmektedir. Anlaşılan o ki, beklentiler karşılanmadığı sürece olası yakınlaşma geçici ve yüzeysel olacak ve ilişkilerdeki gerginlik devam edecektir. Belirtilmelidir ki, bu yakınlaşma atmosferinin nitelik kazanmasında Biden’lı ABD’nin önemli bir dinamik olacağı tahmin edilmektedir. Bu öngöründe bazen abartıya kaçan yorumcular, 2016’da Türkiye İsrail ilişkilerinin iyileşme sürecinde Biden’ın oynadığı role dikkat çekmekte ve benzer girişimin/talebin tekrarlanacağını ileri sürmektedirler. Burada dikkate alınması gereken nokta, Trump’ın takip ettiği siyasetin Biden döneminde değiştirilip değiştirilmeyeceğidir. İsrail lobisi bu çizginin değişmeyeceğini vurgulayarak zemin kazanmaya çalışmakta, bir nevi bu iddiasıyla Türkiye’ye elinin güçlü olduğu mesajını vermektedir. Lakin Trump döneminden farklı olarak Biden döneminde Filistin Kurtuluş Örgütü temsilciliğinin yeniden açılması ve Filistin’e yardımların tekrar başlayacağı kararı, Filistin İsrail meselesinde Trump dönemindeki gibi İsrail lehine dayatmacılığın devam etmeyeceğini akla getirmektedir. Nitekim Biden, Trump döneminde dış politikada atılan bazı adımlardan geri döneceğini deklare etmiş, Trump’ın 2018’de ayrıldığı İran Nükleer Anlaşması’na yeniden dönmeye yeşil ışık yakmıştır. Bu kararlar İsrail’in güvenlik stratejilerine uymadığı için, önümüzdeki dönemde ABD

İsrail cenahında ise rahatsızlık oluşturan meseleler Türkiye’nin kendisini Filistin davasının hamisi olarak konumlandırması ve Hamas’a destek vermesi hususlarında odaklanmaktadır.

ile İsrail arasında diyalogun pürüzsüz geçmeyeceğine işaret sayılabilir. Biden'ın şimdiye kadar açıklanan kabinesinde yer alan isimlere bakılınca bu pürüzler giderilebilecek niteliktedir. Ancak yine de ABD'nin tutumunun köklü bir şekilde olmasa da belli ölçüde değişeceği söylenebilir. Buna ABD'nin Türkiye'yi gözden çıkaramaz olması ve geçen yıllarda İsrail lobisine rağmen Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini başarıyla sürdürmesi eklenince, "Washington'un yolu Tel Aviv'den geçer" sloganının mevcut durumda Türkiye İsrail ilişkileri bağlamında belirleyici olması pek mümkün görünmüyor.

Tüm bunların yanı sıra, 2020'nin sonlarında Türkiye ve İsrail açısından önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafları "barıştırmak" için girişimde bulunmuş, Karabağ savaşında yakın desteğini gördüğü ve sıcak ilişkiler içerisinde olduğu her iki ülke liderine, ilişkilerinin düzeltilmesi çağrısında bulunmuştur. Medyada yer alan haberlere göre, Azerbaycan Dışişleri Bakanı İsraili mevkidaşını arayarak iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesiyle ilgilendiğini belirtmiştir. Ardından, 23 Aralık'ta Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı arayarak aynı konuyu onunla görüşmüş ve bazı çözüm önerilerinde bulunmuştur. Konuya ilişkin resmi açıklama henüz gelmese de, her iki cenahın bu çağrıya olumlu bakması ve çözüm yanlısı yaklaşımda olması, Aliyev'in arabuluculuğu ile taraflar arasındaki "ilk adımı atma" sorununun çözümü kavuşacağını söylemeye imkan vermektedir.

Yakın vadede, Türkiye ile ilişkilerin iyileştirilmesinin İsrail'in menfaatine olacağı görünmektedir. İsrail'in yeniden seçimlere gideceği bir ortamda tecrübeli siyasetçi Netanyahu'nun, bölgenin eskisiyle kıyas edilemeyecek kadar güçlü devletine dönüşen Türkiye ile ilişkileri normalleştirerek bunu başarı hanesine eklemenin ehemmiyetini fark etmediği düşünülemez. Uzun vadede ise Ortadoğu'da söz sahibi olan bu iki gelişmiş devletin birbiriyle uyumlu diyalog ve teması, siyasi, ekonomik ve pek çok açıdan her ikisinin menfaatine olacaktır. Ayrıca bu ıslahat Filistin başta olmak üzere, bölgesel birçok sorunun çözümüne de katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla Türkiye ile İsrail'in ilişkilerinin düzenlenmesi birçok devlet ve halk için hayati öneme sahiptir. Görünen o ki her iki ülke de bu durumun farkındadır. İki devlet karşılıklı olarak birbirini güvenlik riski oluşturmakla itham ederken, öte taraftan, ilginç bir şekilde, ilişkilerindeki istihbarat bağlarını koparmamaktadır. Bu durum Türkiye ile İsrail'in aralarındaki iletişim kapısını açık tutmalarının ehemmiyetinin farkında olduklarını göstermektedir.

İki devlet karşılıklı olarak birbirini güvenlik riski oluşturmakla itham ederken, öte taraftan, ilginç bir şekilde, ilişkilerindeki istihbarat bağlarını koparmamaktadır.

ABD Seçimleri ve Sonrası

ANALİZ

ABD Başkanlık Seçimleri ve Biden Dönemi Dış Politikası

PROF. DR. BİROL AKGÜN

AMERİKA Birleşik Devletleri (ABD), 250 yıllık demokrasi tarihinin pek çok bakımdan en kritik başkanlık seçimlerinden birini yaşadı. İngiltere ve Fransa ile birlikte uzun bir süredir kesintisiz olarak demokratik sistemle yönetildiği için dünyada klasik demokrasi örneklerinden kabul edilen ABD'nin 2020 Kasım seçimlerinde tüm dünyanın gözü önünde yaşadığı olağan dışı gelişmeler, bu ülkenin geleceğine ilişkin çok derin ontolojik sorunları gündeme getirdiği gibi; küresel düzlemde uzunca bir süredir yapılmakta olan liberal uluslararası düzenin geleceğine ilişkin tartışmaları da derinleştirmiştir. Kovid-19 salgının yarattığı ve Şubat 2021 sonu itibarıyla yaklaşık olarak 500 bin Amerikan vatandaşının hayatına mal olan sağlık krizi; 1929 ekonomik buhranından daha derin bir ekonomik kriz ile 1860'lardaki iç savaşa yakın bir toplumsal ve siyasal kutuplaşma ortamında yapılan Başkanlık seçimlerinin Amerika'nın iç ve dış politikası üzerindeki muhtemel etkileri önümüzdeki yıllara da damgasını vuracaktır. Zira seçimleri resmen Demokrat Partinin adayı kazanmış ve 20 Ocak itibarıyla seçilmiş Başkan Joe Biden yemin ederek Beyaz Saray'daki görevine resmen başlamış olsa da, kaybeden Cumhuriyetçi aday Donald Trump'ın seçime ilişkin hukuki ve siyasi itirazları devam etmektedir. Diğer yandan, 6 Ocak

2021 tarihinde yaşanan ve Amerikan basını-
nın “darbe girişimi” olarak adlandırdığı Kongre
baskınının toplumda yarattığı siyasi travmanın
hafızalardan silinmesi hiç kolay olmayacaktır.
Bu yazıda önce 2020 ABD seçimlerinin hangi
sosyo-ekonomik ortamda yapıldığı tartışılacak,
ardından seçim sonuçlarının iç ve dış politikaya
yönelik muhtemel etkilerine ilişkin bazı tespit
ve değerlendirmeler yapılacaktır.

2020 Seçim Süreci ve Derin Siyasi Kutuplaşma

Demokratik siyasi süreçlerde kimin kazanıp
kimin kaybettiği kadar önemli olan şey, sürece
dahil olan tüm aktörler ile geniş kamuoyunun
seçimlerin yapılmasına ilişkin
usûle dair temel ilkeler ile bu
ilkelerin şeffaf biçimde uygu-
lanmasına yönelik tam bir gü-
venin sağlanmasıdır. Örneğin
adayların kendilerini tanıtmala-
rına ve projelerini anlatmalarına
ilişkin medya imkanlarının
kullanımında eşitlik sağlanma-
sı, seçimlerde oy kullanmaya ilişkin süreçlerin
önceden belli olması, kullanılan oyların açık ve
şeffaf biçimde ve hâkim güvencesinde sayıl-
ması ve nihayet tüm siyasi aktörlerce sandıkta
ortaya çıkan milli iradeye saygı gösterilmesi
gibi hususlar demokratik rejimin vazgeçilmez
temel ilkeleridir. Buralarda yaşanacak olan ihti-
laflar bizatihi demokratik sürecin meşruiyetine
ve dolayısıyla ülkenin iç barışına ve siyasi istik-
rarına zarar vereceği gibi, dış dünyada o ülke-
nin imajını da zedeleyecektir.

2016 yılı seçimlerinde sandıklara Rusya'nın
sosyal medya mecraları vasıtasıyla Trump le-
hine müdahil olduğu iddiaları ve 2020'de ise
yaygın biçimde mektupla oy kullanılmasının
yarattığı güvensizlik demokratik süreç hakkın-
da meşruiyet krizini beslemektedir. Son Ameri-

**Son Amerikan seçimlerinde
yaşanan tartışmaların
temelinde demokratik
usullere ilişkin yaşanan
derin ayrışmalar
yattmaktadır.**

kan seçimlerinde yaşanan tartışmaların teme-
linde de esasen bu demokratik usullere ilişkin
yaşanan derin ayrışmalar yattmaktadır. Trump
tarafklarında kendi oylarının küreselci çete-
ler tarafından çalındığına yönelik oluşan güçlü
kanaat, Amerikan sisteminde ancak istisnai bir
yöntem olan “posta yoluyla” oy kullanımının
Trump yönetiminin itirazlarına rağmen eyalet
yönetimlerinde Kovid-19 salgını ile mücadele
gerekçesiyle yaygın olarak kullanılmasının
teşvik edilmesi ve 100 milyon seçmenin oyu-
nu bu yöntemle iki aylık bir süreçte kullanması
yattmaktadır. Nitekim seçimin yapıldığı günün
akşamı, Cumhuriyetçi Parti adayı Trump fiilen
sandıkta o gün kullanılan “güvenilir” oyların
sayımına dayanarak seçimi kendisinin kazandığını ilan et-
miş olmasına rağmen, ilerleyen günlerde postayla gelen ve
Cumhuriyetçilerin “şaiBELİ” kabul ettiği oyların sayılmasıyla
Demokrat aday Biden başkan seçilmek için gerekli delege
sayısına ulaşmıştır. Trump yönetiminin, posta
oylarında hile yapıldığı itirazıyla eyalet dü-
zeyindeki mahkemelere ve seçim kurullarına
yaptığı itirazlar ya geri çevrilmiş veya yeniden
sayımlar sonuçları değiştirmemiştir.

İşyancıların Kongre Baskını ve Demokratik Meşruiyet Krizi

Trump'ın heyecanlı taraftarlarının başkent
Washington DC sokaklarında başlayan gösteri-
leri, ülkenin yasama organının (Kongre binasını)
basılarak bazı milletvekillerinin rehin alınma-
sına kadar gitmiştir. Duruma müdahale eden
polisler ile göstericiler arasında çıkan çatışma-
larda altı kişi hayatını kaybetmiştir. Seçimlere
kan bulaşması ve artan şiddet olayları ve terör
tehdidi nedeniyle 25 bin kişilik ulusal muhafız
ordusu başkente sevk edilerek 20 Ocak 2021

tarihine kadar ABD başkentinde olağanüstü hâl ilan edilmiştir. Ardından gösteriye katılanlara yönelik seri tutuklamalar başlamış, Başkan Trump aleyhine Amerikan kongresinde azil (*impeachment*) süreci başlatılmıştır. Trump'ın kabine üyelerinden bazıları istifa ederken, Trump kendisi de oylarının çalındığını ve itirazlarının gereğince incelenmediği ve bu nedenle de Biden'ın demokratik meşruiyetinin olmadığı gerekçesiyle siyasi geleneklere uymayarak yeni başkanın devir teslim törenine katılmamış ve mücadelesini siyasi alanda sürdüreceğini ilan etmiştir. Dolayısıyla seçimler sonuçlansa da 2020 seçimleri, Amerika'da ilk kez demokratik usule ilişkin işlemler üzerine bu kadar derin siyasi tartışmaların yaşanması nedeniyle demokratik siyasi sistemin meşruiyeti onarılması uzun yıllar alacak ciddi yaralar almıştır.

Seçimler sonrasında Amerikan siyasi elitlerinin sergilediği tavırlar ve sokağın dili olgun bir demokraside olması gereken minimum siyasi nezaketi ve medeni ölçüleri aşmaktadır.

Öte yandan tartışmalar yalnızca oy kullanımı ve sandık güvenliği ile de sınırlı değildir. Dünyada özgürlükçü liberal geleneğin temsilcisi olan ABD'de sosyal medya mecraları ilk kez iş başındaki bir devlet başkanının hesaplarını askıya almıştır. Dünya medyasına Amerikan başkentinin sokaklarından canlı yayınlanan görüntülerin gerçekten ABD'de olduğunu, dünyada ve Türkiye'de siyaset bilimi öğrencileri ve geniş halk kitleleri anlamakta ve algılamakta zorlanmışlardır. Zira bu tür sosyal medya karartmaları ve meclis binasının yağmalanması gibi görüntüler en son Kırgızistan'da yaşanmıştı ve ülkenin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı isti-

faya zorlanarak yeni bir seçim yapılmak durumunda kalmıştı. Daha önce 2000'li yıllarda yeni demokrasi ile tanışan Kafkaslarda ve Balkanlarda yaşanan Turuncu Devrimler ile Arap Baharı sürecinde yaşananlar da yine seçim süreçlerine ilişkin itirazlarla başlamıştı. Oysa, demokrasi rejimi anlatılırken, Churchill'in deyişiyle, "demokrasi en kötü rejimdir, diğerlerini saymazsak" denilir. Çünkü demokrasi bir yönetim şekli olarak herkesin mutlak memnuniyetini sağlamasa da, en faziletli rejim olarak kabul edilir. Bunun nedeni, demokrasinin insanlığın temel bir sorunu olan "bizi kim yönetecek, bu ülkede bağlayıcı karar alacak olan, adına siyasal iktidar dediğimiz ve ülkedeki egemenlik yetkisini kullanacak yöneticilerin meşruiyeti nasıl sağlanacak?" sorusuna barışçıl bir çözüm üretmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu soruna geçmişte düellolarla, savaşlarla, kardeş katliamlarıyla kanlı şekilde çözüm üretilirken; demokrasi "halk iradesini" hakem kılmış ve böylece siyasi iktidarın barışçıl ve düzenli biçimde el değiştirmesi sağlanmıştır.

Bugün pek çok üniversitenin siyaset bilimi bölümünde okutulan "Çağdaş Devlet Düzenleri" derslerinde İngiltere, Fransa ve ABD'nin modern demokrasi örneklerini oluşturduğu; bunların 19. yüzyıldan bu yana kesintisiz bir şekilde demokrasi ile yönetildiği; bu ülkelerde demokratik geleneklerin ve çoğulcu siyasi kültürün geniş kesimlerce içselleştirildiği ve bu nedenle de seçimlerin bir bayram havası atmosferinde, son derece barış ve düzen içinde yapıldığı ve bu "medenî ülkelerde" şiddetin siyasi bir çözüm yolu olmaktan çıktığı anlatılır. Son olaylarda Amerikan medyasından dünyaya yansıyan manzaralar ne yazık ki bu siyasi anlatıyla çelişmektedir. Seçimler sonrasında Amerikan siyasi elitlerinin sergilediği tavırlar ve sokağın dili olgun bir demokraside olması gereken minimum

siyasi nezaketi ve medeni ölçüleri aşmaktadır. Toplumun önemli bir kesiminde (*Trump'a oy veren 70 milyon seçimde*), seçimin yönetimi ve dolayısıyla sandık sonuçlarına yönelik çok ciddi bir şüphe ve güvensizlik vardır ve sonuçların gerçek anlamda “milli iradeyi” yansıtmadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla dört yıllık Biden döneminde bu konunun gündemde kalması ve onun iç ve dış politikası üzerinde sürekli bir baskı oluşturması kaçınılmazdır.

ARTAN SOSYO-EKONOMİK EŞİTSİZLİKLER

Amerikan siyasi sistemini ve toplumsal barışı bugün giderek daha çok tehdit eden en temel mesele ise her geçen gün derinleşen sosyo ekonomik eşitsizlik ve yükselen ırkçılıktır. Seçim sonuçları siyasi krizin sebebi değil, bir sonucudur. Bu anlamda 2020 seçimleri, ABD'nin iç ve dış siyasete ilişkin büyük vizyonunun (*grand strateji*) ne olması gerektiğine ilişkin tarihsel kökleri de bulunan daha derin ideolojik tartışmaların, Kovid-19 salgınının yarattığı sağlık ve ekonomik kriz ortamında su yüzüne çıkmasıdır. Ülkenin içe dönük, (*izalosyonist*) milliyetçi, merkantilist ekonomi-politik perspektifini temsil eden Trumpçılık ile küreselleşmeci liberal politikaları temsil eden Bidencilik arasındaki rekabetin ürettiği çatışmacı ortam seçimlerin arka planını oluşturmaktadır. 6 Ocak'ta Washington'da ortaya çıkan görüntüler, çoktandır biriken bir toplumsal enerjinin dışa yansımalarının bir sonucu olarak görülmelidir.

Amerikan toplumundaki kutuplaşmanın temeli, 1990 sonrasında zaferini ilan eden Ne-

o-liberal küreselleşmeci politikaların Amerikan devletine ve Amerikan toplumuna yönelik ürettiği maliyetlerde aranmalıdır. İkinci Dünya savaşında Faşizme, Soğuk Savaş sürecinde de Komünizme karşı galebe çalmış olan ABD, 1990'larda dünyaya meydan okuyarak meşhur “Tarihin Sonu” tezini üretmiştir. Bu teze göre, artık liberal siyaset ve ekonomi tek gelişme, kalkınma ve modernleşme çizgisini temsil etmekte; kasabadaki herkesin oynamak zorunda olacağı “tek oyun” olarak sunulmaktadır. Nitekim, 1990'larda Amerikan hegemonyasına kimse itiraz edemiyordu. Birinci Körfez Savaşı bunun ilk testi olmuştu. Sovyetler Birliği yıkılmış, Rusya zayıflamış ve BM'de kimse ABD'nin oyun kuruculuğuna itiraz edemez hale gelmişti.

Nitekim, Irak'a karşı Kuveyt'i kurtarma operasyonu kararı BM'de tam bir konsensüsle onaylanmıştı. Amerikan öncülüğünde tam anlamıyla işleyen bir liberal uluslararası düzen oluşmuş; adına da “Yeni Dünya Düzeni” denilmiştir.

Bu anlamda Bill Clinton dönemi ABD'si liberal değerlere ve batı ekonomilerindeki inovasyon kapasitesine olan aşırı güvenin de bir yansıması olarak, başta Çin olmak üzere kalkınmakta olan ülkelerin küresel sisteme entegrasyonuna destek verdi. IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü küresel liberalizmin taşıyıcı araçlarına dönüştüler. Oysa uzun vadede Çin, üretim gücü ve insan kaynakları ve nihayet teknolojik yeniliklerdeki potansiyeli ile batılı ekonomilerin her alanda rakibi haline gelecekti. Nitekim son otuz yıl içinde çok uluslu şirketler yatırımlarını iş gücü maliyetlerinin ucuzluğu, vergilerin ve çevre

Seçimler sonuçlansa da 2020 seçimleri Amerika'da ilk kez demokratik usule ilişkin işlemler üzerine bu kadar derin siyasi tartışmaların yaşanması nedeniyle demokratik siyasi sistemin meşruiyeti onarılması uzun yıllar alacak ciddi yaralar almıştır.

standartlarının düşüklüğü nedeniyle uzak doğuya ve başka bazı batı-dışı ülkelere kaydırdılar. ABD ve Avrupa ülkelerinde sermaye ve üretim geniş kesimlere iş imkânı sağlayan geleneksel sanayi yerine, finansal araçlara ve istihdam katkısı düşük olan teknoloji yoğun alanlara yöneldi. Üstelik yapay zekâ uygulamalarına dayalı otomasyon ve robot teknolojilerindeki gelişmeler de istihdam imkanlarını daralttı. ABD ve Batı ekonomilerindeki büyüme oranları düştükçe toplumdaki geleneksel orta sınıf da zayıflamaya başladı. Diğer yandan, bilgi teknolojileri alanına kayan firmalar ve bu sektörde çalışabilecek kadar iyi eğitilmiş az sayıdaki bir kesimin milli gelirden aldığı pay giderek arttı. Toplumda geniş kesimleri oluşturan geleneksel sanayi işçileri, hizmet sektörü çalışanları ve kırsal kesimlerin aldığı pay ile “bilgi toplu-

Toplumda geniş kesimleri oluşturan geleneksel sanayi işçileri, hizmet sektörü çalışanları ve kırsal kesimlerin aldığı pay ile “bilgi toplumunun” yeni burjuvazisi arasında çok ciddi bir gelir eşitsizliği ortaya çıkmaya başladı.

munun” yeni burjuvazisi arasında çok ciddi bir gelir eşitsizliği ortaya çıkmaya başladı. Bugün ABD’de Trump’ın “Önce Amerika” diyerek başta Çin olmak üzere ticari ortaklarına karşı yüksek gümrük vergileriyle ve Meksika üzerinden gelen kaçak göçmenlere karşı da fiziki olarak duvarlar örerek Amerikan halkının refahını korumayı amaçlayan politikalara destek verenler, işte bu küreselleşmeci politikalardan olumsuz etkilenen ve Washington’daki yerleşik elitlere düşmanca bakan kesimlerdir. Son yıllarda Washington, New York ve Chicago gibi büyük şehirleri ziyaret edenlerin kolayca fark edeceği gibi, akşamları sokakları dolduran evsizler (ho-

meless) kitlesi bu büyüyen eşitsizliğin dışa yansıyan boyutudur.

YÜKSELEN BEYAZ IRKÇILIĞI VE IRKLAR ARASI ADALETSİZLİK

Diğer yandan, “Beyazların Üstünlüğüne” inanan milliyetçi kesimler ile zaten ülkedeki ekonomik eşitsizliklerden ve siyasi dışlanmışlıktan şikayetçi olan siyahi vatandaşlar ve diğer göçmenler arasında da yeni toplumsal karşıtlıklar, yeni siyasi fay hatları yaratmaktadır. “Black Lives Matter” yani “Siyahların Yaşamı Önemlidir” hareketi özellikle son yıllarda beyaz olmayan kesimlere yönelik artan polis şiddetine karşı gelişen bir tepkisel hareket olarak başlasa da, esasen Trump döneminde artan ve derin tarihi kökleri bulunan toplumsal yaraların kabuğunu kanatarak, ırklar arası adalet ve eşitlik taleplerini siyasi alana yeniden taşımaktadır. Başka deyişle, tehlikeli sosyal ayrışmalar sadece ekonomik kaynaklı değildir; çok katmanlı ve bazen de iç içe geçmiş olarak toplumsal dokuyu içten içe kemirmektedir.

Sorunları daha kötüleştiren şey ise tüm bu karmaşık sorunları basiret, feraset ve cesaretle çözebilecek vizyoner siyasi liderlik eksikliğidir. 1929 büyük buhranında iktidara gelen Başkan Roosevelt’in yaptığı gibi, günümüz koşullarında yeni bir düzen (*New Deal*) ilan edip hem ekonomiyi canlandıracak hem de iç barışı ve sosyal refah devletini inşa ederek geniş kitleleri rahatlatacak güvenilir siyasi liderlik ihtiyacı artmaktadır. 2008’de başlayan ve yapısal nedenlerle bir türlü durgunluktan çıkamayan Amerikan ekonomisi Trump’ın korumacı politikaları ile kısmen iyileşme yönüne girmişti. Ancak 2020 yılında başlayan ve etkisini halen sürdüren Kovid-19 salgını nedeniyle çok ciddi bir ekonomik daralmayla karşılaşmıştır. Üstelik kâğıt üzerinde dünyanın en büyük

milli gelirine (2019 yılı GSMH 21 trilyon dolar) sahip ABD’de halkın %40’nın sosyal güvence- den yoksun olması ve siyasetin sağlık krizini yönetmedeki başarısızlıkları nedeniyle ülkede koronavirüsten ölenlerin sayısı 500 bini bul- muştur. Dünya nüfusu içindeki payı ancak %4 olan ABD’nin dünyadaki koronavirüsüne bağlı tüm ölümler içindeki payı %19’u bulmaktadır. Başka bir ifadeyle, ABD’de her gün 11 Eylül te- rör saldırısında ölen kişi sayısı kadar (4 bin ci- varında) insan Kovid-19 nedeniyle ölmektedir. Ülkedeki sağlık kapasitesinin yetersizliği ve si- yasi yönetimin zaaflarından kaynaklandığına inanılan bu yüksek ölümler nedeniyle geniş halk kitlelerinde siyasi sisteme, yönetici elitlere ve bizatihi Amerikan devletine yönelik çok ciddi bir tepki ve güvensizlik oluşmakta- dır. Trump’ın her şeye rağmen 70 milyon oy alabilmesi onun popülist bir söylemle müesses nizama karşı ve hatta bizzat Cumhuriyetçi Par- ti elitlerine karşı yürüttüğü propagandalarının başarılı bir sonucu olarak okunmalıdır. İçeride hoşnut olmayan halk, sisteme güvenini kay- betmiş olan bir orta sınıf, hayatta kalabilmek ve geleceğe ilişkin ümit besleyebilmek adına kendisine radikal çözümler öneren Trump gibi siyasi liderler için ikna edilmeye hazır verimli bir seçmen tabanı oluşturmaktadır.

Son yıllarda Avrupa’da yapılan tüm seçimler- de oy tabanları genişleyen aşırı sağcı Neo-faşist partilerin başarısının altında da, İngiltere’yi Avrupa Birliğinden ayıran Brexit referandu- munun arkasında da aynı sosyo-ekonomik di- namikler vardır. Artık demokratik ülkelerin iç siyasi istikrarını tehdit eder hale gelen bu siya- sal kutuplaşma ve tekno-kapitalizmin yarattığı ve toplumsal barışı sürdürülemez hale ge-

Tehlikeli sosyal ayrışmalar sadece ekonomik kaynaklı değildir; çok katmanlı ve bazen de iç içe geçmiş olarak toplumsal dokuyu içten içe kemirmektedir.

tiren gelir eşitsizlikleri bugün teorik ve pratik düzlemde siyasi ve ahlaki olarak Batı dünya- sının temel ekonomi-politik modeli olan libe- ralizmi ciddi bir meşruiyet ve ontolojik krizle karşı karşıya bırakmıştır. Davos’da yapılan ve kapitalist sistemin sermayedarlarının küresel ekonominin geleceğini tartıştığı platformlar- da “Global Reset” yani küresel liberal düzenin her anlamda yeniden kurgulanması gerektiği- ne ilişkin yapılan tartışmalar, dünyayı yöneten siyasi ve ekonomik güç merkezlerinin de artık mevcut ekonomik düzenle daha fazla gidile- meyeceğini gördüklerinin işaretidir. Sadece serma- yedarı değil, halkı da dü- şünen ve daha paylaşımcı olacak “terbiye edilmiş bir kapitalizm” (stake-holder capitalism); iklim değişimi ve çevre sorunlarına daha

duyarlı (Green economy) kalkınma politikaları ve geniş kesimlere yönelik “temel gelir” sağla- yacak sosyal politikalar gibi yaklaşımlar çözüm olarak önerilmektedir. 2020 seçimleri bağla- mında, Demokrat Parti içinde sosyal adaletçi ve paylaşımcı siyasi projeleri dillendiren Bernie Sanders gibi politikacılar Demokrat Partinin siyasi elitleri tarafından dışlanarak daha çok müesses nizamın temsilcisi olarak görülen ve sistemin restorasyonu yoluyla eski Amerika’ya, yani bildik liberal düzene dönmeyi savunan 78 yaşındaki Biden’ın tercih edilmesi Amerikan siyasi elitlerinin sorunun derinliğini anlama- da ve durumun vahametini kabul etmede hala zorlandıklarını ve bu nedenle de köklü siste- mik reformlara henüz hazır olmadıklarını gös- termektedir. İşte tam da bu yaklaşım Trump’çı politikalara alan açan bir siyasi zemini güç- lendirmeye devam edecektir. Muhtemeldir ki, Trump Cumhuriyetçi Partiyi daha sağa kaydır-

maya çalışacak; bu olmazsa önemli bir kitleyi partiden kopartarak kendi popülist söylemine uygun yurtsever (*patriyotik*) bir siyasi hareket yaratmayı deneyecektir.

BİDEN VE DIŞ POLİTİKA: KÜRESELÇİLİĞE DÖNÜŞ MÜ?

ABD'nin 46. Başkanı olarak yemin eden ve fiilen görevine başlayan Biden'ın dış politika önceliklerinin ne olacağı ve yönetim tarzının nasıl olacağı ciddi biçimde tartışılmaktadır. Dünyanın hala en büyük ekonomik gücünü kontrol eden ve yıllık 750 milyar dolarlık askeri harcama yapabilen bir ülkenin dış politika yönelimleri büyük küçük tüm ülkeleri etkilemektedir. Dünya kamuoyunun merak ettiği temel soru şudur: Trump dönemi ABD'nin küresel liderlikten vazgeçmesi ve kendi içine dön-

Her ülkenin dış politikası temelde iç politikanın devamıdır. Ekonomik, siyasi ve sosyolojik anlamda içeride sağlam bir zemini olmayan siyasi iktidarların başarılı bir dış politika izlemesi mümkün değildir.

mesi geçici bir durum mudur, yoksa Amerikan kurumlarının köklü bir stratejik tercihi midir? Başta ABD'nin en yakın müttefikleri Avrupa ülkeleri olmak üzere son yıllarda bu soruyu herkes sormakta ve ona göre kendi bağımsız savunma ve dış politikalarını (*stratejik otonomi*) oluşturmaya çalışmaktadırlar. Zira ABD gibi bir ülkenin dünyanın aktif liderliğinden vazgeçmesi bazı aktörler için yeni fırsatlar yaratırken, bazıları içinse yeni riskler ve sorumluluklar getirmektedir. Dünya medyasına bakıldığında Trump'ın gidişi Brüksel'den Tahran'a; Londra'dan Pekin'e kadar pek çok başkentte görece bir iyimserlik ve ümit ile karşılandığı söyle-

nebilir. Dünya başkentleri, Biden'ın iş başına gelmesinin en azından Trump sonrası ABD dış politikası için öngörülebilirlik sağlayacağını beklemektedirler.

Statükocu Bir Lider Olarak Biden

Biden'ın dış politikasını öngörmek için onun siyasi geçmişini, seçim sürecindeki konuşmalarını ve dış politika ekibinin profillerini incelemek gerekir. Öncelikle Biden 1973 yılından beri Amerikan Kongresinde Senatör olarak doğrudan yüksek siyasetin içindedir ve Senato Dış İlişkiler Komitesi başkanlığı ve Obama döneminde de Başkan Yardımcılığı yapmıştır. Bu anlamda Biden aslında müesses nizamın güçlü bir koruyucusu olarak nitelenebilir. Seçim sürecinde de pek çok iç ve dış politika gündemine ilişkin açıklamalarındaki siyasi görüşleri de dengeli ve "merkezi" (*centrist*) bir "statükocu lider" profili ortaya koymaktadır. Eğer Trump revizyonist olarak nitelenecek ise, Biden tam bir düzen adamı olarak görülebilir ve zaten adaylık sürecinin anahtar kavramı da siyasetin restorasyonudur. Temel siyasi vaadi küreselleşmeci liberal Amerika'nın ekonomide, siyasette ve dünya politikasında geri dönmesidir. Biden'ın kabinesi için seçtiği dış politika ve güvenlik ekibi de büyük ölçüde onun bu statükocu duruşuna son derece uygun olup, pek çoğu Obama döneminde dış politika ve güvenlik siyasetinin yapım süreçlerinde görev almış tecrübeli profesyonellerden oluşmaktadır. Dolayısıyla siyaset üretme ve karar alma süreçlerinde harici bakanlar ve danışmanlar yerine, Dışişleri ve Savunma bakanlıkları ile Ulusal Güvenlik Konseyi gibi kurumların rolü ve ağırlığı artacaktır. Ancak tüm bu kurumlara yön verecek ve ABD'yi yakından izleyen dış siyaset gözlemcilerine ipucu sağlayacak olan temel bir dış politika strateji belgesinin hazırlanmasını da beklemek

gerekecektir. Başka deyişle henüz bir “Biden Doktrini’nden” söz etmek mümkün değildir. Şu kadar var ki, içerdeki siyasi tartışmalar ve 11 Eylül sonrası ABD’nin yaşadığı Irak ve Afganistan savaşları ile 2008 ekonomik krizlerinin etkileri ortadayken, Biden’in istese de 1990’lar Amerika’sının aktif küreselleşmeci liderliğine geri dönmesi pek gerçekçi değildir. Yeni Başkanın sınırlı ve minimal bir küreselleşme perspektifini esas alan daha realist bir gündemle hareket etmesi yüksek olasılıktır.

Biden’in siyasi önceliği en azından ilk 100 gün için dış politika değil, iç politik gündem olacaktır. Zira seçimlerde Biden sayısal olarak kazanmış olsa da Trump siyasi olarak kaybetmedi. Çünkü 70 milyon oy almıştır ve arkasında da Kongre’yi basacak kadar gözü kararmış, son derece örgütlü ve motive bir militan kitle bulunmaktadır. Trump ile ilgili azil sürecinin tamamlanması ve Trump’a siyaseten yasak getirilmesi durumunda ise bu beyaz ırkçı hareketin kült bir yapıya dönüşerek şiddete yönelmesi ve ABD iç güvenliğini tehdit eder hale gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Bu nedenle Biden’in Cumhuriyetçi parti tabanını daha fazla radikalleştirilmeme ve toplumsal yaraları tamir etme adına uzlaşmacı bir yol takip etmesi ve hatta Watergate olayı sonrası Başkanlıktan istifa etmek durumunda kalan Nixon’un yerine gelen yeni Başkan Ford tarafından tüm suçlarından dolayı resmen affedilmesi gibi, Başkan Biden’ın da anayasal af yetkisini kullanması da sürpriz olmayabilir.

Tecrübeli bir siyasi lider olarak Biden şunu iyi bilmektedir: Her ülkenin dış politikası temelde iç politikanın devamıdır. Ekonomik, siyasi ve sosyolojik anlamda içeride sağlam bir zemini olmayan siyasi iktidarların başarılı bir dış politika izlemesi mümkün değildir. Esasen

ABD’nin eğer küresel düzeni restore edecekse öncelikle pandemi ve ekonomik kriz karşısında dayanıklılığını ve yaratıcı gücünü kendi halkına ve tüm insanlığa göstermesi gerekmektedir.

Amerikan toplumu için hala en öncelikli sorun tüm dünyada olduğu gibi Kovid-19’un neden olduğu kamu sağlığı ve buna bağlı ekonomik krizin bir an önce çözülmesidir. Biden aşılamanın hızlandırılması, açlık sınırında yaşayan işsiz kitlelere 2000 dolarlık acil nakit yardım çeklerinin gönderilmesi ve ekonominin canlandırılması için de büyük kamusal yatırımların başlatılması gibi tedbirleri alması beklenmektedir. Koronavirüs ile mücadelede başarısız kalan ABD’nin küresel düzlemde liderlik rolünü yeniden üstlenmesi de kolay olmayacaktır. Zira pandemi krizi, 1990’lı yıllar itibariyle başarı hikayesi olarak sunulan liberal uluslararası düzenin artık işlemediğini de gösterdi. Tartışmalar “bu düzenin başarısız olduğu” ile “böyle bir düzenin hiçbir zaman tesis edilemediği” söylemleri arasında yoğunlaşmaktadır. Koronavirüs salgınında uluslararası işbirliğinin yeterince işlememesi her ulus devletin self-help yani kendi ihtiyaçlarını kendisinin gidermesi gerektiğini ortaya koydu. Liberal uluslararası düzenin en güvenilir kurumları olan uluslararası iş birliği, dayanışma ve uluslararası örgütlerin işleri kolaylaştırıcı etkileri de anlamsız ve işlevsiz kaldı. Bu nedenle, ABD’nin eğer küresel düzeni restore edecekse öncelikle pandemi ve ekonomik kriz karşısında dayanıklılığını ve yaratıcı gücünü kendi halkına ve tüm insanlığa göstermesi gerekmektedir. Başkan Biden’ın yemin törenindeki konuşması bunun bilincinde olduğunu göstermektedir:

“Sınırlarımızın ötesindekilere mesajım şudur: Amerika test edildi ve biz bundan daha güçlü

çıktık. İttifaklarımızı onaracağız ve dünyaya yeniden döneceğiz. Dünün meydan okumalarıyla değil bugünkü ve yarınkilerle mücadele etmek için çaba göstereceğiz. Sadece gücümüzü örnek göstererek değil, iyi örneklerimizin gücüyle bunları yapacağız. Barış, ilerleme ve güvenlik için sağlam ve emin bir müttefik olacağız.”

Jeopolitik Bir Proje Olarak Demokrasi Gündemine Dönüş

Başkan Biden’ın söz verdiği şekilde öncelikle ABD’deki müesses nizamı yeniden güçlendirme ve ABD eksenli liberal uluslararası sistemin yeniden inşasının yol haritasını açıklamasını çizmesi gerekmektedir. Biden, seçim sırasında Foreign Affairs dergisinde yazdığı “Neden ABD Yeniden Liderlik Yapmalıdır?” başlıklı makalesinde bizlere bazı ipuçları sunmaktadır. Buna

Biden: Sınırlarımızın ötesindekilere mesajımız şudur: Amerika test edildi ve biz bundan daha güçlü çıktık. İttifaklarımızı onaracağız ve dünyaya yeniden döneceğiz. Dünün meydan okumalarıyla değil bugünkü ve yarınkilerle mücadele etmek için çaba göstereceğiz. Sadece gücümüzü örnek göstererek değil, iyi örneklerimizin gücüyle bunları yapacağız. Barış, ilerleme ve güvenlik için sağlam ve emin bir müttefik olacağız.

göre, Biden dönemi ABD’nin stratejik öncelikleri insan hakları ve demokrasi gündemine geri dönmek ve tüm dünyada demokrasiyi yaygınlaştırmak için ortak platformlar oluşturmaktır. Ancak bu değerleri inandırıcı olarak savunabilmesi için ABD Başkanının öncelikle kendi ülkesinde bu değerleri, ilkeleri, kurumları ve süreçleri herkesi ikna edecek şekilde uygulaması elzemdir. Kendi ülkesinde oyların çalınıp çalınmadığı noktasında güvence veremeyen bir Amerikan sistemi, seçimin ikinci günü “De-

mokratik bir seçim oldu, kazananı kutluyoruz” diyemeyen bir Amerika gerçeği hala ortadadır. Başka bir deyişle, kendi içerisinde demokratik kurumları vasıtasıyla sağlıklı kararlar alıp sorunlarını çözemeyen bir Amerika’nın dünyaya karşı demokrasi havariliği yapabilme ihtimali bulunmamaktadır. Üstelik son on yılda dünyada meydana gelen kritik olaylarda ABD, liberal değerlere duyarlılık göstermeyen bir dış politika da izleyemediği için ahlaki ve siyasi anlamda moral üstünlüğünü yitirmiş durumdadır. Arap Baharı sürecinde Müslüman ülke halklarının insan hakları ve demokrasi taleplerine destek vermekte gösterdiği tereddütler; Mısır’daki demokratik yolla seçilmiş bir Cumhurbaşkanına karşı ordunun yaptığı askeri darbeye destek olması, Türkiye’deki FETÖ cuntasının 15 Temmuz’da Anayasal sisteme karşı kanlı darbe girişimi karşısındaki kabul edilemez tutumu birlikte düşünüldüğünde, Amerika adına Biden’ın geliştireceği demokrasi söyleminin inandırıcılığı ve etkisi hep tartışılacaktır.

Bu algıya rağmen, Joe Biden’ın iktidarının hızla bir şeyler yapmak, Trump dönemi Amerika’sını geride bırakmak ve tüm dünya kamuoyuna siyasi duruşunu göstermek adına 2021 yılı içerisinde bir dünya demokrasi kongresi düzenlemesi beklenebilir. Zira, böyle bir toplantının maliyeti çok azdır ve özellikle transatlantik dünyanın ihtiyaç duyduğu iş birliği ve dayanışma mesajlarına da karşılık vermesi açısından Avrupalı ülkelerce de desteklenebilir. Esasen Biden’ın demokratik gündeme dönmesinin iç ve dış politikaya yönelik bazı stratejik amaçlarına ulaşmada da katkı sağlayacaktır. Bunların başında, ABD’nin Cumhuriyetçi ve Demokrat partili olmaksızın tüm siyasi elitlerince ortak tehdit olarak görülen iki otoriter güç olan Çin ve Rusya ile mücadele gelmektedir. Biden yönetimi, bir Dünya Demokrasi Bir-

liği oluşturarak Çin'i çevrelemek ve Rusya'yı da geriletmek istemektedir. Bu bağlamda yeni Amerikan yonetiminin mevcut G-7 lkelerine Avustralya, Hindistan ve Güney Kore'yi de dahil edip D-10 ismiyle bir dünya demokrasi ligi kurma projesinden bahsedilmektedir. "Demokrasiler Birliği" girişimi, ABD açısından bir yandan ülke içindeki siyasi kutuplaşmayı tamir etmek, diğer yandan dış politikada ise küresel ittifaklar yoluyla stratejik rakiplerini kontrol etmek için kendi büyük stratejisinin jeopolitik bir aracı olarak görülebilir.

Esasen böyle bir girişim, başta Avrupa lkeleri olmak üzere tüm dünyadaki liberal çevrelerde yeni bir heyecan dalgası yaratması ve Biden'ın ilk yıllarında ihtiyaç duyacağı bir yalancı bahar havası estirmesi mümkündür. Zira Trump döneminde devlet mekanizmalarından uzaklaştırılan geleneksel bürokrasi Biden döneminde yeniden iş başı yapmaya başlayacak; yine Trump döneminde Trump'ın fevri söylemlerine bir türlü alışamayan ve küresel hegemon bir gücün siyasi lideri ile değil de daha çok "agresif bir iş adamı" ile muhatap olan dünya başkentleri Biden döneminde klasik diplomatik teamllerle muhatap olacak; bu da görece bir normalleşme, güven ve rahatlama sağlayacaktır. Ancak bunun için Başkan Biden yonetiminin ilk aylarında ite olduğu kadar dışta da başta Avrupa olmak üzere Türkiye dahil geleneksel ortaklarını ABD'nin güvenilir ve öngörülebilir bir müttefik olduğuna yeniden ikna etmesi gerekecektir. Başka deyişle, yeniden Amerika'nın eski rolüne dönmesiyle ilgili olarak dost ülkelere nezdinde de bir uzlaşı, konsolidasyon, kabullenme ve yeni ortak vizyon geliştirme süreci yaşanacaktır. Biden'ın yemin töreninde dış politikasının zeti olarak ifade ettiği "ittifaklarımızı onaracağız ve dünyaya yeniden döneceğiz" yaklaşımının içeriği muhtemelen ortak tehdit-

lere (*Çin ve Rusya*) karşı, ortak değerler (*insan hakları ve demokrasi*) temelinde buluşmak şeklinde tezahür edecektir.

Çin, Rusya ve İran Politikaları

Özellikle Trump döneminde hızlanan Çin ile ABD arasındaki ekonomik entegrasyonun ve karşılıklı bağımlılığın azaltılması politikasının (*decoupling*) Biden döneminde de devam etmesi yüksek ihtimaldir. Zira ABD siyasi elitleri artık Çin'i her yönden dünyada kendi gücüne stratejik rakip olarak görmektedir ve 2012 yılında Obama yonetimince ilan edilen Asya eksenli (*Asia pivot*) yeni dış politika yaklaşımı esasen Biden'ın Başkan yardımcılığını yaptığı dönemde hazırlanmıştır. Trump döneminde de devam etmiştir. Biden'ın başkanlığı döneminde de bu

Biden yonetiminin ilk aylarında ite olduğu kadar dışta da başta Avrupa olmak üzere Türkiye dahil geleneksel ortaklarını ABD'nin güvenilir ve öngörülebilir bir müttefik olduğuna yeniden ikna etmesi gerekecektir.

rekabet Amerikan dış politikasının ana yönelimi olacaktır. Ancak Trump döneminde farklı olarak Biden'ın Çin ile olan mücadelesi ticari yaptırımlar ve yüksek retorik yerine; siyasi, ticari, askeri ve kültürel alanları da kapsayan çok boyutlu, küresel düzlemlili ve daha sofistike ve kurumsal bir yaklaşımla yürütülmesi beklenmelidir. Özellikle yüksek teknoloji alanındaki yarışın hızlanması, siber güvenlik alanındaki çatışmaların artması, Uzak Doğu ve Afrika gibi coğrafyalarda jeopolitik rekabetin derinleşmesi ve tüm bunlara bağlı olarak BM, IMF, Dünya Bankası ve benzeri uluslararası platformların karar alma süreçlerinde ciddi tıkanmaların yaşanması mümkündür.

Rusya ve Putin'in Trump dönemindeki görece hareket serbestiyeti ciddi ölçüde sınırlanacaktır. Zira, Soğuk Savaş döneminden kalan bir politikacı olarak Biden'in kafasındaki "kodlanmış düşman" esasen öncelikle Rusya'dır. Üstelik Çin askeri olarak kendisiyle doğrudan savaşılmayacak kadar geniş ve büyük bir ülkeyken, Rusya bildik ve tanıdık bir düşman olarak ABD siyasi ve askeri elitlerince çok yakından tanınmaktadır. Üstelik NATO gibi transatlantik dünyasını birleştiren bir savunma örgütünün kurulma nedeni olarak Rusya, Avrupalılar için sadece uzak bir düşman değil, coğrafi olarak çok daha reel bir "öteki" konumundadır. Üstelik 2008 Gürcistan, 2014 Ukrayna, 2015 Suriye ve 2020 yılında da Libya hadiseleriyle Rusya askeri olarak son derece aktif bir dış politika izle-

Türkiye tarihsel geçmişi, jeopolitiği, geliştirdiği bölgesel inisiyatifleri ve uluslararası ittifakları bağlamından bağımsız olarak ABD açısından sıradan bir ulus devlet gibi değerlendirilemeyecek kadar karmaşık ve zorlu bir ülkedir.

mektedir. ABD'de 2016 başkanlık seçimlerinde Trump'ın kazanması ve 2018 yılında İngiltere'nin AB'den ayrılması (*Brexit*) referandumunda Rus istihbaratının müdahalesinin seçim sonuçlarının kaderini belirlediği tezi tüm batılı başkentlerde yaygın bir kanaat haline gelmiştir. Dolayısıyla ABD ve AB'nin Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımların ötesine geçerek askeri anlamda Gürcistan, Ukrayna ve Karadeniz etrafında ciddi bir askeri yığınak ve güç gösterisine dayalı eskalasyon stratejisini uygulamaya başlamaları beklenebilir.

NATO gibi güçlü askeri/siyasi ittifakların üç temeli bulunmaktadır: Ortak tehdit algısı, ortak çıkarların varlığı ve ortak değerlerdir. Ortak

çıklar ve değerler konusunda bir kriz yaşamayan NATO, uzun zamandır ortak tehdit söyleminde fikir birliği oluşturamadığı için ittifakın geleceği üzerine tartışmalar başlamıştır. Ancak Biden dönemi ile birlikte ABD'nin Rusya tehdidi söylemi, NATO'yu yeniden sıkı bir ittifak haline getirebilir. Buradaki asıl sorun, NATO üyelerinin Rusya tehdidi ortak paydasında buluşturup buluşamayacağıdır. Bu bağlamda da Rusya'nın Doğu Avrupa, Ukrayna, Kafkasya gibi konvansiyonel ağırlığından ziyade, son yıllarda artan siber saldırıları bağlamında NATO için ortak tehdit olarak görülmesi daha kolaydır. Rusya ve Çin kaynaklı artan siber güvenlik tehditleri NATO üyelerinin siyasi saflarını sıklaştırmalarında önemli derecede etki edebilir.

İran konusunda Biden'in politikası Trump döneminden oldukça farklılaşacaktır. Stratejik olarak Biden yönetiminin Nükleer anlaşmayı yeniden müzakere ederek yaptırımları tedricen gevşetmesi olasıdır. Ancak bunun için İran'ın İsrail'in kendi güvenliği için tehdit olarak gördüğü Lübnan Hizbullahı'nın tamamen tasfiyesi; değilse İran tarafından silah yardımlarının kesilmesi ve Suriye'deki İran yanlısı silahlı grupların dağıtılması ve İran'ın nükleer faaliyetlerini tam olarak şeffaflaştırması ve nükleer tesislerinin uluslararası denetime açması gibi şartları yerine getirmesi istenecektir. Dolayısıyla İran'ın beklentisinin aksine, normalleşme süreci yıllarca sürebilir ve ambargolar hemen bitmeyebilir. Her halükârda ABD'nin tüm dünyada olduğu gibi Orta Doğu'da da yeni askeri maceralardan kaçınmasını beklemek gerekir ki, bu da İran'ın durumunu kısmen rahatlatacaktır. Kaldı ki, ABD stratejisi Rusya'yı bölgede yalnızlaştırmak adına İran'ın da Rusya yörüngesinden kurtulması için teşvik edici olacaktır.

Biden Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri

Biden dönemi Türkiye-ABD ilişkilerinin önemli bir ayağı Batı ve Batı ittifakı üzerinden kurulacak siyasi diyalog olacaktır. Türkiye tarihsel geçmişi, jeopolitiği, geliştirdiği bölgesel inisiyatifleri ve uluslararası ittifakları bağlamından bağımsız olarak ABD açısından sıradan bir ulus devlet gibi değerlendirilemeyecek kadar karmaşık ve zorlu bir ülkedir. Son yıllarda ABD'nin küresel geri çekilme politikalarının oluşturduğu boşluğu kendi bölgesinde iyi değerlendirmiş ve aktif ve etkin dış politika hamleleriyle "stratejik otonomisini" güçlendirmiştir. Kaldı ki Türkiye, NATO, Avrupa Konseyi, OECD üyesidir ve AB ile de her şeye rağmen tam üyelik perspektifini korumaktadır. Bu güçlü pozisyonunu uluslararası krizlerde (*Suriye, Libya, Karabağ*) her daim göstermiş güçlü bir aktördür. Özellikle NATO'ya geçmişte önemli destekler sağlamış ve NATO'dan da önemli kazanımlar elde etmiştir. Biden dönemi ABD'sinin, başta Karadeniz, Suriye, Doğu Akdeniz ve Doğu Avrupa konuları olmak üzere böylesi bir aktörle mevcut iş birliğini geliştirme dışında fazla bir seçeneği de yoktur.

ABD ile Türkiye arasında yaşanan S-400 ve F-35 krizleri; 15 Temmuz darbe girişiminin faili olan FETÖ elebaşının iadesi konusu; Suriye'deki PKK uzantısı olan YPG'nin silahlandırılması ve nihayet Doğu Akdeniz'deki karbon yataklarının araştırılmasına ilişkin faaliyetler iki ülke başkentlerini en çok geren konulardır. Kısa sürede bunların hiç birisinin kökten çözülmesini beklemek pek gerçekçi görülmemektedir. Ancak iki müttefik ülke olarak ABD ve Türkiye, stratejik çıkarları ve diplomatik tecrübeleri ile bu sorunları daha fazla derinleştirmeden yönetilebilir seviyede tutmanın bir yolunu bulacaklardır. Kaldı ki ABD ve Avrupa'nın ambargo yaklaşımına rağmen askerî bakımdan Türkiye'nin

bölgede elde ettiği kazanımlar (*Suriye, Irak, Lübnan, Kafkasya, Kırım, Doğu Akdeniz*), Türkiye'yi NATO için vazgeçilmez bir ortak yapmaktadır. ABD'nin de bunun farkında olarak, Türkiye ile ilişkilerini kopartmamak ve daha da ilerletmek yönünde bir politika izlemesi beklenmelidir. Şu kadar ki, özellikle ilk zamanlarda ikili ilişkilerin yönetimi konusunda karşılıklı olarak ciddi sınamaların yaşanması hayli mümkündür ve bu gibi gerginlik durumlarında liderler arası ilişkiler son derece belirleyici olacaktır.

SONUÇ

Joe Biden, çok zor bir dönemde ABD başkanlığını devralmıştır. Kovid-19 salgını hala kontrol altına alınabilmiş değildir. Amerikan ekonomisi 2020 yılında 1929 buhranından bu yana en büyük daralmasını yaşamıştır. Ülkede geniş bir işsizlik vardır. Üstelik bu kriz ABD'nin son 20 yılda giderek içe kapanmaya çalıştığı, küresel olarak güç ve güven kaybettiği bir konjoktüre tesadüf etmektedir. Toplumda artan ekonomik eşitsizlikler ve giderek derinleşen ve artık şiddete dönüşen siyasi, sosyal ve etnik kutuplaşmalar Washington'u kim yönetirse yönetsin ülkenin dış politikası üzerinde önemli kısıtlamalar oluşturmaktadır. Yeni başkanın bir yandan acilen içerdeki sorunlara odaklanırken, dışarıdaki stratejik önceliklerini de gözden geçirmesi beklenmelidir. Bu nedenle, Biden'ın "Amerika dünyaya geri dönüyor" söylemini ihtiyatla karşılamak gerekmektedir. Realist olarak bakıldığında, başta Çin olmak üzere yükselen bir düzine güçlü ülke karşısında ABD istese de artık tek taraflı dış politika izleyebilme gücüne sahip değildir. Sahip olduğu ekonomik ve askeri gücünü ve diplomatik enerjisini ihtiyatla kullanacağı daha sınırlandırılmış bir küreselleşmecilik perspektifi en gerçekçi senaryo gibi durmaktadır.

ABD Başkanlık Seçimleri Sonrası Türkiye - Çin İlişkileri -Doğu Türkistan-

DOÇ. DR. AHMET EMİN SEYHAN

ÇİN, yirmi iki eyalet ve “Guangxi Zhuang, İç Moğolistan, Ningksia Hui, Doğu Türkistan ve Tibet” olmak üzere “beş özerk bölgeye” sahip Asya’nın önemli bir bölgesel gücüdür. En hızlı büyüyen ekonomilerden biri olan Çin, dünyanın en büyük mal ihracatçısı ve en büyük “ikinci” mal ithalatçısıdır. Nükleer silahı olduğu bilinen Çin, dünyanın en büyük ordusuna sahiptir ve BM’in (Birleşmiş Milletler) beş daimi üyesinden biridir. Süper güç olmayı arzulayan Çin, Doğu Türkistan’ı “Orta Asya, Kafkasya ve Avrupa’ya açılan kapısı” olarak görmekte ve Büyük Okyanus’tan Hazar Denizi’ne uzanan bir ülke hayal etmektedir.

Çin, ülkesindeki etnik grupları “kendi içinde eritme politikası” uygularken “Çin Medeniyeti” kavramsallaştırmasını kullanmakta, “Uygurları da Çin Medeniyeti’nin ayrılmaz bir parçası” gördüğünü iddia etmekte, böylece Uygur Türklerini kendi içinde eritmeyi hedeflemektedir. Geleceğin süper gücü olmaya hazırlanan Çin, bu amacını gerçekleştirmek için gelişmiş teknolojisi ve devasa ordusuyla özerk bölgelerde güçlü bir kontrol mekanizması kurmuş ve işletmektedir.

DOĞU TÜRKİSTAN

Doğu Türkistan, Dede Korkut masallarının ortaya çıktığı, Kutadgu Bilig, Dîvanu Lügati’t-Türk ve Atabetü’l-Hakayık’ın yazıldığı, muhtelif din ve medeniyetlerin buluştuğu, tarihî İpek Yolu’na ev sahipliği yapan, verimli toprakları olan, denize uzak dağlık bir bölgedir. Doğu Türkistan,

başta petrol ve doğalgaz olmak üzere uranyum, altın, demir, kömür, bakır, krom, manganez, çinko vb. zengin maden yataklarına sahiptir. Çin'in pamuk ihtiyacının yarısını karşılayan Doğu Türkistan, aynı zamanda Batıdan gelebilecek saldırılara karşı Çin'i koruyan tampon bir bölge ve Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmada güvenli bir koridordur. Bu nedenle Doğu Türkistan hem doğal kaynaklar hem de güvenlik nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir ve bütün bunlar Çin'in Doğu Türkistan politikasını belirleyen önemli faktörlerdendir.

Bilindiği üzere ABD ve Rusya'nın da Doğu Türkistan'ın zengin maden yataklarında gözü vardır. Pek tabiidir ki Çin, enerji ihtiyacını karşıladığı bu kaynaklardan kolay kolay vazgeçmeyecektir. Çin, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kazanması durumunda enerji bakımından zayıflayacağını bildiği için de asimilasyon, ayrımcılık, baskı, korkutma, yıldırma ve sindirme politikalarıyla bölgenin demografik yapısını değiştirmeye çalışmakta ve Uygurları göçe zorlamaktadır. Çin, "Han Çinlileri iş garantisiyle, yüksek maaş vaadiyle ve tek çocuk politikasından taviz vererek" Doğu Türkistan'a göçe teşvik etmekte, bölgenin doğal kaynaklarını adletsiz bir şekilde Han Çinlilere dağıtmakta, Uygur nüfusunu sistemli ve planlı bir şekilde azaltmakta, dünya kamuoyundan gelen tepkilere karşı da bu yapılanları "azınlıkların yaşadığı bölgeleri kalkındırma çalışmaları" olarak takdim etmektedir.

Çin'de "Türkistan" demek yasak olup Uygurların yaşadığı bölgenin adı da "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" olarak değiştirilmiştir. Sincan (*Xinjiang*) Çince "elde edilmiş toprak, yeni sınır, yeni topraklar" manasına gelmektedir. Görüldüğü üzere Çin, bu şekilde psikolojik bir harp yürütmekte ve bölgenin Çin'e ait olduğu algısı oluşturmaktadır. Çin, bölgenin "Doğu Türkistan" olarak adlandırılmasından rahatsızlık duymakta, bunun politik bir tanımlama olduğunu, hiçbir zaman tarihî ve coğrafi bir kavram olarak kullanılmadığını, bu ifadeyi kullanmanın Çin'in egemenlik haklarını ihlal anlamına geleceğini iddia ederek yabancıların da bu kavramı kullanmalarına şiddetle karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte bölgeye "Sincan Özerk Bölgesi" denilmesine rağmen komünist Çin, Doğu Türkistan'ın özerk olmasına, yönetimini kendisinin belirlemesine ve ekonomisini yönetmesine de asla izin vermemektedir.

Çin, "meslek edindirme kursları" bahanesiyle Uygur gençleri zorla çalışma/toplama kamplarına doldurmakta, buralarda sistematik işkencelere tabi tutmakta, insan hakları ihlali yapmakta, basına yansıyan menfi haberleri reddetmekte, zor durumda kaldıklarında ise meseleyi "uluslararası terörizme" atıfta bulunarak çözmeye çalışmakta, ancak yapılan

Geleceğin süper gücü olmaya hazırlanan Çin, bu amacını gerçekleştirmek için gelişmiş teknolojisi ve devasa ordusuyla özerk bölgelerde güçlü bir kontrol mekanizması kurmuş ve işletmektedir.

bütün bu açıklamalar dünya kamuoyunu kesinlikle tatmin etmemekte ve inandırıcı gelmemektedir.

Çin, Uygurların yoğun olarak yaşadıkları tarihî semtlerdeki Türk-İslam eserlerini “yol yapmak” veya “depreme dayanıklı modern binalar inşa etmek” kılıfıyla yıkmakta, buralarda yaşayan Uygurları göçe zorlamakta ve yerlerine Han Çinlileri yerleştirmektedir. Çin, yaklaşık yetmiş yıldır yürüttüğü Han Çinlileri göç programıyla bölgede nüfus dengelerini değiştirmeyi başarmış ve maalesef Uygurlar azınlık konumuna düşürülmüştür. Pek tabiidir ki bunun böyle devam etmesi halinde Çin’in Türkiye ile ilişkilerinde Doğu Türkistan’dan kaynaklanan sıkıntılar yaşaması kaçınılmazdır ve ortaya çıkan problemleri de aşması mümkün değildir. Çünkü Doğu Türkistan, Türkiye’deki tüm toplumsal kesimlerin en fazla hassas olduğu konuların başında gelmektedir. Bu bakımdan Çin, siyasî istikrarını devam ettirmek ve ekonomik hedeflerini yakalamak istiyorsa Uygurlara yönelik baskı politikasını yeniden gözden geçirmeye, dikkatli, şeffaf ve hesap verebilir olmaya ve insan hakları ihlallerinden kaçınmaya mecburdur.

Öte yandan Doğu Türkistan’da ısrarla uygulanan baskı ve sindirme politikaları Uygurlara geri adım attıramamış, aksine onların İslam’a bağlılıklarını daha da kuvvetlendirmiş, dil, kültür ve geleneklerini yaşatma duyarlılığı oluşturmuş ve Uygur kimliğini sahiplenmelerine neden olmuştur. Çin’in dil ve din eğitimine engeller çıkarmasına, Ramazan ayında camileri kapatmasına, Cuma namazlarını yasaklamasına, oruç tutanların oruçlarını zorla bozduymasına, imamlara büyük baskılar uygulamasına, başörtüsü takan kadınları, uzun sakallı erkekleri ve kıyafetinde hilal ve yıldız sembolü bulunanları toplu taşıma araçlarından men etmesine rağmen Uygurlar dinlerinden asla taviz vermemişlerdir.

Batı medyası, Budist Tibetlilerin Çin’e karşı verdiği mücadeleyi gündeme getirip desteklerken aynı ilgiyi Doğu Türkistan’daki Müslüman Uygurlara göstermemekte, her zamanki gibi çifte standart uygulamakta ve onların haklı mücadelelerini kasıtlı olarak görmezlikten gelmektedir. Ancak ne zaman ki Batılı devletlerin çıkarları veya Çin ile görülecek hesapları olursa Doğu Türkistan’daki insan hakları ihlallerini gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bu ikiyüzlülüğün bilincinde olarak analiz yapmak, Batılı bazı devletler hakkında daha doğru tespit ve değerlendirmeler yapmaya imkân sağlayabilir. Nitekim Batılıların Çin’e yönelttikleri sert uluslararası eleştirilerin bazıları Uygurların yaşadıkları sıkıntılara duyulan “samimi endişelerden” daha ziyade “Çin’in küresel güç olmasını engellemeye yönelik girişimlerden” başkası değildir.

Çin, yaklaşık yetmiş yıldır yürüttüğü Han Çinlileri göç programıyla bölgede nüfus dengelerini değiştirmeyi başarmış ve maalesef Uygurlar azınlık konumuna düşürülmüştür.

Özetle Doğu Türkistan'daki Uygurlar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi bağımsız olmak, ata yurtlarında insanca yaşamak, topraklarının Han Çinlilere dağıtılmasını engellemek, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını kendileri yönetmek istemektedirler.

TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin Pan-İslamizm veya Pan-Türkizm gibi bir devlet politikası olmadığı bilinmektedir. Ancak Çin'in özerk bölgelerinden biri olan Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerine ve yaşanan zulme de sessiz ve seyirci kalması asla mümkün değildir.

ABD, Çin ve Rusya gibi sömürgeci güçler her zaman kendi çıkarlarını gözetmişlerdir. ABD, menfaati gereği Çin'i zayıflatmak için Doğu Türkistan ile ilgilenmektedir. ABD'nin dünya kamuoyuna Uygurların haklarını korumak için mücadele ettiği izlenimi vermesi tam bir aldatmacadır. Zira Uygurların haklı mücadelesini desteklediklerini açıklayan ABD, eğer bu iddiasında samimiyse İsrail'e karşı da benzer mücadele yürüten Filistinli Müslümanlara destek olmak, "demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, özgürlükler, şeffaflık" diyerek İsrail'e de baskı ve yaptırım uygulamak, çifte standardı terk etmek, böylece "dürüst, ilkeli ve tutarlı bir dış politika" izlediğini tüm dünyaya ispat etmek zorundadır.

Görünen o ki, ABD Başkanı Joe Biden da halefi gibi "Doğu Türkistan'da demokrasi olmadığını ve insan hakları ihlalleri yapıldığını gerekçe göstererek Çin'e baskı uygulamaya" hazırlanmaktadır. Oysa buradaki amaç, Doğu Türkistan'daki Uygurların hakkını korumak değil Çin ile masaya oturduklarında ellerinin daha güçlü olmasına imkân/zemin hazırlamaktır.

Kanaatimizce Joe Biden'ın Çin'in Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerine ve diğer etnik gruplara yönelik şiddeti "soykırım ve insanlığa karşı işlenen suç" olarak tanımlaması ve "buna en güçlü şekilde karşı olduğunu" söylemesinin temel nedeni, Çin'deki etnik unsurları ve Müslümanları çok sevmesi/düşünmesi değil tam aksine kendi ulusal çıkarlarını koruma ve pazarlık masasında elini güçlü tutma çaba ve arzusudur. Nitekim bir önceki ABD Başkanı Donald Trump da Çin'in Doğu Türkistan'daki zulmünü durdurmak için Çinli yetkililere yaptırımlar içeren yasa tasarisını "aynı hassasiyetle(!)" Meclis'ten geçirmişti.

Öyleyse burada cevaplanması gereken bazı sorular vardır. Acaba ABD'nin Doğu Türkistan sevdasının kaynağı nedir? Neden ABD zulüm gören Filistinliler için de aynı duyarlılığı sergileyememektedir? Neden İsrail'e de yaptırım öngören yasa tasarılarını Meclis'e sevk etmemektedir? Bu, apaçık bir ikiyüzlülük ve çelişki/tenakuz değil midir?

Ne zaman ki Batılı devletlerin çıkarları veya Çin ile görülecek hesapları olursa Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini gündeme getirmektedir.

Görüldüğü üzere pek çok meselede olduğu gibi Doğu Türkistan meselesinde de ne ABD ne Çin ne de Rusya'nın sözlerine itimat edilebilir. Zira onların birinci önceliği demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü veya özgürlükler değil "sadece ve sadece kendi ulusal çıkarlarıdır." Kaldı ki Türkiye, oynanan bütün bu sinsî oyunların farkındadır ve Çin ile diplomatik ilişkilerini geliştirerek bölgedeki zulmü ortadan kaldırmaya, hiç olmazsa hafifletmeye çalışmaktadır. Ancak Çin, ABD ve Rusya arasında yaşanan kavga ve çekişmeler, Müslümanların bölünmüşlüğü ve parçalanmışlığı, Uygurların bazı radikal örgütlerce istismarı Türkiye'nin yürüttüğü diplomatik temasları "şimdilik" etkisiz kılmaktadır.

Türkiye, Doğu Türkistan'a komşu Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Pakistan, Afganistan ve diğer ülkelerle işbirliğini artırdıkça, onların da manevî desteğiyle Uygurların insanca yaşamaları konusunda Çin'in bazı olumlu adımlar atmasına imkân sağlayabilir; sonrasında da her türlü katkıyı sunarak bütün tarafların kazanmasının önündeki engelleri kaldırabilir; barışa ve huzura giden yolun önünü açabilir.

Şurası unutulmamalıdır ki, Müslümanlar din kardeşliğini pekiştirmedikleri ve kendi aralarında güçlü bir siyasal, kültürel, ekonomik ve askerî işbirliği tesis etmedikleri sürece ne Doğu Türkistan ne Filistin ne de dünyanın farklı coğrafyalarındaki Müslümanların sorunları kökten halledilebilir. Kendi içinde tefrikaya düşmüş, birbirleriyle kavgalı Müslümanları Çin, Rusya, ABD, İsrail, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya gibi sömürgeci ülkelerin ciddiye alması hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu ülkeler pervasızlıklarını/güçlerini büyük ekonomilerinden veya sahip oldukları modern silahlardan değil öncelikle Müslümanların bu bölünmüşlüğünden ve parçalanmışlığından almaktadır. Bu nedenledir ki, İslam ülkelerinin cadde ve sokaklarında atılan içi boş/kof sloganlar (*Kahrolsun Çin! Kahrolsun ABD! Kahrolsun Amerikan Emperyalizmi! vs.*) söz konusu devletleri hiç mi hiç korkutmamaktadır. Çünkü Müslümanları zulümden kurtaracak olan atılan sloganlar/hamasî nutuklar değil "İslam kardeşliğini güçlü bir şekilde tesis edip" birlik ve beraberlik içinde bunu tüm dünyaya bilfiil göstermeleri, her zaman ve zeminde "tek yumruk olmayı" başarmaları ve kendi aralarında kenetlenmeleridir.

Bu bakımdan Türkiye, Çin ile masaya oturduğunda, dindaş ve soydaşlarının haklarını koruma mücadelesi verirken dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Uygurlar başta olmak üzere tüm Müslümanlar "tek ses ve tek yürek olarak" Türkiye'nin yürüttüğü bu diplomasiye destek vermek zorundadır. Uygurlar, Batılı veya Doğulu istihbarat örgütlerinin aparatı olarak kullanılmaktan kaçınmaya, kendilerini "ayrılıkçı", "siyasî şiddet

Kendi içinde tefrikaya düşmüş, birbirleriyle kavgalı Müslümanları sömürgeci ülkelerin ciddiye alması hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu ülkeler pervasızlıklarını/güçlerini büyük ekonomilerinden veya sahip oldukları modern silahlardan değil öncelikle Müslümanların bu bölünmüşlüğünden ve parçalanmışlığından almaktadır.

yanlısı”, “militan terörist” veya “radikal terörist” gibi sıfatlarla yaftalayıp Türkiye’nin masada elini zayıflatmaya çalışanlara koz/fırsat/imkân vermemeye ve oynanan alçakça oyunları bozmaya mecburdur. Bütün bunlar birlik, beraberlik, akliselim, basiret, sağduyu ve ferasetle başarılı olduğunda Çin’in elindeki “terörizm kartı” çöpe atılacak, Doğu Türkistan’da yaşanan dram bitecek, hızlı, kalıcı ve köklü bir değişim ve dönüşüm süreci başlayacak ve Uygur Türkleri asırlardır sabırla ve umutla bekledikleri hayallerine kavuşabileceklerdir.

Nitekim Türkiye, Dış Türklerin haklarının çiğnenmesine göz yummayacağını, baskı ve yıldırma politikalarına karşı sesini yükselteceğini, Çin’in insanlık dışı uygulamalarını dünyaya duyuracağını ilan etmiş ve bu konuda kararlı bir duruş sergilemiştir. Çünkü Türkiye, dünyadaki stratejik konumu, Orta Doğu, Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya ile olan derin bağları ve her geçen gün büyüyen ekonomisiyle Çin karşısında elini daha da güçlendirmekte, ikili ilişkilere zarar vermeden Doğu Türkistan’daki zulmü sonlandırmaya çalışmaktadır. Çin, Osmanlı Devleti’nin varisi olan Türkiye Cumhuriyeti’nin kıtalararası enerji ve ticaret yolları üzerindeki “stratejik konumu/bağlantı noktası” olduğunun, her geçen gün bölgesel ve küresel bir güç/aktör olma yolunda hızla ilerlediğinin farkındadır ve bundan böyle adımlarını atarken kendini çok daha dikkatli davranmak zorunda hissedecektir.

Bu bakımdan Çin’in Doğu Türkistan’daki sert politikalarından vazgeçmesi, paradigma değişikliğine gitmesi, bölge halkının dinî ve kültürel değerlerine saygı duyması, baskıcı ve dayatmacı uygulamaları terk etmesi, Han Çinlilerin bölgeye göçünü durdurması, sosyal ve tarihî dokuyu korumaya yönelik adımlar atması hem Türkiye hem de dünya kamuoyunda olumlu tepkilerle karşılanacaktır.

“Bir Kuşak Bir Yol” projesinde olduğu gibi her iki ülke işbirliğini devam ettirmek, birbirlerinin hassasiyetlerine azamî derecede saygı göstermek, uzun vadeli işbirliklerinin yara almasını engellemek zorundadır. Zira Çin, Türkiye ile yapıcı ve doğrudan diyalogu devam ettirirken Uygur Türklerinin “Türkiye ile arasında bir köprü vazifesi” üstlenebileceğini idrak eder ve bu köprüyü yıkacak adımlardan özenle ve dikkatle sakınırsa uygulayacağı politika, uzun vadede hem bölge ülkelerinin hem de kendisinin faydasına olacaktır.

SONUÇ

Türkiye, BM ve İİT (*İslam İşbirliği Teşkilatı*) gibi uluslararası platformlarda Doğu Türkistan'daki Uygur Türklerinin kültürel ve dinî kimliğine saygı gösterilmesi ve temel insan haklarının güvence altına alınması gerektiğini vurgulamaya aynı kararlılıkla devam etmelidir.

Türkiye, ABD ve Rusya başta olmak üzere Batılı devletlerin Doğu Türkistan'a yönelik hesaplarını çok iyi analiz etmeli, Çin'e karşı daha gerçekçi, özgün ve ustaca politikalar üretmeli, geliştirmeli ve bunları sahada kararlılıkla ve dikkatle uygulamalıdır.

Türkiye, coğrafi konumu, dinî, tarihî ve kültürel bağları, jeopolitik ve jeostratejik özellikleri nedeniyle Doğu Türkistan'la ilgilenirken, bölgede barış, adalet ve güvenliği tesis edip korumaya çalışırken bütün Müslümanların maddî ve manevî desteğini yanında hissetmeli ve Çin'in asimilasyon politikasını durdurmak için bütün ülkelerle işbirliği yürütmelidir.

Çin, kendi anayasasında özerk bölgeler için belirlediği “mülkiyet, eğitim ve dinî inançların özgürce yaşanması haklarını” garanti altına almalı, Uygurların örgütlenmelerinin önündeki engelleri kaldırmalı, dernek, vakıf veya siyasi parti kurmalarına imkân tanımalıdır. Çin, Uygurların basın, haberleşme ve seyahat özgürlüğünü temin etmeli, “zorunlu göç”, “zorunlu kürtaj” ve “zorunlu doğum kontrolü” uygulamalarını ve “keyfi tutuklamaları” sona erdirmelidir. Çin, Doğu Türkistan'ı uluslararası sivil gözlemcilerle açmalı, bağımsız inceleme heyetlerinin değişik şehir, kasaba ve köylerde “belli aralıklarla” inceleme ve araştırma yapmalarına izin vermelidir.

Çin, Doğu Türkistan'daki asimilasyon politikasından vazgeçmeli, entegrasyona yönelmeli, Uygurlara yönelik işkence, şiddet, baskı, sindirme, yıldırma ve korkutma politikalarını durdurmalıdır. Uygurcanın eğitim dili olmasına, ibadetlere getirilen yasakların kaldırılmasına, Uygur gençlerin devlet kademelerinde görev almasına imkân sağlamalıdır.

Çin, Uygur gençler arasında işsizliği azaltmak için etnik ayrımcılık yapan Çinli işverenlerin keyfi kararlarını ortadan kaldıracak yasal düzenlemeler yapmalı, Uygurlar ekonomik geri kalmışlığa mahkûm edilememeli, bölgenin ekonomik imkânlarından onlar da “eşit şekilde” faydalandırılmalıdır. Ayrıca ticarete başarılı olan Uygur işadamlarına zorluk çıkartılmamalı ve “ekonomik eşitsizlikler” ortadan kaldırılmalıdır. Türk şirketleri, Doğu Türkistan'a daha fazla yatırım

Uygurlar, “uluslararası kamuoyunun desteğini yanlarına çekmek istiyorlarsa” kim tarafından kurulup kontrol edildiği belli olmayan “şiddet yanlısı aşırı radikal örgütlerden veya sözde geçici hükümetlerden” mutlaka uzak durmalı.

yapmalı, bölge halkının refah seviyesinin artırılmasına ve dünya ile entegre olmalarına katkı sunmalıdır. Aynı şekilde Çin ve Türkiye işbirliği yaparak daha fazla Uygur gencin Türkiye'deki üniversitelerde eğitim almasına zemin hazırlamalıdır.

Uygurlar, “uluslararası kamuoyunun desteğini yanlarına çekmek istiyorlarsa” kim tarafından kurulup kontrol edildiği belli olmayan “şiddet yanlısı aşırı radikal örgütlerden veya sözde geçici hükümetlerden” mutlaka uzak durmalı, haklı davalarında haksız konuma düşmemek için “kasıtlı olarak çıkartılan şiddet olaylarına” asla karışmamalı, suhûlet, sükûnet, teennî ve vakarla hak arama mücadelelerini sürdürmelidir. Uygurlar, mağduriyetlerinden nemalanan menfaat şebekelerinin değil “gerçek manada onların derdiyle dertlenen, sessiz ve derinden onlar için çaba sarf eden samimi dindaşlarının” yanında yer almalı, onlarla işbirliği yapmalı ve kendilerini “Doğu Türkistan istismarcılarına” kesinlikle kullandırtmamalıdır.

Çin ve Türkiye işbirliğini geliştirmeye devam etmeli, Doğu Türkistan'ı karıştırmak isteyen ülkelerin taşeron olarak kullandıkları terör örgütlerinin oyunlarını birlikte bozmalı, sorunları çözmek için bir araya geldiklerinde bölgede gerilimi tırmandırmak ve kurulan masayı dağıtmak isteyen şer odaklarının sinsî oyunlarına karşı çok dikkatli olmalı, sorunlardan beslenen ve ikili ilişkilerin bozulması için fırsat kollayanların emellerini kursaklarında bırakmalıdır. Her iki tarafta ekonomik ve siyasî işbirliğini sürdürmeye ve geliştirmeye odaklanmalı, bunu sekteye uğratacak adımlardan özenle kaçınmalıdır.

Türkiye, Doğu Türkistan'daki Uygurların siyasî ve kültürel haklarının korunmasına yönelik taleplerini ısrarla ve yapıcı bir şekilde Çin'e iletmeyi sürdürmeli, bu sorunlar çözüldükçe her iki tarafın da kazançlı çıkacağını ifade etmelidir. Zira Çin, eğer süper güç olmak istiyorsa iç sorunlarla boğuşmaktan kurtulmalı, özerk bölgede yaşayan Uygurları siyasal, kültürel, toplumsal ve ekonomik açıdan ayrımcılığa tabi tutmaktan vazgeçmeli ve onlara “eşit vatandaş” muamelesi yapıp haklarını eksiksiz teslim etmelidir.

Türkiye-İran İlişkilerine Tarihi Perspektiften Genel Bir Bakış

PROF. DR. YILMAZ KARADENİZ

TÜRKLER ve İranlılar, Göktürk ve Sasanî devletlerinden günümüze yaklaşık 1470 yıl komşu iki millet olmakla kalmamış, İslâmi dönem ile birlikte kurulan Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu devletleri İran coğrafyasında kurulmuş, doğudan batıya göçler sırasında on iki Türk boyu İran'a inmiş ve daha sonra bu boylardan Safevi Türkmen Kızılbaşlar, Afşarlar ve Kaçarlar hanedan olarak İran tahtına oturarak 1925'e kadar idareyi ellerinde bulundurmuşlardır. Onun için iki Müslüman milletin tarihleri ve kültürleri iç içe geçmiş ve adeta ortak olmuştur. Kasıtlı olarak söylendiği gibi iki Müslüman millet birbirinin hasmı değildir. Osmanlı Devleti batı cephesinde savaştığı zamanlarda İran'ın hemen saldırıya geçtiği efsanesi de milliyetçilik ve ırkçılık düşüncesine sahip kesimlerin mesnetsiz yaklaşımlarıdır. Çünkü Şah İsmail'i Safevi tahtına oturtan on iki Kızılbaş Türkmen beyleri olup yeni şahın Anadolu'nun doğusunda hakimiyet mücadelesi vermesini istemişlerdir. Bunun için Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasındaki savaş, iki devlet arasındaki tek büyük savaştır. 1736-1747 tarihleri arasındaki savaş Türk hükümdarı Nadir Şah'ın hüküm sürdüğü dönemdir. Yine 1795-1925 tarihleri arasındaki savaşlar Kaçar Türklerinin idarede olduğu dönem olup bu dönemde Osmanlı Devleti'nin İran'da ele geçirdiği toprakların elden çıkmasıyla yapılan seferlerde iki ordu karşı karşıya gelmemiştir.

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki siyasi çekişme ve mücadele, Yavuz Sultan Selim'in 1514'teki Çaldıran zaferinden sonra azalmış, iki devlet arasında dostluk öne çıkmaya başlamıştır. Kanuni Sultan Süley-

man ile Şah I. Tahmasb arasında 1555'te imzalanan Amasya Anlaşması ile ilişkilerin savaşız devam etmesi sağlanmıştır. Bu anlaşmadan sonra Osmanlı padişahı ile İran şahı arasında yapılan yazışma ve mektuplaşmalarda kullanılan dil de yumuşamıştır. Şah I. Tahmasb, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta cülûsunu tebrik etmek için bir heyeti kıymetli hediyeler ile İstanbul'a göndermiştir. İran ile Osmanlı Devleti arasındaki bu dostluk ilişkileri padişahın 1566'daki vefatına kadar sürmüştür. Yerine tahta oturan II. Selim döneminde ilişkiler aynı seviyede kalmıştır. Bu süre içerisinde her iki ülkeye gelip giden İngiliz elçiler, iki devletin arasını açmak için çalışmış, İran'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açması halinde birlikte hareket etmeyi vaat etmişlerdir. Bağdat'ın İran'ın toprağı ve atalarının yeri olduğunu söyleyerek kışkırtmaya çalışmışlardır.

Şah I. Tahmasb, Osmanlı padişahını "Sultan Gazi" ve "Mücahid-i fi Sebilillâh" olarak bilmiş, onunla savaşmayı hilaf-ı şeriat olarak telakki etmiştir. Kendisinin yazdığı tezkirede; "Osmanlı sultanı Freng canibine gazaya gitmiş, bizim onunla gitmemiz gerekir. Yoksa kardeşimizi ve oğlumuzu öldürmüş olsa dahi işimiz önden gitmektir. Çünkü gazaya gitmek sadece onun görevi değildir. Dini dünyaya satmamamız gerekir" sözlerini kullanmıştır.

Şah I. Abbas, Osmanlı'nın batıda küffara karşı yaptığı savaşları cihad olarak görmüş, küffarın İran ile Osmanlı arasında ihtilaf olduğunu bilmemelerini istemiştir. Bu minval üzere devam eden ilişkiler, IV. Murad ile Şah Safi arasında 1639'da imzalanan Kasrışirin (*Zuhab*) Anlaşması'na kadar sürmüştür. Bağdat'ın Osmanlı Devleti tarafından tekrar fethedilmesinden sonra 1639'da imzalanan Kasrışirin (*Zuhab*) Anlaşması, Nadir Şah dönemine kadar ve hatta Nasırüddin Şah döneminde imzalanan Erzurum Anlaşması'na kadar gelmiştir. Bu dönemde İran tahtında oturan Sünni Kaçar Türklerinden Nasırüddin Şah ve Muzaferüddin Şah, İstanbul'u da ziyaret etmişlerdir.

Afşar Türklerinden olup 1736'da İran tahtına oturan Nadir Şah, Osmanlı padişahı I. Mahmud'a gönderdiği mektup ile hem kendi cülûsunu bildirmiş ve hem de Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabul edilmesini istemiştir. (*A.DVNS. NMH. d.00003-2*). Nadir Şah, farklı iki mezhep arasındaki ihtilafları ebediyen ortadan kaldırmak için teşebbüse geçmiştir. O dönemde Osmanlı hâkimiyetinde bulunan ve Şiiler tarafından kutsal sayılan Necef'te bir komisyon kurulması için 1746'da buraya gitmiştir. Necef Komisyonu'na Osmanlı Devleti temsilcisi olarak Bağdat'taki Sünni ulemadan Süveydi katılmıştır. Süveydi, "el Haccacü'l-katia" isimli eserinde, Nadir Şah'ın kendisini hüsn-ü niyet ile karşıladığını kaydetmiştir. Afganistan, Hindistan, İran, Osmanlı ve daha birçok ülkeden gelen Şii ve

İngiltere, Sünni ve Şii Caferi mezhebine mensup iki Müslüman milletin bir araya gelmemesi için sinsî siyasetini, Müslümanlar arasında birliğin, yani vahdetin baş düşmanı olan kavmiyetçilik ve milliyetçiliği devreye sokmuştur.

Sünni ulemadan oluşan komisyon, iki mezhep arasındaki ihtilafın sona ermesi için Caferiliği beşinci mezhep olarak kabul etmiştir. Kararın bir nüshası Nadir Şah tarafından imzalandıktan sonra İstanbul'a padişahın imzası için gönderilmiştir. Ancak her ne hikmet ise İstanbul'daki ulema bunu tasdik etmeyince padişah Birinci Mahmud da imzalamamıştır. İki devlet bu şekilde 19. asra kadar gelmiş, bundan sonra iki devletin topraklarını işgal etmek için devreye giren İngiliz Siyonizmi, Rusya'ya kontrolde tutarak hileli ve sinsî siyaset ile Osmanlı ve İran'ı güçsüzleştirmek için ahlaki olmayan diplomasiyi kullanmaya başlamıştır.

19. asrın başlarına gelindiğinde Kaçar Türkleri idaresindeki İran ile Osmanlı Devleti aynı kaderi paylaşarak İngiliz ve Rus emperyalizmine maruz kalmış, her iki ülke Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra toprakları işgal edilmiş, Türkiye, Lozan ile İngiliz nüfuzu altına girdikten sonra inkılâp adı altında İslami değerlerini ve geçmişini silmeye çalışmış, İran ise 1919 Anlaşmasıyla İngiliz nüfuzuna girmiştir. İran'da savaş sonrası İngiltere'ye bağlı kalacak olan Rıza Mirpençe (*Rıza Şah*)'yi keşfeden Zerdüşt Ardeşir, İngiliz General Iron Side'e bu şahsı tavsiye edince Pehlevi (*İranlıların atası*) unvanıyla 1925'te tahta oturtulmuş, 1979 İslam Devrimi'ne kadar İngilizlerin İran'daki menfaat bekçiliğini yapmıştır. İngiltere, her iki ülke üzerinde bu işleri başardıktan sonra Sünni ve Şii Caferi mezhebine mensup iki Müslüman milletin bir araya gelmemesi için bu defa sinsî siyasetini bu alana kaydırmış, Müslümanlar arasında birliğin, yani vahdetin baş düşmanı olan kavmiyetçilik ve milliyetçiliği devreye sokmuştur. Bu siyasetin nasıl, hangi yöntem ve araçlar ile muvaffak olduğunu izah ettikten sonra günümüzdeki Türk-İran ilişkilerine değinmek, günümüzde iki devlete biçilen rolün farkına varmak açısından faydalı olacaktır.

Osmanlı Devleti ve İran, Ortadoğu'daki İslâm coğrafyasının iki önemli ülkesi, birisi Sünni halifeliliğin temsilcisi, diğeri ise Şii Caferi imametinin temsilcisi olarak on dokuzuncu asrın başından itibaren sömürgeci İngiliz siyasetine maruz kalıp büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Bu siyaset, sıradan ve bilindik yöntemlerle İslâm coğrafyasına girmemiştir. Bazen siyasi maslahattan olan İslahat, Tanzimat, Kanun-ı Esasi, Meşrutiyet ve şahsi hürriyet yöntemleriyle, bazen de içtimaî yapıyı kendi din ve kültüründen uzaklaştıracak batılılaşma araçlarıyla gelmiştir. İlk önce Osmanlı ve İran gibi İslâm ülkelerine geri kalmışlık psikolojisi işlenerek batıya göre geri kaldıkları kabul ettirilmiştir. Akabinde bütün suç İslâm'a yüklenerek dinin teknik gelişmelere engel olduğu, ferdi özgürlükleri kısıtladığı, hilafetin gereksiz olduğu ve mevcut saltanat idarelerinin yıkılması gerektiği terennüm edilmeye başlanmıştır. Bu başarıldıktan sonra geri

kalmışlığın, fakirliğin ilacı ve çaresi olarak batılılaşma, meşrutiyet rejimi ve beşerî kanunlar gösterilmiştir. Bunlara ulaşmak için de mevcut siyasi idarelerden kurtulmak gerektiğinden dem vurularak iç karışıklık istenmiştir. Bu süreçte gerek Osmanlı ve gerekse İran'da orta halli ulema, suara, üdeba ve fikir ehlerinden bazıları bilerek, bazıları ise işin farkında olmayarak rol almışlardır. İran tarafında Mirza Ağa Han Nuri, Cemaledin Esedabadi (*Afgani*), Melkum Han ve Yahya Devletabadi gibi birçok kişi bu değirmene su taşımıştır., Osmanlı tarafında ise Mustafa Reşid Paşa, Mehmed Emin Ali Paşa, Fuad Paşa, Enver Paşa, Şinasi, Mithat Paşa, Münif Paşa, Mustafa Fazıl Paşa, Said Nursi, Tefvik Fikret, Rıza Tefvik, Mehmet Akif Ersoy, Ziya Paşa ve daha birçok kişi rol almış, mason localarının hedeflerine bilerek veya bilmeyerek katkı sağlamışlardır. Milletini bu siyasete kurban etmek istemeyen Sultan II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki denilen çetenin katkısıyla tahttan uzaklaştırılırken, İran'da gerçek manada ve yerli unsurlara dayanarak ıslahat yapmaya çalışan ve Kaçar idaresinin girmiş olduğu İngiliz nüfuzundan çıkması için çalışan dönemin güçlü ve tecrübeli devlet adamı sadrazam Mirza Taki Han (*Emir-i Kebir*) ise feci bir şekilde şaha katlettirilmiştir.

İran ve Osmanlı toprakları üzerinde hesap yapan ve bunun için Birinci Dünya Savaşı'nı organize eden İngiltere, savaş öncesinde 1907'de Rusya'ya İstanbul boğazlarını vadederek etkisiz kılıp yanına çektikten, Fransa'yı da kendisine yanaştırdıktan sonra, petrolün merkezi olan Ortadoğu'da meydanı boş bulmuş ve istediği sinsi siyaseti uygulamaya geçirmiştir. Bu siyasete 1917'de Balfour Deklarasyonu ile Siyonist hedeflerden olan Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurma da eklenince, durum daha da vahim bir hal almış, İslâm coğrafyasındaki mazlumların sayısı gittikçe artmış, zulümler en üst seviyeye çıkmıştır. Bununla ilgili olarak Bakara Suresi'nin 11. ayetini hatırlatmak gerekir. Cenab-ı Allah (c.c), bizlere şöyle hitap etmektedir; "Onlara; yeryüzünde fitne, bozgunculuk çıkarmayın denildiği zaman, biz sadece ıslah edicileriz derler." (*Bakara Suresi 11. Ayet*). Ayeti-i Kerime'den de anlaşılacağı üzere tarihin her döneminde yeryüzünde fitne çıkaran, terör ve anarşiye sebep olan, bozgunculuk yapan, dünyayı imar yerine tahrip eden ve zulümlerinde sınır tanımayanlar, hiçbir zaman ıslah ediciler olmamış, kendilerine gönderilen ilahi emirleri dinlememiş, yaptıkları kötülükler ile tarihteki yerlerini alıp bu âlemden silinip gitmişlerdir.

İnsanlık tarihi içerisinde hak ve batıl olarak günümüze kadar gelen ve kıyamete kadar devam edecek olan bu mücadelede, haktan yana olup yeryüzünde Allah'ın hükmünü hâkim kılmaya çalışarak dünyayı imâr edenler olduğu gibi, yeryüzünde fitne ve fesat çıkartarak insanların

Tarihin her döneminde yeryüzünde fitne çıkaran, terör ve anarşiye sebep olan, bozgunculuk yapan, dünyayı imar yerine tahrip eden ve zulümlerinde sınır tanımayanlar, hiçbir zaman ıslah ediciler olmamış, kendilerine gönderilen ilahi emirleri dinlememiş, yaptıkları kötülükler ile tarihteki yerlerini alıp bu âlemden silinip gitmişlerdir.

kanları ile kendi kavim ve milletlerini besleyenler de olacaktır. Haktan yana olanlar olduğu gibi batıldan yana saf tutarak dünyevi menfaat için zalimlerin değirmenine sürekli su taşıyanlar da olacaktır. Bununla alakalı olarak gerek bizim tarihimizde ve gerekse İran tarihinde çok çarpıcı örneklere rastlamak mümkündür.

İkinci Abdülhamid'in hileli ve sinsi İngiliz Siyonizmi tarafından teşekkül ettirilen ve adlarına önce Jöntürk ve daha sonra İttihat ve Terakki ismini alacak olan bir yerli çetenin askeri darbesiyle tahttan uzaklaştırılmasının üzerinden yüz sekiz yıl geçti. Sultan Abdülaziz'in aynı siyaset neticesinde katledilişinin üzerinden yüz kırk yıl geçti. Bugün devlet büyüklerimizin diplomatik nezaket gereği sadece "Üst Akıl" demekle iktifa ettikleri İngiliz Siyonizmi, o günden bugüne kadar geçen sürede İslâm coğrafyası üzerinde sinsi planlarını yürütmektedir. Bu siyaset sıradan ve bilindik bir siyaset olmayıp bazen suret-i haktan görünen ve dışarıdan desteklenen Cemaleddin Esedabadi (*Afgani*) ve onun günümüzdeki devamı Fetullah Gülen gibi din âlimi kisvesi altındaki şarlatanlar ve etraflarındaki çeteler ile gelmekte, bazen de İslâm coğrafyasında doğrudan teşekkül ettirilen silahlı terör örgütleriyle hedefe ulaşmaya çalışmaktadır. Bu sinsi siyasetin her iki yönteminde, içeriden elde edilen makam, nefis ve para düşkünü, ümmetin menfaatlerini yabancı elçiliklerin kapısında kolayca peşkeş çekebilen figüranlar rol almıştır. Bu sinsi ve hileli siyaset, on sekizinci asrın son yarısından itibaren yoğun bir şekilde İslâm coğrafyasının verimli bahçelerine girmiş, o günden bugüne kadar içeriden çıkmamakta, bahçe sahibi Müslümanların kanı ile kendi milletini beslemeye devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde, on dokuzuncu asrın başlarından itibaren bu siyasete inandırılan Jöntürk, Genç Türk ve Genç Osmanlılar denilen ve bünyesinde bir kısım askeri, idari, fikri, ilmi, yarı ulema ve devlet adamları barındıran bir güruh, kendi devleti ve ümmetin menfaatlerini İngiliz hariciyesine teslim etmekten çekinmemiştir. Dünyevi makam, rüşvet, paye, para ve kadından başka bir düşünceleri olmayan bu kişiler, İngiliz işgalinden sonra kendi devletlerinden geriye kalacak olan kısmında ise makam elde etmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Osmanlı Devleti'nde çeşitli ırk, din ve milliyetlerden bir araya getirilen bu insanlar, devletin ve milletin menfaatlerini muhafaza eden İkinci Abdülhamid'i önce hırsızlık, eğlence düşkünü, hürriyet düşmanı ve istibdat sevdalısı gibi iftiralarla itham ettikten sonra, asıl niyetlerini ve kimler tarafından kullanıldıklarını millettten gizlemek için hürriyetperver ve vatanperest olarak ortaya çıkmışlardır. İngiliz hariciyesi tarafından verilen görevi kusursuzca yerine getiren bu insanlar, İkinci Abdülhamid'i tahttan

Bugün devlet büyüklerimizin diplomatik nezaket gereği sadece "Üst Akıl" demekle iktifa ettikleri İngiliz Siyonizmi, o günden bugüne kadar geçen sürede İslâm coğrafyası üzerinde sinsi planlarını yürütmektedir.

uzaklaştırıp iktidarı ele aldıktan sonra memlekette terör faaliyetlerine girişerek koca bir ümmetin talan edilmesine yardımcı olmuşlardır.

İngiliz siyasetinin İran kısmında ise Islahat, Meşrutiyet, Kanun-ı Esasi ve ferdi hürriyet hilesiyle elde edilen Zeynelabidin Merağayi, Abdurrahim Talibof, Mirza Ağa Han Kirmani, Mirza Ali Asgar Han, Melkum Han, Feth Ali Ahundzâde, Ziyaeddin Tabatabai, Firuz Mirza, Hasan Vusuk ve Cemaleddin Esedabadi (*Afgani*) gibi birçok devlet adamı, fikir adamı ve yarı ulema kullanılmıştır. İran halkının bütün iktisadi, askeri, içtimai, siyasi derterine ilaç olarak sunulan Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet rejimini getirme adına İran iç karışıklığa sürüklenmiştir. Bu süreç içerisinde İran tütünlerinin bir İngiliz Yahudi sermayedar olan Talbut'a verilmesini havi Tütün İmtiyazı, iç karışıklığın aracı olarak sahnelenmiş, halkın imtiyaza karşı isyanı beklenmeye başlanmıştır. Bir müddet sonra imtiyaza karşı başlayan iç isyanlar, Esedabadi ve Hasan Şirazi tarafından tahrik edilmiş, bu sinsi oyunun farkında olmayan halk ve yarı ulema, nasıl bir tuzağın içerisine çekildiklerini anlamamış, hükümet ise imtiyazın iptalinden doğan tazminatı ödedikten sonra hilenin farkına varmıştır.

İngiltere'nin İran ve Osmanlı topraklarını istilada kullandığı araçların içerisinde Feth Ali Ahundzâde ve Melkum Han vasıtasıyla yer alan Cemaleddin Esedabadi (*Afgani*), bir yandan Sudan'daki Mutemehdi'yi Osmanlı halifeliğine karşı Arap halifeliğine iknaya çalışarak buradaki İngiliz nüfuzuna karşı başlayan isyanı tahrik etmiş, diğer taraftan onun olmaması halinde kendisine teklif edilen halifelik ve mehdiliğin peşinden koşmuştur. Esedabadi (*Afgani*), Arap halifeliğini sürekli gündeme getirerek Sünni Osmanlı halifeliğinin İslâm coğrafyasındaki itibarını ve nüfuzunu düşürmeye çalışmıştır. İkinci Abdülhamid'in gerek Esedabadi üzerinden yapılmak istenen fark etmesi, gerekse Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için yapılan bütün teklifleri redderek girişimlere engel olması, bu sinsi siyasetin farklı yollara başvurmasına sebep olmuştur.

İngiliz Siyonizmi, on dokuzuncu asrın son yarısından itibaren Kudüs'ü işgal etmek, Theodor Herzl'in burada bir Yahudi devleti kurulması hayalini hayata geçirmek için bütün yolları denemeye başlamıştır. Bu projenin uygulama sahası olan Osmanlı topraklarını muhafazaya çalışan ve Kudüs toprağını Mülk-ü Şahane statüsüne aldırın İkinci Abdülhamid, içerden siyonistlere yardımcı olan İttihat ve Terakki ile sonuna kadar mücadele etmiştir. Ancak haince tertiplenen bir askeri darbe ile tahttan uzaklaştırıldıktan sonra meydan tamamıyla İngilizlere kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na çekilmesi, Filistin'deki

Osmanlı topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması ve petrol bölgelerinin işgali kolaylaşmıştır. İngilizler, bu siyasette kendilerine rakip olarak gördükleri Rusya'yı 1907'de aldatarak yanına çekmiş, Fransa'yı da yanı başına oturtmuş, projenin icrasına geçmek için İngiliz kraliyetinin teyze çocukları Almanya'yı kullanmıştır. Savaşın sonunda Anadolu haricindeki bütün topraklarımızı işgal eden İngilizler, Lozan'da ülkemiz üzerinde kurdukları nüfuzu devam ettirmek için Müslüman Anadolu halkının İslâm'a sırt çevirmesini, geçmişini yok saymasını ve halifeliğin kaldırılmasını şart koşmuş, bu şartların birinci meclis tarafından reddedilmesinden sonra kurulan ikinci meclis tarafından kabul edilmesi üzerine sadece sınırlarımızı tanımışlardır.

İngilizlerin bu sinsî ve hileli siyasetinin anlaşılabilmesi için her dönemde kimlerin kullanıldığının, kullanılan figüranların gerçek kişilik ve niyetlerinin ele alınıp ortaya konulması ve genç nesillere anlatılması gerekir. İngilizler, İkinci Abdülhamid ve Nasırüddin Şah'ı istibdatçı, adalet düşmanı, hırsız, eğlence düşkünü ve müsrif göstermeye çalışmış, her iki ülkedeki idarecileri halkın gözünde düşürüp yıpratmak için dini ve fikri kesimden olup halk üzerinde etkili olan insanları kullanmıştır. Her iki tarafta bu sinsî tuzağın içerisine bilerek ve bilmeden dâhil olanlar, devletleri parçalanıp harap olduktan sonra işin farkına varmışlardır. İran ulemasından Şeyh Fazlullah Nuri, işin farkına varmışsa da kendisini darağacında görmüştür. Geniş bir coğrafyaya sahip Osmanlı Devleti, Türkiye Cumhuriyeti olarak Anadolu içerisine hapsedilirken, İran'da bir darbe ile iktidara getirilen Rıza Pehlevî ve oğlu Muhammed Pehlevî, yıllarca İran'da İngiliz nüfuzunun bekçiliğini yapmışlardır.

Osmanlı ve İran üzerinde aynı dönemde devreye giren İngiliz Siyonizmi, İslâm coğrafyasında amacına ulaşmak için o günden bugüne kadar geçen sürede, aynı sinsî ve hileli yöntemleri kullanmaya devam etmektedir. Ülkemizin gençlerine bu sinsî ve hileli siyasetin tuzakları anlatılmadığı, Lozan Antlaşması ve sonrasında yaşanan süreç sarîh bir şekilde ortaya konulmadığı müddetçe aynı durumlar tekrarlanacak, İngilizlerin kendi ülkelerine darbe yapmasını bekleyen bir nesil her zaman olacaktır. Böyle olunca da batılı emperyalist güçler, İslâm coğrafyasında kan dökmeye devam edeceklerdir. Ülkemizin ve ümmetin genç nesillerine bu şuuru vermek ve bu tuzaklara karşı farkındalık sağlamak hepimizin ve özellikle biz tarihçilerin görevidir. Müslümanlar arasındaki mezhep ve milliyet farklılığının nasıl iç savaş ve mücadelelere dönüştürüldüğünü, nasıl silah olarak kullanıldığını ümmetin genç nesillerine aktarmaktır. Eğer şimdiye kadar bu görevimizi yerine getirmiş olsaydık, İngilizler başta olmak üzere batılı emperyalist ülkeler, bugün İslâm coğ-

İngilizler, Lozan'da ülkemiz üzerinde kurdukları nüfuzu devam ettirmek için Müslüman Anadolu halkının İslâm'a sırt çevirmesini, geçmişini yok saymasını ve halifeliğin kaldırılmasını şart koşmuş, bu şartların birinci meclis tarafından reddedilmesinden sonra kurulan ikinci meclis tarafından kabul edilmesi üzerine sadece sınırlarımızı tanımışlardır.

rafyasında bu kadar kan akıtamaz ve Müslümanların mallarını elinden çalamazlardı. Hülasa, “tarih değil, hatalar tekerrür eder.”

“Andolsun onların (*geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin*) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (*Bu Kur’an*) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (*bir kitaptır*); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.” (*Yusuf Sûresi, 111*).

1980 SONRASI TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

İran, 1979’da Seyyid Ruhullah Musavi Humeyni önderliğinde İslâm Devrimi ile Amerika ve İngiltere’nin nüfuzunu ortadan kaldırdıktan sonra devrimin lideri tarafından verilen demeçlerde laik rejim ile idare edilen Türkiye’ye çok sıcak bakılmamış ise de ilişkilerin devamı istenmiştir. Devrimin gerçekleşmesinden sonra Başbakan Bülent Ecevit’in İran’daki yeni hükümeti tanınması, ilişkilerin ticari ve siyasi olarak devamını sağlamıştır. İmam Humeyni’den sonra gelen Haşimi Rafsancani hükümeti döneminde İran-Türkiye ilişkilerinde belirleyici konuların başında İran’ın PKK ile olan ilişkileri meselesi yer almıştır. Türkiye, devrim ihracı söylemini devam ettirirken, İran ise Amerika ve İsrail’e yakın laik Türkiye’den kaygılı olduğunu dile getirmiştir. 1991’de Türkiye’yi ziyaret eden Rafsancani, Anıtkabir’i ziyaret etmeyerek bu tavrını göstermiştir.

Rafsancani dönemi Türk-İran ilişkilerini olumsuz etkileyen olaylardan bir diğeri de gazeteci Uğur Mumcu’nun 1993’te öldürülmesi gelmiştir. İçişleri Bakanı İsmet Sezgin’in olayın hemen akabinde Mumcu cinayetini İran bağlantılı örgütlerin faaliyetlerine bağlaması ve bu örgütlerin Çetin Emeç ve Turan Dursun’un suikastlarıyla ilişkilendirmesi İran’ın tepkisine sebep olmuştur. Bu demecin akabinde Türk televizyonlarında İran’a karşı olumsuz yayınların yapılması ve gösterilerin tertip edilmesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 1996’da başlayan Ankara-Tahran arasındaki kriz, Şubat 1997’de büyükelçilerin karşılıklı çekilmesi noktasına kadar gitmiştir. Sincan’da düzenlenen Kudüs Gecesi’ne İran Büyükelçisi Bagheri’nin çağırılması, Dışişleri Bakanlığı tarafından protesto edilmiş, Türk Genelkurmay Başkanlığı da büyükelçinin en kısa zamanda Türkiye’den ayrılması gerektiğini bildirmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen İran’ın Türkiye açısından doğuya açılan kapı olması ve Türkiye’nin de İran için vazgeçilmez olması, iki devletin arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkinin devamını mecbur kılmıştır.

Türkiye-İran ilişkilerindeki diğer önemli bir dönüm noktası da Refahyol Hükümeti’nin Başbakanı merhum Prof. Dr. Necmettin Erbakan’ın öncülük ettiği Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya,

Türkiye’nin de İran için vazgeçilmez olması, iki devletin arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkinin devamını mecbur kılmıştır.

Mısır ve Nijerya'nın üye oldukları Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (D-8) Örgütü'nün 15 Haziran 1997'de kuruluşudur. İslâm Dünyası'nda geniş bir nüfusu temsil eden sekiz ülke, ilişkilerde ekonomik fırsatları çeşitlendirmek, uluslararası düzeyde karar alma sürecine katılımı artırmak, somut ortak projeler etrafında ekonomik iş birliğini geliştirmek ve üye ülkelerin dünya ekonomisindeki durumlarını güçlendirmek amacıyla bir araya gelmişlerdir. D-8'in kuruluşunda Türkiye ve İran önemli rol oynamış, küresel emperyalist devletler bu örgütün kuruluşundan rahatsız olmuşlardır. Rahatsız olmakla kalmayan Siyonist güçler, merhum Necmetin Erbakan hükümetini, yerli işbirlikçiler eliyle yaptırarak hileler ile iktidardan düşürmüşlerdir.

İngiltere ve Amerika'nın başını çektiği batılı ülkelerin Körfez Savaşı sonunda Irak'ın kuzeyindeki Kürtleri Saddam Hüseyin'e karşı isyan ettirmeleri ve buna Irak ordusunun ağır silahlarla karşılık vermesi, Türkiye ve İran sınırına binlerce insanın yığılmasına sebep olmuştur. ABD ve müttefiklerinin duruma müdahale etmeleri ve Amerika'nın askeri olarak Kuzey Irak'a yerleşmesi (*Çekiç Güç*) İran'ı oldukça rahatsız etmiştir. Körfez Savaşı sırasında Amerika ve İngiltere'nin öncülüğündeki askerlerin Irak'a girmeleri, Kürtlerin pervasızca hareket etmelerine sebep olmuş, Kuzey Irak Kürtleri bu süre içerisinde Türkiye ve İran için sıkıntı olmuşlardır. Amerika'nın Türkiye'den yana görünerek Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurma projesi, İran tarafından bölgenin işgali olarak görülmüştür. Türkiye ve İran, Suriye'yi de işin içerisine katarak Irak'ın toprak bütünlüğünü savunduklarını ilan etmişlerdir. Ancak Amerika'nın Kuzey Irak'taki varlığının Türkiye tarafından devamının istenmesi ve İran rejim muhaliflerinin otorite boşluğunun olduğu bu bölgede toplanmaları ilişkileri sıkıntıya sokmuştur. Bu sıkıntıların yaşandığı sırada İran'da

yapılan seçimlerde halkın %70'inin oyunu alan Muhammed Hatemi, değişim söylemiyle iktidara gelmiştir.

Muhammed Hatemi dönemi Türkiye-İran ilişkileri, Türkiye'de Refahyol Hükümeti ve Merhum Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın iktidardan düşürülmesi faaliyetlerinin yoğunlaştığı, Türk Genelkurmay'ının sürece müdahil olması sebebiyle sıkıntılı başlamıştır. Rafsanjani yönetiminin son zamanlarında gerginleşen ilişkiler, 1997 yılı başında krizle sonuçlanmıştır. İran büyükelçisi Bagheri'nin Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs Gecesi'nde Türkiye'nin İsrail ile münasebetlerini eleştiren bir konuşma yapması, zaten gergin olan ilişkileri kopma noktasına getirmiş, karşılıklı suçlamalar neticesinde iki ülke büyükelçilerini geri çekmişlerdir. Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için İran Dışişleri Bakanı Kemal Harazi ve Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in çabaları dikkat çekici olmuştur. Eylül 1997'de Birleşmiş Milletler toplantısında bir araya gelen Cem-Harazi ikilisi, ilişkileri normalleştirme ve karşılıklı olarak yeni büyükelçileri atama kararı almışlardır. İran'da Hatemi döneminin başlaması, iki ülke ilişkilerine olumlu yansımış ve yukarıda bahsedilen sebeplerle kesintiye uğrayan ilişkiler, 1998'de büyükelçilik seviyesine yeniden çıkartılmıştır. Cem'in İran ziyareti ve Harazi'nin Türkiye ziyaretleri sırasında verdikleri dostluk mesajları, ilişkileri müspet yönde etkilemiş, İran'ın ev sahipliğinde düzenlenen İslam Konferansı Örgütü zirvesi için Tahran'a giden Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, her ne kadar İran'a olumlu bir bakışı olmamış ise de İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ile görüşerek ilişkilerin düzelmesine katkı sağlamıştır.

PKK Terör Örgütü lideri Öcalan'ın 1999'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinden sonra İran'da düzenlenen PKK yanlısı gösteriler, iki

ülke arasındaki ilişkileri gerginliğe sürüklemiş, bunu İran üzerinden PKK saldırılarının artması izlemiştir. 1999'da Türkiye'de meydana gelen deprem, problemlerin geçici de olsa unutulmasına sebep olmuşsa da Ahmet Taner Kışlalı'nın fail-i meçhul suikastı, terör konusunu yeniden gündemin başına oturtmuştur. Başbakan Bülent Ecevit hükümeti her ne kadar temkinli açıklamalarda bulunmuşsa da televizyon ve gazetelerde, saldırıda İran'ın parmağı olduğu yönünde spekülasyonlar yapılması ortamı gerginleştirmiştir. Bombalama olayının sözde faili olarak seçilen Necdet Yüksel'in, Kışlalı'nın aracına bombayı kendisinin yerleştirdiğini ve İranlı bir diplomat tarafından olaya azmettirildiğini iddia etmesiyle gözler yeniden İran'a çevrilmiştir.

Türkiye'de 1999'daki seçimlerde milletvekili seçilen Merve Kavakçı'nın başörtüsüyle meclise gelmesi sırasında Başbakan Bülent Ecevit'in sarf ettiği hakaret içeren sözler ve milletvekilinin dışarı çıkarılmasını istemesi, İran tarafından tepkiyle karşılandığı gibi başörtüsü üzerinde verilen karşılıklı demeçler gerilimi iyice arttırmıştır. Temmuz ayında gerçekleşen üç olay ise gerilimi tekrar krize dönüştürmüştür. İran'da darbe peşinde olan Amerika ve İsrail'in yardımlarıyla tertiplenen öğrenci olaylarında Türkiye'nin suçlanması, Türk uçaklarının İran içlerinde bir köyü bombaladıkları iddiası ve yanlışlıkla İran tarafına geçen iki Türk askerinin tutuklanmasıyla başlayan kriz, askerlerin serbest bırakılmasıyla yatışmaya başlamıştır. İran, Türkiye'nin PKK'nın faaliyette bulunduğu bölgelerde eş zamanlı ortak operasyon istediğini kabul etmiştir.

Türkiye'de 2000'deki Hizbullah operasyonu ve Uğur Mumcu'nun yine fail-i meçhul cinayeti ile ilgili olarak Umut Operasyonu'nun başlaması, Türk basınında İran parmağı tartışmasının tekrar gündeme getirilmesi, düzelme eğilimindeki ilişkileri tekrar karşılıklı sert demeçler verme sevi-

yesine getirmiştir. İki ülke dışişleri bakanlarının uzlaştırıcı tavrı, ilişkileri kopma noktasına getirmekten kurtarmıştır. Ankara'da iki ülke yetkililerinin katıldığı toplantıda dışişleri müsteşarları seviyesinde yılda iki kez toplanacak bir çalışma grubunun oluşturularak bölgesel ve uluslararası konularda karşılıklı danışmalarda bulunulması hakkındaki mutabakat zaptının imzalanmasıyla gerilim sona ermiştir.

Türkiye-İran ilişkileri, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal planlarından ve bunun için ürettiği bahanelerden olumsuz etkilenmiştir. Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurmak, bölgedeki mezhep ve ırki farklılıkları iç kargaşaya dönüştürmek isteyen İngiltere, Amerika ve İsrail, Irak'ın nükleer silahlara sahip olduğunu bahane ederek işgali başlatmışlardır. Amerika'da gerçekleşen ve 11 Eylül Saldırısı olarak kayıtlara geçen olaydan hemen sonra ABD'nin dilinde düşürmediği Irak'a demokrasi götürme söyleminden Türkiye ve İran emin olmamışlardır. Bu sırada Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi İran tarafından olumlu karşılanmış, Türkiye'de gelişen ekonominin enerjiye ihtiyaç duyması ve bu enerjinin de İran'da bulunması, ilişkilerin karşılıklı olarak olumlu yönde seyretmesini sağlamıştır.

Amerika, 11 Eylül saldırısından sonra Afganistan'ı ve 2003'te Irak'ı işgal edince bütün bölge ülkeleri derinden etkilenmiştir. Irak'ta sahnelenen etnik ve din temelli iç çatışmalar, ekonomik çöküntü ve devlet yapısının ortadan kalkması, Irak'ın sınır komşusu İran ve Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Kuzey Irak'ta terör örgütleri üzerinden tahrik ettirilen Kürt milliyetçiliğinin artmasıyla bölgede bir Kürt devletinin kurulması ihtimali, Türkiye'nin İran ile yakınlaşmasını sağlamıştır. İran, 2004'te PKK'yı terör örgütü olarak kabul ederken, Türkiye de İran karşıtı Halkın Mücahitleri Örgütü'nü terör listesine almıştır. İki devlet, PKK ve onun İran'da faaliyet gösteren

kolu PJAK terörü ile mücadelede iş birliğine gitmişlerdir.

ABD'nin Irak'ı işgaliyle Kuzey Irak'taki Kürt yönetiminin giderek güçlenmesi ve bağımsız devlet kurma fikrini gündeme getirmesi, Türkiye-İran ikili ilişkilerini 2004'te yeni bir sürece doğru götürmüştür. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha önceki tahribattan sıyrılıp normal komşuluk üzerine kurulması için büyük çaba göstermiştir. Bu sırada İran-Türkiye 18. Karma Ekonomik Komisyonu toplantısı için Tahran'ı ziyaret etmiştir. 18 Şubat 2004'te Tahran'da yapılan D-8 zirvesi kulislerinde bir araya gelen İran ve Türkiye liderleri, ikili ilişkilerin artması yönünde mutabık kalmışlardır. Bunu Türk şirketlerinin İran'daki yatırımlar ve doğalgaz alımı anlaşmaları imzalamaları izlemiştir. 2005'te Türkiye ile İran arasındaki siyasi ilişkiler nükleer program sebebiyle yavaşlamıştır. İran'ın yürüttüğü nükleer programın İsrail ve batıyı giderek endişelendirmesini, Avrupa'da düzenlenen bombalı eylemlerin İran'a yüklenmesi izlemiştir. Nükleer programı sebebiyle ABD'nin hedefinde olan İran'a yönelik sesler, terörü desteklediği iddiasıyla artmaya başlamıştır. İran'ın uluslararası alanda yaşadığı bu gerilim, Türkiye hükümeti tarafından desteklenmemiş, İsrail de dahil birçok ülke nükleer silaha sahip iken İran'ın barışçıl amaçlar için üzerinde çalıştığı nükleer programın makul sayılması gerektiğini söylemiştir. Bu sırada İran'da 2005'te yapılan seçimde Mahmud Ahmedinejad cumhurbaşkanı olduktan sonra nükleer çalışmalara hız vermiştir. Türkiye, İran'ın barışçıl nükleer silaha sahip olmasını makul bir hak olarak görmüş ve İran'a yönelik bir askeri müdahale seçeneğini tasvip etmediğini beyan ederek İran'a uygulanan ambargo ve yaptırımlara haklı olarak katılmamıştır.

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın bazı söylemleri Türkiye tarafından dikkatle izlense de

ticari ilişkiler devam etmiştir. Doğalgazda tüketici olan Türkiye'nin, gelişen sanayisinin ihtiyacını en uygun şekilde karşılayabileceği kaynağın İran olması, Rusya'nın Avrupa'ya karşı doğalgazı bir silah olarak kullanması ve Türkiye'nin temin seçeneklerini çeşitlendirmek istemesi iki ülke ilişkilerinde esas olmuştur. İki ülkenin yumuşak karnı olarak nitelendirilebilecek Kürt meselesi konusunda ABD'nin emperyalist politikaları, Türkiye ve İran'ı daha çok yakınlaştırmıştır.

Türkiye, İran'a nükleer çalışmaları sebebiyle uygulanan ambargoyu eleştirmiş, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin'in İran'a karşı yeni bir ambargo kararı almalarına engel olmak için, 17 Mayıs 2010'da Türkiye, Brezilya ve İran arasında uranyumun takas edilmesine dair bir anlaşmanın imzalanmasına öncülük etmiştir. Ancak anlaşmanın ardından ABD Dışişleri Bakanı Clinton, yapılan anlaşmaya rağmen P5+1 ülkelerinin İran'a yaptırım konusunda uzlaştıklarını bildirmiştir. Bu sebeple BM Güvenlik Konseyi'nin iki geçici üyesi olan Türkiye ve Brezilya tarafından atılan bu önemli adım geçerliliğini yitirmiştir. 9 Haziran 2010'da BM Güvenlik Konseyi toplanmış, Türkiye ve Brezilya'nın olumsuz ve Lübnan'ın çekimser oyuna karşı 12 olumlu oyla İran'a daha kapsamlı yaptırımların uygulanmasını öngören 1929 sayılı karar kabul edilmiştir.

2011'de Kuzey Afrika'dan Suriye'ye kadar olan ülkelerde adına Arap Baharı denilen, sözde demokrasi, gerçekte ise Tunus, Cezayir, Libya, Mısır ve Suriye'de Müslüman milleti meydanlara indirip iç karışıklık çıkarttıktan sonra ezme, öldürme ve zindanlara toplamak için küresel Siyonist güçlerin sinsî tuzağının uygulanma safhasında İran ve Türkiye farklı düşünmüştür. İran, Büyük Şeytan olarak adlandırdığı Amerika'nın ve hamisi İngiltere'nin Akdeniz'den Hindistan'a kadar olan güzergâhın kilidi durumundaki Suri-

ye'nin düşmemesi için Rusya ile birlikte mevcut yönetimin yanında yer almıştır. Türkiye ise yönetimin değişmesinden yana tavır koyarak karşı tarafta yer almıştır. Bir tarihçi olarak Suriye Me-selesi ve Arap Baharı denilen tuzak ile nelerin hedeflendiğini tahmin etmek çok zor değildir. Çünkü Mısır Osmanlı hakimiyetinde iken burada çıkartılan Urabi (*Arabi*) Paşa İsyanı sonrasında 1882'de Mısır, İngilizler tarafından işgal edilmiş ve o tarihten günümüze kadar Mısır ordusu işgalcilerin isteği doğrultusunda oluşturulmaktadır. Yine Sudan'da İngiliz tahriki ve Cema-leddin Afgani telkini ile Osmanlıya karşı isyana kalkışan Mutemehdi (*Mehdi*) sayesinde Sudan ve Nil Havzası Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Afganistan'da Dost Muhammed Han'ın çocuklarını birbirine düşüren İngilizler, o günden bugüne Afganistan'dan çıkmamışlardır. Yani kısaca bu yöntem Müslüman coğrafyada hep icra edilmiş ve maalesef Müslümanlar da bu tuzağa hep düşmüşlerdir.

Netice olarak, Kaçarların inkırazıyla iktidara gelen Pehleviler döneminde Türk-İran ilişkileri, her iki devletin I. Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmaları sebebiyle karşılıklı ekonomik iş birliği üzerine şekillenmiştir. İran İslâm Devrimi ile Türkiye'nin laik yapısı ve batı eksenli siyaseti, Amerika'yı Büyük Şeytan olarak gören Ayetullah İmam Humeyni tarafından iyi görülmemişse de ilişkiler devam etmiştir. Rafsancani ile başlayan siyaset değişikliği, Türk-İran ilişkilerine müspet bir yön çizmiş, Türkiye'nin enerjiye ihtiyaç duyması ve İran'ın da doğalgaz ve petrol ihraç eden bir ülke olması, ilişkilerin temkinli devamını sağlamıştır. PKK Terör Örgütü'nün İran topraklarındaki faaliyetleri ve Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişkileri her ne kadar gerginliklere sebep olmuşsa da ilişkiler hiçbir zaman kopmamıştır. Özellikle AK Parti hükümeti döneminde İran'a karşı takip edilen dengeli ve adil siyaset, ilişkile-

ri yapay olmaktan kurtarıp olması gereken şekle getirmiştir. Türkiye'de yapılan askeri darbelere zemin hazırlamada kullanılan İran söylemleri, bu dönemde geçerliliğini yitirdiği gibi daha önceki suçlamaların asılsız oldukları da anlaşılma-ya başlanmıştır. Gerek iki devlet ve gerekse iki millet birbirini daha iyi anlamıştır. İran üzerine çalışan bir tarihçi olarak şunu belirtmem gerekir ki, Türkiye ve İran, gerek tarihi, kültürel, siyasi ve gerekse ticari olarak birbirine muhtaç ikiz kardeşlerdir. Her iki ülkenin birlikteliği eğer İngiltere ve Amerika başta olmak üzere batılı emperyalist devletleri rahatsız etmiş ve hala rahatsız ediyor ise bunda bir hikmet aramak gerekir. Merhum Erbakan Hoca'nın iki cümle ile söylediği gibi, Siyonist hamlelere karşı tam tersini yapmak kafidir. Çünkü Allah'ın yardımını mutlaka erişecektir.

Kaynakça

- Yılmaz KARADENİZ, *İran Tarihi (1700-1795)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, Genişletilmiş İkinci Baskı.
- Yılmaz KARADENİZ, *Kaçarlar Döneminde İran (İdari, Askeri, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, İkinci.
- Yılmaz KARADENİZ, *İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, Bakış Yayınları, İstanbul 2006 (Kısaltılmış Doktora Tezi).
- Yılmaz KARADENİZ, *İngilizlerin İslam Ülkelerini Parçalama Politikası ve İran*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.
- Yılmaz KARADENİZ, *Osmanlı ve İran'ın İngiliz Paraleli Cema-leddin Esedabadi (Afgani)*, Gece Kitaplığı, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara 2017.

Türkiye ve İslam Dünyası İlişkileri

PROF. DR. AHMET UYSAL

KÜRESELLEŞMEDEN koronavirüse dünyamız hızlı bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim dalgalarından İslam dünyası ve Türkiye de nasibini almaktadır. Büyük gelişim ve etki potansiyeli ve imkânları olmasına rağmen İslam ülkeleri, bu imkânları kullanamamasının yanı sıra zayıf ve edilgen durumda görülmektedir. Bunun tek istisnası belki de Türkiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık eskisi gibi olmayan dünyamızda Türkiye ve İslam ülkelerinin durumunu iyi anlamak ve geliştirmek için genel bir çabaya ihtiyaç duyulmaktadır.

İLİŞKİLERİN TARİHSEL PERSPEKTİFİ

İslam dünyası geniş oranda Batı sömürgesi yaşamıştır. Bu yüzden hem bütünlüğü bozulmuş hem de kültürel, ekonomik ve siyasal açıdan değişimler yaşamıştır. Büyük bir coğrafyaya hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu, kendi sınırları dışındaki Müslüman toplumlarını da himaye etmiştir. Söz konusu durum en net şekilde Osmanlı'nın Fas'ı Portekiz işgalinden kurtardığı ve Portekiz devrini sona erdirdiği Vadişeyl Zafe-ri'nden (1578) ve Hint Yarımadası'nda I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'ya destek olmak için ortaya çıkan Hilafet Hareketi'nden (1919-24) anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Asya'dan Avrupa ve Afrika'ya Osmanlı gücünün ve temsil ettiği birliğin somut sonuçları olmuştur.

Osmanlı'nın yıkılmasından sonra İslam dünyasının yarısını işgal eden İngilizler, halifeliğin kaldırılması için bastırmış ve başarılı olmuş-

lardır. Böylelikle Müslüman coğrafyada ve Ortadoğu'da oluşan düzen bölge toplumlarına hiçbir fayda getirmemiştir. Aslında II. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı birliği yeniden kurulabilirdi ve buna Arap ve Kürt halkları hazırды. Çünkü Batı sömürgesi bölgeyi mahvettiği gibi II. Dünya Savaşı'nda kendilerini de mahvetmiştir ve Osmanlı dönemi özlemle hatırlanıyordu. Cemal Abdunnasır ve İhvan-ı Müslimin'in temel özellikleri sömürge karşıtlığı olduğu için popüler olmuştur. Ancak darbe ile başa geçen Abdunnasır hem despotik tavrından hem de içeride İhvan gibi güçlü bir akımla boğuştuğundan oluşan boşluğu tam dolduramamış ve dışarıda da başarısız olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yasal bağımsızlığına kavuşan İslam ülkeleri; ekonomik, siyasi, askerî ve kültürel bağımsızlığını tam anlamıyla kazanamamıştır. Sömürgecilerin yetiştirdikleri halklarına yabancılaşmış elitler, büyük güçlerle dayanışma içerisinde Müslüman halkları baskı altında tutmaya devam etmişlerdir. Batı kontrolündeki Afrika ve Ortadoğu'daki Müslüman toplumlar gibi Sosyalist Blok altındaki Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'daki Müslüman toplumlar da Rusların kontrolünde benzer müdahalelere maruz kalmışlardır. Dolayısıyla geçen yüzyıl İslam dünyası için olumsuz bir deneyim olmuştur.

1990'ların başında eski Soğuk Savaş düzeni çökünce, İslam dünyası huzura kavuşamamıştır. Körfez Savaşı, terörle mücadele bahanesiyle gelen Afganistan ve Irak işgalleri bölgeyi istikrarsızlaştırmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra ortaya çıkan tek kutuplu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hegemonyası da pek çok bölgeye refah ve istikrar getirmediği gibi, BRICS ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) yükselişi ve küreselleşme gibi faktörler de dünyada yeni yön arayışlarının işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Henüz bu anlamda yeni bir yola girilmemişse de küreselleşmenin getirdiği tenakuzu kendi lehine kullanan Çin, giderek ekonomik bir deve dönüşmüştür. Yakında ABD'nin ekonomik ve siyasi hegemonyasını sarsması muhtemeldir. Benzer şekilde Ortadoğu'da ortaya çıkan Arap Baharı da eski statükoyu sarsmıştır.

Günümüzde küresel bazda iki kamp var gibi görünmektedir. Bir tarafta ABD ve Avrupa, diğer tarafta ise Çin ve Rusya yer almaktadır. Çin ekonomik güç olarak çalışırken, Rusya ise enerji ve askerî alanda faaliyet göstermektedir. Batı sistemine doğrudan kafa tutmaktan kaçınınsalar da giderek daha fazla dış gösterdikleri ve geri adım atmadıkları da görülmektedir. Daha önce Doğu ve Batı kampları ve bağlantısızlar olarak üç gruba bölünen İslam ülkeleri, yine bu iki kamp arasında bölünmüş

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yasal bağımsızlığına kavuşan İslam ülkeleri; ekonomik, siyasi, askerî ve kültürel bağımsızlığını tam anlamıyla kazanamamıştır. Sömürgecilerin yetiştirdikleri halklarına yabancılaşmış elitler, büyük güçlerle dayanışma içerisinde Müslüman halkları baskı altında tutmaya devam etmişlerdir.

görünmekle birlikte yaşanan mücadeleler eskiye nazaran daha hafif dozda devam ettiği için yansımaları daha dolaylı olmaktadır. Örneğin, Pakistan stratejik olarak Çin'in yanında durduğu için ABD baskılarına maruz kalmaktadır.

İSLAM DÜNYASININ POTANSİYEL VE İMKÂNLARI

Türkiye'nin önemli İslam ülkeleriyle ilişkilerini doğru değerlendirmek için İslam dünyasının durumunu ve potansiyelini anlamak gerekmektedir. Dünyadaki 1.6-1.7 milyarlık nüfusa sahip olan Müslümanlar, toplam nüfusun yüzde 23'ünü oluşturmaktadır ki bu oranın 2030 yılında yüzde 26'ya ulaşacağı muhtemeldir. Akla ilk gelen bölgelerden Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ise dünya Müslüman nüfusunun yüzde 20'si yaşar ama bu nüfusunun üçte ikisi Asya-Pasifik Bölgesi'nde toplanmıştır. Sahra Altı Afrika'da bile 250 milyon Müslüman yaşamaktadır ve bu rakam genel nüfusun yüzde 16'sını oluşturmaktadır. Söz konusu ülkelerdeki nüfusun yarısı da gençlerden oluşmaktadır ki diğer bölgelere göre genç nüfus oldukça fazladır. Bu noktada, genç nüfus yoğunluğu da kalkınma açısından ciddi bir potansiyel oluşturmaktadır. Öte yandan Endonezya, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Mısır'da 100 milyondan fazla Müslüman yaşamaktadır. Müslümanların dörtte biri Gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu ülkelerde yaşamaktadır. Böylelikle azınlık durumunda kalan Müslümanlardan dolayı gıda, faiz, alışveriş, evlilik gibi konularda azınlık fikhî diye bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Ilıman kuşakta yer alan Müslüman ülkeler aynı zamanda Süveyş Kanalı, Cebel-i Tarık, Malaka ve İstanbul boğazları gibi ciddi ticaret ağlarının yanında ciddi petrol rezervlerine sahiptir. Öte yandan İslam İşbirliği Teşkilatı, Birleşmiş Milletler'den (BM) sonra en geniş katılımlı örgüttür ve dünyadaki en gelişmiş 20 ülkeden üçü Müslümandır: Türkiye, Endonezya ve Suudi Arabistan.

Mevcut potansiyel ve imkânlarının yanında İslam dünyasının karşılaştığı pek çok sorun vardır. Bu sorunların en başında tam bağımsızlığını sağlayamaması gelmektedir. Ayrıca, az gelişmiş ülkelerin çoğunluğu Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu yerlerdir ve bu ülkelerde eğitim kalitesi düşüktür ve farklı etnik, mezhepsel ve ideolojik çatışmalar yaşamaktadır. Bahsi geçen sorunun temel nedeni, İslam ülkelerinin hâlâ büyük güçlerin etkisinde hareket ediyor olmalarıdır. Bu ülkeler kendi kaynaklarını kullanamamakta, iç ve dış siyasetini kendileri belirleyemekte ve sahip olduğu doğal zenginlikleri kendileri işletememektedir. Siyasi ve ekonomik dengesizlikten dolayı yetişmiş elemanlarını da kay-

Mevcut potansiyel ve imkânlarının yanında İslam dünyasının karşılaştığı pek çok sorun vardır. Bu sorunların en başında tam bağımsızlığını sağlayamaması gelmektedir.

bederek ciddi beyin göçü vermektedir. Dolayısıyla tüm bu sorunlar bu ülkelerin kalkınmasına engel olmaktadır.

Bu çerçevede Türkiye hem İslam dünyasında saygı duyulan Osmanlı mirasıyla hem de sömürge yaşamaması açısından farklılık göstermektedir. Ayrıca, bugün gelinen noktada demokrasi, kalkınma, bağımsızlık anlayışı ve çabasının yanı sıra Myanmar'dan Filistin meselesine duyarlılığıyla da dikkat çekmektedir. Laik ve muhafazakâr karışımı kendine has tecrübesi ve dünya konjonktüründe çok özel konumu dolayısıyla ciddi bir avantaja ve tabii ki risklere de sahiptir. Türkiye eskiden farklı olarak kendi çıkarlarını Batı ve Doğu kampları arasında dengelemeye çalışmaktadır. Öte yandan böylesi kritik bir dönemde güçlü bölgesel aktör olarak ortaya çıkması liderlik rolünü de gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında İslam dünyasının önemli ülkeleriyle ilişkileri de ciddi önem arz etmektedir.

TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİ

İslam dünyasının en kalabalık ülkelerinden olan ve nükleer silah sahibi tek Müslüman ülke olan Pakistan ile ilişkiler önem kazanmaktadır. İki ülke eskiden beri yakın ve iyi ilişkilere sahiptir. 1947'de İngiltere'den bağımsızlığını ilan ettiğinde Türkiye, Pakistan'ı ilk tanıyan devlet olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ise iki ülke Bağdat Paktı ile komünizme karşı blok oluşturmak istemiş ve Afganistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgaline beraber direnmişlerdir. Ayrıca Orta Asya Türklerin yoğunlukta olduğu yönetimin, Hint kıtasında İslam'ı yaymasından ötürü ortak kültür ve dini değerleri taşıması da Türkiye için önemli bir avantajdır.

Türkiye ve Pakistan'ın devletler ve halklar olarak yakınlığı günümüze kadar yaşanan her doğal afette veya bir krizde karşılıklı desteklerle gösterilmiştir. Yaklaşık 215 milyon civarında nüfusa sahip olan Pakistan, Asya jeopolitiğinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle her iki ülke de askerî darbelerle uğraştığı için halkları baskılar ve yoksulluk yaşamıştır. İkili bölgesel iş birliği Asya ile Avrupa'yı, Akdeniz ile Pasifik'i birbirine bağlayan bir etki oluşturmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler yeterli düzeyde olmasa da giderek eğitim, güvenlik, turizm gibi alanlara yayılmaktadır. Özellikle askerî eğitim ve savunma sanayisinde birçok iş birliği, içinden geçtiğimiz kaotik dönemde daha da kritik önem taşıyacaktır.

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin Arap dünyasındaki önemli ülkelerden birisi olan Suudi Arabistan ile ilişkileri önem taşımaktadır. Kuruluşu Osmanlı'ya karşı

Türkiye, Pakistan'ı ilk tanıyan devlet olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ise iki ülke Bağdat Paktı ile komünizme karşı blok oluşturmak istemiş ve Afganistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgaline beraber direnmişlerdir.

olsa da Cumhuriyet döneminde iki ülkenin de Batı kampında yer alması dolayısıyla ilişkiler normalleşmiş ve gelişmiştir. Ancak Türkiye'nin genel olarak Batıcı ve laik tavrı daha fazla önce çıktığı için Arap dünyasıyla olduğu gibi Suudi Arabistan ile de çok gelişmemiştir. Suudi Arabistan, bölgede önemli bir konuma sahiptir ve bu gücünü özellikle ciddi petrol rezervlerine sahip olmasının getirdiği ekonomik gücünden almaktadır. Ayrıca, Mekke ve Medine'nin ülkede yer alması dolayısıyla da İslam dünyasında belirli bir sempatiye sahiptir.

Diğer taraftan Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler istendiği düzeyde değildir çünkü Arabistan Batı'nın kontrolü değilse bile etkisi altındadır. Kendi ekonomik kaynaklarını yeterince kullanamayan Suudi Arabistan yönetimi, kendisini ABD himayesinde daha rahat hissederken, Türkiye ise demokrasisi ve kalkınması arttıkça daha bağımsız hale gelmektedir. Arap Ayaklanmaları'ndan sonra Suudi Arabistan, Türkiye'nin aksine hem demokrasiden rahatsız olmuş hem de Mısır ve Libya gibi ülkelerin Batı hegemonyasından kurtulmasına engel olmuştur. Aslında rejimin, geleceğinden o kadar korkacağı bir durum yoktur ancak rejim hem İran korkusu hem de Mısır'ın bölgesel liderliğini istemeyerek darbeleri desteklemiş ve ciddi finansman sağlamıştır. ABD eski Başkanı Donald Trump ile damadı ve danışmanı olan Jared Kushner, İsrail-Körfez koalisyonunu oluştururken Suudi Arabistan ve onunla aynı saftaki Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn ve Mısır'dan Türkiye'den uzak durmalarını talep etmiştir.

Trump'ın gidişi ile iki ülke arasındaki ilişkiler biraz rahatlayacaktır. Katar ambargosunun kaldırılması buna somut bir örnektir ki son dönemde olumlu bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Esasında Türkiye ve Suudi Arabistan'ın, her şeye rağmen hasım yerine dost olmaları her iki ülkenin de yararına olacaktır. Türkiye sabırla olumsuz dalğanın geçmesini beklemiştir. Bu noktada Joe Biden döneminde iki ülke de ABD baskısı hissedeceği için iş birlikleri artabilir. Ancak Suudi Arabistan'ın ABD'ye bağımlılığının sürmesi ve Kaşıkçı cinayeti dolayısıyla Muhammed bin Selman'ın zaafi oluşmuştur. Biden yönetimi ise bu zaafi Demokles'in kılıcı gibi kullanmak isteyecektir.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Türkiye-Mısır arasındaki ilişkiler bin yıldan daha eskidir. Abbasiler döneminde asker olarak bölgeye gelen Türkler, hızlıca yükselip kendi devletlerini dahi kurmuşlardır. Bölgede hâkim olan Mümlüklüler bunun ana örneğidir. Osmanlı ve Mehmet Ali Paşa dönemleri de ciddi

Arap Ayaklanmaları'ndan sonra Suudi Arabistan, Türkiye'nin aksine hem demokrasiden rahatsız olmuş hem de Mısır ve Libya gibi ülkelerin Batı hegemonyasından kurtulmasına engel olmuştur. Aslında rejimin, geleceğinden o kadar korkacağı bir durum yoktur ancak rejim hem İran korkusu hem de Mısır'ın bölgesel liderliğini istemeyerek darbeleri desteklemiş ve ciddi finansman sağlamıştır.

etkileşim ve iş birliğinin olduğu bir dönem olmuştur. İngiliz işgalinden sonra bağlar zayıflatılsa da kopmamıştır. Kurtuluş Savaşı'nda Mısır'dan da yardımlar gelmiştir. Yeni Cumhuriyet Batı'ya yöneldiği için ilişkiler zayıflamış ancak kaybolmamıştır. Osmanlı'dan kalan liderlik rolünü Mısır en azından Arap dünya için oynamaya çalışmıştır.

1952'de Cemal Abdunnasır Arap dünyasının liderliği ve milliyetçilikle öne çıkarken, genel politikası Arap dünyasını Batı sömürge-sinden kurtarmak ve Arapları birleştirmek olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batıcı tavrı ve İsrail ile ilişkileri ise iki ülkenin arasını açmıştır. Enver Sedat'ın Mısır'ı Batı kampına taşımasıyla birlikte ilişkiler normalleşse de çok derinleşmemiştir. İki taraftaki yönetimler bölge ülkelerinin iş birliği için fazla çaba göstermemişlerdir. Bu durum Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle biraz daha iyileşmiştir.

Mısır ve Türkiye Sünni İslam'ın iki büyük ülkesidir. İslam anlayışları yaygın genel çizgiye benzer ve iş birlikleri bölge dengelerini değiştirecek potansiyele sahiptir. AK Parti yönetimi, genel olarak komşularıyla iş birliğini geliştirmeye çalıştığı gibi Mısır ile de ilişkileri geliştirmiştir. Benzer şekilde Mısır tarafı, Türkiye ile ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirmeye belli ölçüde istekli olmuştur. Hüsnü Mübarek halk gösterileriyle devrilince Mısır; demokratik, kalkınmış ve bölgesel bir model olarak gördüğü Türkiye'yi örnek almıştır. İlk kez seçimle başa gelen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi döneminde ise ilişkiler ekonomik, askerî, kültürel ve diplomatik alanda genişleme göstermiştir. Ancak İhvan mensubu Muhammed Mursi'nin askerî darbe ile düşürülmesi hem iki ülke ilişkilerini bozmuş hem de Suriye dahil bölgede eskiye dönüşü ve hatta kaosu artırarak Türkiye'nin bölge politikalarını zorlaştırmıştır.

Bu bağlamda Suriye ve Libya sorunları, Mısır darbesinin olumsuz yansıdığı iki ana örnektir. Mursi başta olsaydı Libya ve Suriye'de demokrasi gelmesi kolaylaşır ve kaos çıkmazdı. Aynı şekilde Mısır'daki askerî yönetim Türkiye'den uzaklaşıp İsrail ve Yunanistan'la iş birliğine yanaşmıştır. İki ülkenin bölgesel ağırlığı birbirlerini göz ardı edemeyecekleri kadar önemlidir. Bu dönemde ekonomik ilişkiler çok gerilememiştir. Çünkü Mısır, BAE-İsrail-Suud üçgenine tabi olmaktan kaçınmakta ve Türkiye ile iyi geçinmekten daha çok fayda görmektedir. Son zamanlar hem Libya hem Doğu Akdeniz hem de Filistin meselesinde belirli ortak anlayış gelişmeye başlamıştır. Trump'ın İsrail ve Sisi'ye gözü kara desteği azalacağı için, yeni dönemde söz konusu iki ülke arasında daha az husumet görülecektir.

Mısır ve Türkiye Sünni İslam'ın iki büyük ülkesidir. İslam anlayışları yaygın genel çizgiye benzer ve iş birlikleri bölge dengelerini değiştirecek potansiyele sahiptir.

Türkiye: Ötekisi Olmayan Ülke

Herkesin Ülkesi; Rüyası Kadardır

KUDRET BÜLBÜL

Bir soru ile başlayalım: Farklı renk/dil/din/kimlik/aidiyet/ideoloji/etnisite gibi doğuştan ya da edinilmiş farklılıklarıyla insanlığın bir arada yaşama imkânı ortadan kalkmış mıdır?

Bu sorunun anlamsız olup, insanlığın geldiği noktada, tarihin çok gerilerine ait bir soru olduğunu söyleyebilmeyi ne çok isterdim. Ama onca gelişmiş insan hakları söylemine rağmen, insanlığın bugün en temel sorununun farklı kimlik ve kültürlerle bir arada yaşama meselesi olduğu söylenebilir. İnsanlık tarihi kadar eski bu meseleye tarihte üç farklı çözüm önerildiği ifade edilebilir: Yok etme: Endülüs'ün düşmesinden sonra Müslümanlara ve Yahudilere sunulan üç "hak"da olduğu gibi; din değiştirmeye zorlama, ülkeyi terk etme ya da ölüm. Asimilasyon; bugün pek çok Batılı ülke uygulamaları bu kategoride değerlendirilebilir. Entegre çoğulculukta ise içinde yaşanılan topluma ne kadar entegrasyon ya da gönüllü asimilasyon sağlanacağı/sağlanmayacağı, belirli koşullara uyulmak kaydıyla, ilgili toplulukların tercihine bırakılır. Tarihte Balkanlarda, Endülüs'de, Hindistan'da Müslüman yönetimlerin farklı yaşam biçimlerine yönelik uygulamaları bu kategoride görülebilir.

Distopik bir dünya: Nefretin Küreselliği

Tek kutuplu dünyanın çok gerilerde kaldığı söylenir. Kutuptan kasıt siyasal, stratejik, ekonomik, askeri vb. unsurlar ise bu ifade elbette ki doğrudur.

Bununla birlikte kutba bir başka açıdan da bakabiliriz. Adaleti, bir arada yaşamayı, paylaşımı içerecek şekilde, farklı yaşam biçimlerine bakış açısından da acaba tek kutuplu bir dünya sona erdi mi? Bu açılardan bakınca insanlığın maalesef tek kutuplu bir dünyadan daha fazla tek kutupluluğa, nefret kutuplu bir dünyaya dönüşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Alman düşünür Immanuel Kant, 18. Yüzyılda “evrensel yurttaş”lıktan bahsediyordu. Ama herhalde geldiğimiz nokta “evrensel nefret” olsa gerek. Dünyadaki gelişmelere kısaca bakmak, bu durumu görmek için fazlası ile yeterli.

Önceki ABD başkanı Trump, Trumpizm olarak da bilinen politikalarıyla, ABD'nin dış politikasında on yıllardır uyguladığı stratejileri ABD iç siyasetinde de uyguladı. Ayrımcılık, dışlama, ırkçılık, rakiplerini ekonomik olarak çökertme, Doğu Avrupa'daki renkli devrimlere benzeyen uygulamalar... Demokratların uygulamaya başladığı politikalar da Trumpizm politikalarından çok farklı değil. ABD tarihinin en fazla oyu olmasına rağmen seçilemeyen muhalefet liderine seçim yasağı getirme, Oyların çalındığına inanarak Biden'ı meşru görmeyen milyonlarca Cumhuriyetçiyi baskılama, özellikle sosyal medya tiranlığı üzerinden siyasal sonuçlar devşirme, dijital faşizm... Kutuplaşmanın ötesinde birbirinden nefret eden parçalı bir yapıya dönüşen ABD toplumunun bu durumu aşım aşamayacağı yeni yönetimin en temel sorunu olsa gerek.

Avrupa'da ise, aşırı sağ ve sol hareketler göçmen karşıtlığında farklı yaşam biçimlerinin yaşam alanlarını gittikçe daraltma, hatta yaşayamaz hale getirme konusunda gün geçmiyor ki yeni adımlar atılsın. Özellikle Fransa'nın başını çektiği “İslamcı ayrımcılıkla mücadele” adı altında farklı düşünmenin, inanmanın, yaşamının hatta farklı yeme içmenin bile imkânı ortadan kaldırılmak (*marketlerde helal gıda reyollarına yönelik yasaklamalar*) isteniyor. Fransa, tarihindeki o karanlık jakobenizm çağına yeniden giriyor.

Batılı medya organlarında sıklıkla göçmenlerin neden kendi ülkelerinde olduğu sorusu/eleştirisi yükseltiyor. Bu soru Batılı ülkelerin neden yüzyıllardır göçmenlerin anayurtlarında olduğu, oraları neden işgal ettiği sorusundan bağımsız olarak yanıtlanabilir mi?

Batıdaki uygulamaların sonucu olarak gelinen nokta “White Supremacy” (*beyaz üstünlüğü*) inancıyla yapılan terör saldırıları, öldürülen yüzlerce insan, kapatılan/yasaklanan mabetler ve yaşam alanları gittikçe daralan göçmenler, yabancılar, Müslümanlar...

Göçmenlere harcansa, sorunu büyük oranda çözecek iken göçmenleri durdurmak için sarf edilen bütçeler, kurulan ordular...

Denize dökülen insanlık, Aylan bebekler...

Onca gelişmiş insan hakları söylemine rağmen, insanlığın bugün en temel sorununun farklı kimlik ve kültürlerle bir arada yaşama meselesi olduğu söylenebilir.

Türkiye, izlediği stratejiyle değer eksenli bir ulusal çıkar yaklaşımının mümkün olabileceğini gösteriyor.

Türkiye, umudun potansiyeli: Başka bir bakış, başka bir dünya mümkün.

Küresel pratiklere bakıldığında, her tarafın distopyalarla dolu olduğu bir dünyada Türkiye, bu sıralar, adeta bir ütopya ülkesi gibi. Türkiye'nin de her zaman böyle olmadığını bilerek, insanlık için model olabilecek bazı uygulamalarına değinelim.

Göç politikası: Türkiye'nin sadece bir ili, Kilis bile pek çok Batı ülkesinden çok daha fazla mülteciye ev sahipliği yapıyor. Kilis ili tek başına gösterdiği bu özveri nedeniyle Nobel Barış Ödülü'nü fazlasıyla hak ediyor.

Türkiye, dünyada biçare insanlara kapılarını açarak en fazla mülteci kabul eden ülke. Pek çok ülke, göçmenler korkusu nedeniyle daha fazla ırkçılığa kayarken Türkiye milyonlarca mülteci ağırlıyor. Türkiye, izlediği bu vicdanlı politika nedeniyle, bunun için yapıyor olmasa da, göçmenlerin Batıya gitmelerini önlediği için Batının güvenliğine, demokrasisine çok büyük katkı sağlıyor. Daha da güzeli, hiçbir Batılı ülkenin yapamayacağı kadar özveride bulunmasına rağmen, Türkiye'de aşırı sağın yükselmemesi. Bu da insanımızın tarihsel derinliğinin, kültürünün, medeniyetinin, paylaşım duygusunun bir yansıması olsa gerek.

İlkesel dış siyaset: Türkiye'nin Mısır, Suriye, Körfez ülkeleri, İsrail gibi Ortadoğu ülkelerine karşı izlediği siyaset, bu ülkelere karşı yaptığı ağır eleştiriler ve gösterdiği fiili tutum, dış politikanın sadece "ulusal çıkar" endeksli olması gerektiğini düşünenler için anlamlı bulunmayabilir. Oysa dünyanın bugüne kadar karşı karşıya kaldığı sorunların temelinde, ilkesizce, herhangi bir sınır/kural/değer tanımadan izlenen "ulusal çıkar" politikaları yatmaktadır. Türkiye, izlediği stratejiyle değer eksenli bir ulusal çıkar yaklaşımının mümkün olabileceğini gösteriyor.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de, Libya'da, Suriye'de ve küresel barışa katkı verdiği dünyanın başka yerlerinde de izlediği politikalar bundan başka bir şey değildir. En uzun kıyısı olan ülke olmasına rağmen, Akdeniz'de, kaynakların kendisinin yok sayılarak kaynakların paylaşılmasına tepki göstermektedir. Ama emperyalist ülkeler, ilkesiz "ulusal çıkarları" gereği Akdeniz'de, Libya'da, Suriye'de istedikleri gibi at koşturmak isterken, Türkiye'nin sadece izleyici pozisyonda kalmasını arzu etmektedirler.

İnsani yardımlar: Türkiye dünyanın en zengin ülkesi olmamasına rağmen, son yıllarda, kişi başına düşen gelire göre, dünyanın en fazla insani yardım yapan ülkeleri arasında, çoğu kez de ilk sırada, yer almaktadır. Başka ülkelerdeki insanlık dramına kayıtsız kalmak, pek çok "zengin" ülke için "ulusal çıkar"larının bir gereği olabilir. Ama tek başına insani yardım konusunda gösterdiği özveri bile insanımızın "gönül zenginliği"nin göstergesidir.

Sağlık yardımları: Kovid-19 salgını sırasında pek çok gelişmiş ülkenin bile sağlık sistemi çöktü. Temel tıbbi yardımları yapamaz hale geldiler.

Türkiye'nin salgının ilk zamanlarında gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş dünyanın pek çok ülkesine gönderdiği sağlık yardımlarını da not etmek gerekir.

Türkiye, yakın dönemde gösterdiği, özgün, özerk ve bağımsız politikalarla, Batı taklitçisi işlevsiz bir üçüncü dünya ülkesi olma konumundan insanlığın umudu ve sığınağı bir ülke olma konumuna doğru hızla evriliyor. Hayır diyebilen, daha insani ve daha değer eksenli bir dış politika izleyebilen bir Türkiye dünya mazlumları için de umut kaynağı oluyor. Küresel hegemonya tarafından tepki çekiyor olmasının önemli bir nedeni de budur.

Ötekisi olmayan bir millet..

Bu noktada, Avrupa'da ve ABD'de göçmen/yabancı/İslam karşıtlığı gittikçe yükselirken, dünyada hiçbir ülkenin hayal bile edemeyeceği kadar mülteci kabul etmesine rağmen, Türkiye'de neden bu tür gelişmelerin olmadığı, bu politikaları izleyen bir siyasal partinin iktidarını sürdürebildiği sorusu akla gelebilir. Bu soru mutlaka sorulması gereken ahlaki/insani/vicdani ve son derece doğru bir sorudur.

Bu sorunun yanıtı Türkiye'nin bin yıllık uzun tarih yürüyüşünde, sahip olduğu, kültür, din ve medeniyet değerlerinde gizli olsa gerek.

Bilindiği gibi Türk Milleti, Orta Asya'dan başlayan ve sürekli Batıya yönelen uzun tarih yürüyüşü sırasında çok fazla kimlik, kültür, dil, din, ırk, etnisite, inanış ve görüşlerle karşılaşmıştır. Bütün bu farklılıklarla etkileşim içinde olmuş ve kültürel olarak bu farklılıklarla daha da zenginleşmiştir. Tarih ilmi, Türklerin bu uzun tarih yürüyüşü sırasında, karşılaştıkları kavimlerin, toplulukların, milletlerin buralardan göç ettiklerine dair bir bilgi sunmuyor. Bu durum Türk milletinin bütün bu farklılıkları kendi birikiminin bir parçası haline getirdiği şeklinde yorumlanabilir. Daha da önemlisi Türk Milleti, uzun tarihsel yürüyüşü sırasında karşılaştığı kavimler, topluluklar ve milletlerin bütün farklılıklarını kendi birikimi olarak gördüğünden bir öteki yaratmadan varlığını sürdürebilmektedir.

Ulus-devlet, modernlik, aydınlanma gibi kavramlarla yakın dönem insanlık tarihinin karşılaştığı en önemli problem, belki de toplulukların, ulusların kendi varlıklarını bir öteki yaratmaya borçlu olmaları, ancak düşmanlaştırılan bir öteki üzerinden varlıklarını sürdürebilmeleridir. Başkalarını ötekileştirerek ancak varlığını sürdürebilme, bireyler, topluluklar, milletler ve devletlerin karşılaştıkları felaketlerin en önemli nedenlerindedir. Alman-Fransız karşıtlığı/nefreti insanlık için iki dünya savaşına mal oldu denilse yeridir. Bugün Ermeni ya da Yunan olmak daha çok Türk karşıtlığı üzerinden kendini konumlandırmaktadır. Bu karşıtlık üzerinden kendini konumlandırma, böyle bakanların irrasyonel davranışlarının en önemli nedenidir.

Türkiye'nin insani ve daha değer eksenli bir dış politika izlemesi, mazlumların umut kaynağı olması küresel hegemonya tarafından tepki çekmesinin önemli bir nedenidir.

Uzun tarih yürüyüşümüzün bize bıraktığı ve bugün dünyanın en fazla ihtiyacı hissettiği şeylerden birisi ötekileştirmemedir. Biz ötekisi olmayan bir milletiz. Bizim milletimiz kendini öteki üzerinden var eden bir millet değildir. Varlığını, yakın ya da uzak herhangi bir komşunun kötülüğü ya da nefretine borçlu değildir. Yeni kurulan ulus-devletlerin, nasıl bir öteki ya da nefret söylemi üzerine kurulduğu, varlıklarını sürdürmek için sürekli nasıl bir nefret söylemi ürettikleri düşünüldüğünde, bu hasletin ne büyük bir erdem olduğu daha iyi görülür. Bu haslet dünyada çok az ülkede vardır. Bu çerçevede Türkiye'yi sıradan bir Batı ülkesiyle, yeni kurulmuş ulus-devletlerle kıyaslamak doğru değildir. Türkiye bir ulus-devlet sınırları içine hapsedilemez. Yeni kurulmuş bir ulus devlet bağlamında bizim milletimizi, toplumumuzu, tarihimizi değerlendirmek, milletimizi küçümsemektir. Yapılan onca yanlışa rağmen, bugün Türkiye'de bir Türk-Kürt çatışması çıkmıyorsa, Türkiye'ye yapılan onca haksızlıklara, askeri darbeleri destekleme girişimlerine rağmen bir Batı nefreti gelişmiyorsa, hala ötekisi olmayan, varlığını bir başka millete nefrete borçlu olmayan bir millet olduğumuzdur.

Türkiye, adaletsizlik, paylaşısızlık ve birlikte yaşayamama gibi insanlığın karşı karşıya olduğu temel sorunlara çözüm sunabilecek bir medeniyet birikimine sahiptir.

Türkiye'nin medeniyet sınırları siyasal sınırlarını fersah fersah aşar

Böyle bir tarihsel, kültürel, coğrafi ve medeniyet birikiminin sonucu olarak Türkiye'nin medeniyet sınırları, siyasal sınırlarını fersah fersah aşar. Oysa pek çok ülkenin kültürel sınırları siyasal sınırlarının bittiği yerde biter. Böyle ülkeler, pek çok Batı ülkesinde ya da körfez ülkesinde olduğu gibi, ülkeleri ve kendi insanları için zenginlik üretebilirler. Ama ürettikleri zenginliğin kendileri dışındaki toplumlar için fazla bir anlamı olmaz. Ülkelerin daha zengin olması, kültürel sınırlarının, etki/sorumluluk duygularının daha geniş olduğu anlamına gelmez.

Medeniyet sınırlarının, siyasal sınırlarını aşan bir ülke olmak, doğal olarak o ülkeye ve o ülke insanına daha fazla sorumluluk yükler. Ülkenize ve size, sadece ülke coğrafyasında değil, o coğrafyayı fazlası ile aşacak şekilde anlam yüklenmektedir çünkü.

Bugün yeterince kuşanamıyorsa da, Türkiye, adaletsizlik, paylaşısızlık ve birlikte yaşayamama gibi insanlığın karşı karşıya olduğu temel sorunlara çözüm sunabilecek bir medeniyet birikimine sahiptir. Bu birikim bugün belki küllenmiştir, yeterince su yüzüne çıkmış değildir, güncel ve aktüel değildir. Bütün bunlar doğrudur. Ama insanlığın karşı karşıya kaldığı temel sorunları çözebilmeye aday başka bir birikimi de yok gibidir. Bütün eksikliklerine rağmen, Türkiye'nin insanlığın temel sorunlarına verebileceği katkı, sahip olduğumuz tarihsel birikimin ve evrensel konumlanmanın bilincine varmakla başlar.

Türkiye nerede başlar? Nerede biter? Herkesin ülkesi, rüyası kadardır. Evrensel konumlanma ve sınırlı bir ulus-devlet arasında sizin Türkiye'niz hangisi?

Zengezur Koridoru ve Yeni Türk Yükselişİ

DR. TELMAN NUSRETOĞLU

DOSYA

ALTIŒ Orda devletinin tahakkümünden kurtulduktan sonra Çarlık Rusya'sının ilk yayılmacı hamlesi 1552 yılında Kazan Hanlığı topraklarının işgal edilmesi olmuştur. Bu tarihten itibaren Karadeniz'den Hazar'a uzun asırlara yayılan bir Türk-Rus mücadelesi başlamış, Sokullu Mehmet Paşa'nın bu işgallere son vermek için başlattığı Don -Volga kanalı projesi coğrafi şartların zorluğu, Kırım hanının farklı siyasi hesapları dolayısıyla başarısız olunca Terek ve Kuban nehirlerinin kıyılarına kadar ulaşan Çarlık Ordusu, önce Kuzey Kafkasya'nın tamamını ardından da Güney Kafkasya'yı işgal etmeye başlamıştır. Çarlık Rusya'sı, "Moskova, üçüncü Roma olmalıdır." dini-ideolojik paradigması çerçevesinde Kafkasya'da kalıcı hâle gelebilmek için Ermeniler başta olmakla burada yaşayan Hristiyan milletleri tespit ederek onlarla işbirliğini geliştirmiş, işgal ettiği Azerbaycan topraklarının etno-demografik haritasını değiştirmek için bazı projeler uygulamıştır. Bunların en önemlisi Anadolu'yla Kafkasya ve Türkistan'ı birbirinden koparmaya, kara bağlantısını kesmeye yönelik olarak Ermenileri dünyanın farklı bölgelerden getirerek Revan ve Karabağ Hanlığı topraklarında toplamak, oradaki Türk Müslüman nüfusu göçe zorlayarak bölgede proje Ermeni devleti kurmak ve Sovyet döneminde de Çarlık Rusya'sının Türk Dünyasının bütünlüğüne yönelik politikalarının devamı olarak uygulanan stratejik Zengezur vilayetinin Azerbaycan'dan alınarak Ermenistan'a hediye edilmesi olmuştur.

*19. asır Azerbaycan
Türklerinin hayatında ağır
sonuçlar doğuran işgal,
bölünme, Ruslaştırma, milli
varlığı hedef alan etno-
demografik projelerin de
Rusya tarafından
sahnelendiği bir dönemdir.*

Zengezur meselesinin ayrıntılarına geçmeden önce anahatlarıyla Azerbaycan coğrafyasının işgali, sömürü hesaplarıyla aşama aşama bu tarihi Müslüman Türk yurdunun etno-demografik haritasının değiştirilmesi üzerinde durmakta fayda vardır.

Nadir Şah Afşar'ın 1747'de bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra kuzeyli güneyli Azerbaycan coğrafyasında küçük hanlıklar dönemi başlamış, güçlü merkezi yapıya sahip Azerbaycan devletinin oluşturulması teşebbüsleri başarısız olunca ülke Rus işgaline, parçalanmış siyasi bir durumda yakalanmıştır. Yukarıda da vurguladığımız gibi 19. asır Azerbaycan Türklerinin hayatında ağır sonuçlar doğuran işgal, bölünme, Ruslaştırma, milli varlığı hedef alan etno-demografik projelerin de Rusya tarafından sahnelendiği bir dönemdir. Tarihî Türk yurdu, asırlar boyu Selçuklu, Karakoyunlu, Safevî, Osmanlı gibi Türk devletleri tarafından yönetilen Revan Hanlığı'ndan Müslüman Türk nüfusun göçe zorlanarak yerlerine kitleler halinde Ermenilerin yerleştirilmesi de 1828 Türkmençay Antlaşması'yla Rus işgali tamamlandıktan sonra başlamıştır. Ta Petro döneminden Hazar havzasını ele geçirmenin planlarını yapan derin Rusya çevreleri, Kafkasya'da kalıcı olabilmek için işgal sonrası bölgenin Hristiyanlaştırılması, burada dağınık yaşayan Ermeni grupların örgütlenmesi üzerinde düşünmüş, bu durum görünürde bölgenin Müslüman yönetimlerine sadakat sergileyen fakat "Hazar Denizi'nden Karadeniz'e büyük Ermenistan" hayaliyle yanıp tutuşan Ermeni gruplar için de fırsatlar sunmuştur. Yalan üretmekte mahir olan Ermeni kilisesi ve entelektüeller güya Güney Kafkasya'nın yerleşik halklarından birisi olduklarını iddia etseler de, Rusya işgali sonrasında kayıt altına alınan belgeler, dönemin Rus yetkililerinin itirafları, hazırladıkları istatistik raporlar Ermenilerin belli bir hedef doğrultusunda işgal sonrası sistematik olarak Revan ve Karabağ Hanlığı topraklarına yerleştirildiklerini ortaya koyuyor. Revan topraklarına yönelik kitlesel Ermeni göçüyle ilgili Tahran'a gönderilen Rusya diplomatik heyeti içinde de yer alan Nikolay Şavrov açık ve net tespitler yapıyor: "XIX. asırda Güney Kafkasya'da sayıları 1.3 milyon olan Ermenilerin 1 milyondan fazlası bizim tarafımızdan bölgeye yerleştirilmiştir."

Ermeni devleti projesinin niçin Revan ve Karabağ Hanlığı topraklarında uygulamaya sokulduğunu her iki hanlığın coğrafi konumunu göz önünde tutarak cevaplamak mümkündür. Revan topraklarında kurulan bugünkü Ermenistan'ın Türkiye'nin doğu vilayetlerine doğru da genişleme hayali kurduğunu, Türkiye ile olan sınırlarının Rus Ordusu tarafından korunduğunu, Zengezur vilayetinin de Ermenistan'a birleş-

tirilmesiyle Anadolu'dan Türkistan'a uzanan Türk coğrafi bütünlüğünün bozulduğunu göz önünde tutarsak neden Revan ve Karabağ Hanlığının hedef seçildiği sorusunu da cevaplayabiliriz. Karabağ'ın başka bir açıdan stratejik önemini de Çarlık işgal ordusunun komutanı olmuş Sisyanov'un Çara gönderdiği rapordan bir cümle yeterince açıkça ortaya koyuyor: "İran üzerinde hakimiyet kurmak için Karabağ'ı ele geçirmek lazım. Çünkü Karabağ, İran'ın kapısıdır."

Çarlık Rusya'sından Sovyetlere rejimler değişse de değişmeyen Türk karşıtı politikalar sonralar daha da geliştirilmiş, M. E. Resulzade'nin lideri olduğu bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Bolşevikler tarafından işgal edilince millî aydınlar, siyaset adamları, hatta zamanında Kafkas İslam Ordusunun askerlerine selam veren insanlar bile Pantürkist, Panislamist ithamıyla büyük bir kıyımdan geçirilerek ülke idaresi Ermeniler ağırlıkta olmakla diğer milletlere teslim edilmiştir. Güya A. Mikoyan gibi Taşnak Bolşeviklerin davetiyle Azerbaycan'a geldiğini iddia eden işgalci XI. Kızıl Ordu ve Bolşevik liderlerin aynı yıl Azerbaycan'a karşı gerçekleştirdiği en hain plan Zengezur'un Ermenistan'a hediye edilmesi olmuştur. 1 Aralık 1920 tarihinde Stalin ve Orconikidze gibi Azerbaycan'ın bağımsızlığının karşısında olan Bolşevik liderlerin talimatıyla Bakü Sovyeti şeklinde adlandırılan kurum Zengezurun Ermenistan'a verildiğini beyan etmiştir. Bolşeviklerin imzasıyla alınan bu kararın altında yatan en büyük nedense yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin Kafkasya ve Türkistan'la olan kara bağlantısını kesmek, Azerbaycan devletini paramparça ederek yok etmek olmuştur. Tarihi Türk Müslüman yurdu olan Zengezur Sovyet Ermenistan'ına birleştirildikten sonra orada Gorus, Gafan, Sisyan ve Mehri ilçelerinden ibaret Sünik vilayeti kurulmuş, akabinde de tüm bölgeden Müslüman nüfusun kitlesel göçü başlatılmıştır. 1929 yılında Azerbaycan Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olan Ermeni asıllı Levon Mirzeya'nın imzasıyla Nahçıvan'ın statüsüyle ilgili uluslararası antlaşmalar da ihlal edilerek Nahçıvan'ın bazı köyleri ve bir kısım Zengilan arazileri de yine Ermenistan'a verilerek Nahçıvan'la Azerbaycan'ın batı bölgeleri arasında yerleşen Mehri koridoru daha da genişletilmiştir.

Azerbaycan ordusunun kazandığı tarihi Karabağ zaferiyle birlikte Türkiye-Azerbaycan ittifakı Güney Kafkasyada yeni jeopolitik güç dengesi oluşturmuş, 10 Kasım'da imzalanan üçlü antlaşma metnine stratejik Zengezur koridorunun açılması, yeni yolların inşasıyla ilgili madde konulmuştur. Sayın Erdoğan'ın gündeme getirdiği altılı bölgesel işbirliği formatının da aslında bütün bölge devletlerinin çıkarlarına uygun olduğu, tüm koridor ve ticaret yollarının açılmasının tarihi İpekyolu coğrafyasında yerleşen halklarının yararına olacağı da açıktır. Bütün bu imkanlardan faydalanabilmek için Ermenistan yenilginin getirdiği ağır siyasi-ekonomik durumundan ders çıkarmalı, Türkiye ve Azerbaycan'a yönelik toprak iddiaları ve düşmanca siyasetinden vazgeçmelidir. Türk İslam aleminin karargahı olan Türkiye'nin liderliğinde yeni bir merkezi gücün doğuşu ortadadır. Artık küresel ve bölgesel güç dengeleri yeniden kurulmakta, Türk Dünyası her geçen gün konumunu güçlendirmektedir. Asya yeni dünyanın ekonomik cazibe merkezi haline gelmektedir. Tarihi İpekyolu güzergahında tüm yollar ve koridorların yeniden canlanması kaçınılmazdır.

Karabağ Zaferi Sonrası Nahçıvan Koridoru

DR. REŞAT AHMET AĞAOĞLU

DOSYA

Eski ve zengin tarihe sahip günümüzde Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Nahçıvan stratejik, politik ve ekonomik açıdan bölgede halen etkinliğini korumaktadır. Nahçıvan bölgesi, özellikle Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında kara bağlantısı veya bir koridor oluşturması hasebiyle hem Azerbaycan hem de diğer Türkî Cumhuriyetler arasında çok yönlü ilişkilerin devam ettirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu koridorun aktif ve güvenli hale getirilmesi, sadece Türkiye ile diğer Türkî cumhuriyetler arasındaki ticaret yolunun değil, aynı zamanda Avrupa ile Çin'e kadar uzanan tarihi "İpek Yolu"nun canlandırılması için vazgeçilmezdir. Batıdan Çin'e kadar uzanan bu ticaret yolları, yüzyıllarca bu yollara ev sahipliği yapan, kontrolünü elinde tutan ülke ve bölgelerin ekonomik gelişmelerine önemli katkılar sunarken, batı ve doğunun kültürel, sosyolojik ve politik yönlerden etkileşiminde de büyük rol oynamıştır. Günümüzde tarihi "İpek Yolu"nun yeniden canlandırılacak olması, dünyanın büyük ekonomilerinden sayılan Avrupa ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin daha hızlı bir şekilde ilerlemesi için alternatif ticaret yolları sunarken, bir taraftan da Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Moğolistan ve Afganistan gibi doğrudan açık denizlere çıkışı olmayan ülkelerin ekonomik açıdan önem kazanmalarına ve kalkınmalarına katkı sağlayacaktır. Bu durumda, Avrupa ile Çin arasındaki elverişli ekonomik ilişkiler bağlamında Türkiye'nin yeri ve konumu ne olacaktır? Bu elverişliliğin Türkiye açısından değeri nedir?

Tarihi “İpek Yolu”nun canlandırılması hiç kuşkusuz bölgedeki tüm ülkeleri olumlu yönde etkileyecektir. Fakat bu olumlu etkileşimden en çok Türkiye karlı çıkacaktır. Günümüzde ekonomik olarak gelişen, dünyada ve özellikle bölgesinde; Doğu Akdeniz ve Karadeniz havzasında, Kafkaslar, Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika’da daha fazla söz sahibi olma yolunda hızla ilerleyen Türkiye, coğrafi ve stratejik konumu sayesinde Batı ile Doğu arasındaki ticaret yollarının en önemli kısmını kontrol edebilecektir. Bu da Türkiye’yi, global ekonomik etkileşimden sadece etkilenen değil, aynı zamanda bu etkileşime yön veren aktörlerden yapacaktır. Ayrıca, Avrupa ve Çin’den farklı olarak Türkiye’nin soy, ırk, dil, din ve kültür bakımından yakın olduğu Azerbaycan ve Orta Asya ülkeleri ile bu ilişkileri daha sağlam bir zeminde ilerletmesine ve geliştirmesine imkan sağlayacaktır. Bu bağlamda Nahçıvan koridorunun özellikle Türkiye açısından önemi büyüktür. Yaklaşık yirmi yedi sene sonra gerçekleşen Karabağ zaferi sonrası bu önem daha farklı bir boyuta geçmiş, Azerbaycan’ın kendi topraklarına kavuşması ile birlikte Türkiye’nin diğer Türk topluluklarına kara bağlantısı ile doğrudan ulaşabilmesi için bir fırsat doğmuştur. Bu tarihi fırsatın gerektiği gibi değerlendirilmesi çok yönlü ilişkilerin zirveye taşınması açısından hayati önem arz etmektedir.

NAHÇIVAN’IN TARİHİ SERÜVENİ

Nahçıvan, çok eski bir tarihe sahip olmakla birlikte, buranın ne zaman ve kimler tarafından şehir olarak kurulduğuna ilişkin net bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı mitolojik hikayelerde bölgenin Nuh peygamberin gemisinin ilk durağı olduğu belirtilse de şehrin adının ilk geçtiği kaynak II. yüzyıla ait bir eser olan Batlamyus’un (*Klavdi Potolomey*) Coğrafya’sıdır. Söz konusu eserde şehrin adı Naksuana olarak geçmektedir. Ayrıca eski Ermeni ve Sâsânî kaynaklarında da bölge Nahçıvan ismiyle anılmaktadır. Orta çağ İslam tarihçileri ve coğrafyacılarının eserlerinde bu bölgenin ismi Neşevâ şeklinde kaydedilmiştir. Nitekim Belâzürî, İbn Hurdâzbih, İbn Rüste ve İstahrî gibi coğrafyacılar kendi eserlerinde bu bölgeyi aynı isimle zikretmişlerdir. Bu eserlerde Nahçıvan’ın Sâsânî tarafından kurulduğu özellikle belirtilir. Daha sonraki yüzyıllarda, özellikle XIII-XVII. yüzyıl yazarlarından Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, Hamdullah el-Müstevfî, Mîrhând, Şeref Han Bitlisî, Kâtib Çelebi burayı Nehcevan; Hasan-ı Rûmlû, İskender Bey Münşî Nehçevan; Yâkût el-Hamevî Nahcuvân, Nakcuvân, Neşevâ; Abdürreşîd el-Bakuvî ve Müneccimbaşî Nakcuvan şeklinde kaydetmişlerdir. Ayrıca, Hamdullah el-Müstevfî

Karabağ zaferi sonrası bu önem daha farklı bir boyuta geçmiş, Azerbaycan’ın kendi topraklarına kavuşması ile birlikte Türkiye’nin diğer Türk topluluklarına kara bağlantısı ile doğrudan ulaşabilmesi için bir fırsat doğmuştur.

ve Evliya Çelebi şehrin adını Nakş-i Cihân yani “Dünyanın süsü” olarak açıklamışlardır. Bununla birlikte, Evliya Çelebi burayı Turan Hükümdarı Efrâsiyâb’ın kurduğunu yazar.

Birçok eski devlet ve medeniyetin kuruluşuna ve yıkılışına şahitlik eden Nahçıvan, değişik dönemlerde Manna, Medler, Makedonya, Pers, Atropatena ve Roma gibi devletlerin hakimiyeti altında kalmıştır. III. yüzyılda esasen Sâsânî imparatorluğu sınırları içerisinde kalan Nahçıvan, zaman zaman Sâsânîler’le Roma imparatorluğu arasında meydana gelen çekişmelerin merkezi haline gelmiştir. 283’te bu iki devlet arasındaki antlaşmaya göre Roma imparatorluğu tarafından ilhak edilen Nahçıvan, 387’de tekrar Sâsânîler’in hakimiyeti altına girmiştir. Daha sonraki dönemlerde de bölge Bizans imparatorluğu ile Sâsânîler arasındaki çatışmalara sahne olmuştur.

İslam ordularının bölgeye gelişi erken dönemlere rastlasa da Nahçıvan’ın mutlak fethi Hz. Osman döneminde Habîb b. Mesleme komutasındaki ordular tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgedeki Sâsânî-Bizans çekişmesi, İslâm fetihlerinden sonra yerini Emevî-Bizans ve daha sonra Abbâsî-Bizans çekişmelerine bırakmıştır. Uzun süren bu çekişmeler sırasında zarar gören Nahçıvan, IX. yüzyılda ortaya çıkan ve liderliğini Bâbek’in yürüttüğü Hurremî isyanından etkilenmiştir. Nitekim bazı kaynaklara göre Babek’in hakimiyet tesis ettiği bölgeler arasında Nahçıvan da bulunmaktaydı. Aynı yüzyılda bölgede Abbâsî hilafetinin otoritesinin zayıflaması ile Nahçıvan, Sâcoğulları hânedanının hakimiyeti altına girmiş, bir süre sonra ise Sâcoğulları’nı Sellâriler (*Müsâfiriler*) hânedanı takip etmiştir. 1064’te Selçuklu hükümdarı Alparslan’ın bölgeye gelişi sırasında ise burada Nahçıvan Şahlığı hüküm sürmekteydi. Bu dönemde Nahçıvan, Alparslan’ın ikametgahı konumunda idi. Büyük Selçuklu devletinin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından daha da güçlü bir konuma gelen İldenizliler hânedanı, 1174 yılına kadar Nahçıvan’ı hakimiyetleri altında bulundurmuşlardır. Bu dönemde İldenizliler devletinin başkenti Nahçıvan şehriydi. Orta çağda Nahçıvan, askeri, ilmi ve kültürel açıdan belki de en parlak dönemini İldenizliler döneminde yaşamıştır. Fakat Moğollar’ın 1221’de bölgeyi istilası ile Nahçıvan ihtişamlı günlerini geride bırakmış, uzun süren tahribat ve yıkımlara sahne olmuştur. Bu durum İlhanlı hükümdarı Gâzân Han dönemine kadar devam etmiş, söz konusu dönemde kısmen toparlanabilmiştir. Ancak 1412 tarihinde Karakoyunlular’ın hakimiyeti altına giren Nahçıvan, bu tarihe kadar 1386’da Altın Orda Devleti, 1387’de ise Timur tarafından ele geçirilerek yeniden ağır tahribatlara maruz bırakılmıştır. Zaman zaman el değiştirse de 1468 tarihine kadar bölge, Karakoyunlular’ın elinde kalmıştır. Bu

tarihten 1501 yılına kadar Akkoyunlu idaresinde kalan Nahçıvan, zikredilen tarihte gittikçe güçlenen Safevî Devleti'nin idaresine geçmiştir. 1514'te Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı kuvvetleri ile Şah İsmail komutasındaki Safevî ordusu arasında meydana gelen Çaldıran savaşında Osmanlılar'ın zafer elde etmesiyle Nahçıvan ele geçirilse de bu mağlubiyetten kısa bir süre sonra Safevîler, bölgeyi yeniden geri almayı başardı. Çaldıran savaşı sonrası bölge uzun süre Osmanlı-Safevî çatışmalarına sahne olmuş ve bu çatışmalardan zarar görmüştür. 1553'te Kanûnî Sultan Süleyman'ın çıktığı üçüncü İran seferinin doğrudan hedefi Nahçıvan oldu. 1578 tarihinde Osmanlı Devleti, Nahçıvan'ı yeniden zapt ederek yönetimi altına aldı ve bölge 1603'te Safevî hükümdarı Şah Abbas tarafından ele geçirilinceye kadar Osmanlılar'ın elinde kaldı. Daha sonraki yıllarda Osmanlılar zaman zaman Nahçıvan'ı kendi topraklarına katmayı başarmışlarsa da bölge esasen Safevîler'in yönetimi altında kalmıştır. Safevîler'in zayıflamasıyla bölgede Osmanlı-Rus çatışmaları ön plana çıktı. Bunun bir sonucu olarak 1724-1735 tarihleri arasında Nahçıvan, Osmanlı idaresinde kaldı. Fakat Nadir Şah'ın hakimiyeti döneminde bölge Osmanlılar'dan geri alınarak burada yerel yönetim tesis edildi. Nadir Şah'ın vefatıyla bölgede Nahçıvan Hanlığı kuruldu. Bu hanlık 1828'de Ruslar'ın işgaline kadar ayakta kalmayı başardı.

Nahçıvan Hanlığı'nın 1828'de Ruslar tarafından nihai işgalinden önce 1804 yılında Rusya ile İran arasında yıllarca devam eden savaş meydana gelmiş ve bu mücadele sonucunda Çarlık Rusyası, Nahçıvan ve Revan dahil Kuzey Azerbaycan'ın büyük bir kısmını işgal etmiştir. Ancak İran'ın bu yenilgiyi kabul etmemesi üzerine 12 Ekim 1813'te İran ile Rusya arasında imzalanan Gülistan Antlaşmasına göre Nahçıvan ve Revan hanlıkları İran'da kaldı. Çarlık Rusyası ise Talış, Şirvan, Kuba, Karabağ, Bakü, Derbent, Gence ve Şeki hanlıklarının varlığına son vererek onların topraklarını ilhak etti. Fakat bu yenilgiyi bir türlü hazmedemeyen Kaçarlar, 1826'da kaybettiği toprakları geri almak amacıyla Çarlık Rusyası ile yeniden savaşa girmiş, ilk başlarda bazı başarılar elde etmişse de sonradan peş peşe yenilgiler alarak geri adım atmak zorunda kalmıştır. 26 Haziran 1827 tarihinde Nahçıvan, diğer civar bölgelerle birlikte Rus birlikleri tarafından işgal edilmiştir. 10 Şubat 1828'de ise Türkmençay Antlaşması imzalanmış, bunun sonucunda Nahçıvan ve civar bölgelerin Çarlık Rusyası tarafından işgali resmileştirilmiştir. 1828-1829 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşı sonucunda akdedilen Edirne Antlaşmasına (1829) göre Osmanlı İmparatorluğu da Nahçıvan Hanlığı'nın Çarlık Rusyası tarafından ele geçirilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Türkmençay Antlaşması bölge halkının birliğine ve

Osmanlılar zaman zaman Nahçıvan'ı kendi topraklarına katmayı başarmışlarsa da bölge esasen Safevîler'in yönetimi altında kalmıştır. Türkmençay Antlaşması bölge halkının birliğine ve refahına ağır darbe vurmuş, ayrıca bölgeye göç ettirilen Ermeniler sayesinde etnik yapı keskin bir şekilde değişmiştir.

refahına ağır darbe vurmuş, ayrıca bölgeye göç ettirilen Ermeniler sayesinde etnik yapı keskin bir şekilde değişmiştir. Örneğin, antlaşmadan önce Nahçıvan'da Ermeniler'in nüfus mevcudu yaklaşık yirmi beş bin kişi iken, antlaşma sonrası bu sayı giderek artmıştır. Nitekim 1823-1827 yılları arasında Nahçıvan nüfusunun yüzde 86.5'i Türk olmasına karşılık, 1832'de ise bölge halkının 17138'inin Türkler'den, 1340'nın ise Türkmençay Antlaşmasından sonra göç ettirilen Ermeniler'den oluştuğu tespit edilmiştir. Ruslar'ın göç politikası ile bölgede etnik yapı hızla Türkler'in aleyhinde gelişirken, 1886'da yapılan istatistiğe göre Nahçıvan şehrinde nüfusun yüzde 70.2'ni Azerbaycan Türkleri, yüzde 29.4'ünü ise Ermeniler teşkil etmiştir.

Nahçıvan ve Revan Hanlıkları Çarlık Rusyası tarafından işgal edildikten sonra Rus Çarı I. Nikola'nın fermanı ile iki hanlığın birleştirilmesi ile Ermeni vilayeti oluşturulmuştur. Bununla birlikte, Nahçıvan Hanlığı 1840 yılına kadar varlığını koruyabilmiştir. 10 Nisan 1840 tarihinde yayınlanan Çar'ın yeni ıslahat fermanına göre guberniyalar ve onlara bağlı kazalar oluşturulmuştur. Nahçıvan da bu kazalardan birisi olmuştur. 1844 yılında Çarlık hükûmeti, Kafkasya bölgesinin yönetimi ile ilgili yeni bir ıslahat yaparak, bütün Kafkasya'yı bir yönetim altında (*Kafkas Canişinliği*) birleştirmiştir. 1849 yılında Nahçıvan, Ordubad ve Dereleyez Kazalarını da içine alan Revan Guberniyası tesis edilmiştir.

1917 Bolşevik İhtilaline kadar Nahçıvan, Çarlık Rusyası'na bağlı kaldı. İhtilalin bir sonucu olarak bölgede Rus etkisinin zayıflaması ve Rus kuvvetlerinin geri çekilmesiyle boşluktan yararlanan Ermeni çeteleri Anadolu ve Kafkasya'daki birçok Türk yerleşim merkezlerine saldırarak buralarda kitlesel katliamlar gerçekleştirdiler. Mayıs 1918'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra Osmanlı ordusu, Arpaçay yönünden hareket ederek Nahçıvan bölgesine girdi. 14 Temmuz 1918'de Ermeniler, Nahçıvan şehrini işgal ettiler de 20 Temmuz'da Osmanlı ordusu şehre girerek burada kontrolü sağlamış oldu. Brest-Litovsk Anlaşması'na göre 14 Temmuz 1918'de yapılan halk oylamasında Kars, Ardahan ve Batum halkı Osmanlı Devleti'ne katılma kararı aldı. Bu arada "93 Harbi" (1877-1878) sırasında kaybedilen topraklarla birlikte, Kaçarlar'la (*İran*) imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Ruslar'a bırakılan Nahçıvan da Osmanlı topraklarına katılmış oldu. 14 Eylül 1918 tarihli kararname ile merkezi Batum olan Batum vilayeti tesis edildi. Batum, Kars, Ardahan ve Nahçıvan, Batum ve Kars sancakları olarak düzenlendi ve Nahçıvan da Kars sancağına bağlandı. Fakat Birinci Cihan harbinin Osmanlı aleyhinde sonuçlanacağı neredeyse kesinleşince Osmanlı ordusu 21 Ekim 1918'de bölgeden geri çekildi. Kısa bir süre sonra Nahçıvan'da

Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Aras Cumhuriyeti kuruldu. Fakat 1919 yılı başlarında bölgeye giren İngilizler, Aras Cumhuriyeti'ni feshettiler. Buna rağmen İngilizler aynı yıl içerisinde Nahçıvan ve civar bölgelerden çekilmek zorunda kaldılar. Kısa bir süre sonra Nahçıvan'a Amerika Birleşik Devletleri ordusu girdi. Bazı anlaşmazlıklar sonucu bölgede Türkler'e yönelik katliamlara girişildiyse de Mart 1920'de Türk ordusunun Nahçıvan'a girmesiyle bu duruma son verildi. 28 Temmuz 1920'de 11. Kızıl Ordu birliklerinin Nahçıvan'a girmesiyle Nahçıvan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Ardından 1921'de Kars'ta Rusya'nın da hükümet temsilcisi düzeyinde katıldığı kongrede Türkiye ve Kafkasya cumhuriyetleri arasında yapılan antlaşma ile Nahçıvan, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir birim olarak tanındı. Nahçıvan'ın Azerbaycan'a bağlı bir özerk bölge olduğu Ermenistan'a da kabul ettirildi. Nahçıvan, Özerk Cumhuriyet statüsünü ise 9 Şubat 1924'te aldı. Sovyetler döneminde Nahçıvan'ın bazı köyleri ve toprakları Ermenistan'a bırakıldı. Bunun sonucunda ilk başta Nahçıvan'ın yüz ölçümü 5988 km² iken, 1929-1930'dan sonra 5365 km²-e kadar azaltıldı. Moskova Antlaşması (1921) ve Kars Antlaşmasını (1921) imzalayan tarafların iştiraki olmadan Nahçıvan topraklarının bir bölümünün bu şekilde Ermenistan'a verilmesi uluslararası hukuk normlarına aykırı bir durumdur. Sovyetler'den bağımsızlığını kazandıktan sonra 17 Kasım 1990 yılında Nahçıvan meclisinin kararıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin resmi adındaki Sovyet Sosyalist ibareleri çıkarılmıştır. 1995 anayasası çerçevesinde Nahçıvan'ın özerkliği yeniden onaylandı.

GÜNÜMÜZDE NAHÇIVAN

Siyasi olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin, Türkiye, İran ve Ermenistan'la ortak sınırlara sahip olmakla birlikte Azerbaycan'la kara bağlantısı bulunmamaktadır. Nahçıvan, kuzeybatıdan Türkiye Cumhuriyeti (11 km), kuzey ve kuzeydoğudan Ermenistan Cumhuriyeti (224 km), batı ve güneybatıdan ise İran İslam Cumhuriyeti (163 km) ile çevrilidir.

Azerbaycan'ın yüzde 6.3'ünü oluşturan Nahçıvan'ın yüzölçümü 5.502,73 km²'dir. 2018 istatistiğine göre nüfusu 452.800 olup, kilometre kareye 82 kişi düşmektedir. Azerbaycan toprak bütünlüğünden kopuk bir siyasi ünite olan Nahçıvan'ın hâlihazırda anavatan ile kara bağlantısı bulunmamaktadır. XX. yüzyılın başlarına kadar Nahçıvan ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında her türlü kara bağlantısı mevcut iken, Sovyetler Birliği'nin 1 Aralık 1920'de tarihi Azerbaycan toprakları olan Zengezur ve civarındaki bölgeleri Ermenistan'a vermesiyle söz konusu kara bağ-

1921'de Kars'ta Rusya'nın da hükümet temsilcisi düzeyinde katıldığı kongrede Türkiye ve Kafkasya cumhuriyetleri arasında yapılan antlaşma ile Nahçıvan, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir birim olarak tanındı.

Nahçıvan, Anadolu ile Orta Asya ve Güneydoğu Asya arasında kilit bir konuma sahiptir. Bu sebeple Nahçıvan “Şarkın Kapısı” olarak adlandırılmaktadır.

lantısı kesilmiştir. Bununla birlikte, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin sınırları, Türkmençay Antlaşması (1828) ile belirlenmiş olup, Moskova (16 Mart 1921, 3. madde) ve Kars Antlaşmaları (13 Ekim 1921, 5. madde) ile bugünkü halini almıştır. Azerbaycan'ın 1995 Anayasası ile (134. madde) Moskova ve Kars Antlaşmaları ile alınan kararlar tekrar onaylanmış, Nahçıvan'ın siyasi statüsü ve özerkliğinin esasları belirlenmiştir. Nahçıvan'ı yönetme yetkisi Âli Meclis'te (Parlamento) bulunmaktadır. Parlamento Başkanı doğrudan Azerbaycan Devlet Başkanı'na bağlıdır. Parlamentoda, beş yıl süreliğine seçilmiş kırk beş milletvekili bulunmaktadır. Nahçıvan Âli Meclis Başkanı tarafından atanan bir Başbakan, Bakanlar Kurulu ve bakanlık gibi faaliyet gösteren Devlet Komitesi Başkanlıkları mevcuttur. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin şehir ve rayon diye bilinen il veya ilçeleri İcra Hâkimi yani Vali ve Kaymakam tarafından idare edilir. İcra Hâkimleri Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Âli Meclis Başkanı'nın teklifi üzerine Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, “rayon” adı verilen idari birimlerden oluşur. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Nahçıvan şehri dışında, Babek, Culfa, Kengerli, Ordubad, Sederek, Şahbuz ve Şerur gibi yedi büyük rayon ve bunlara bağlı 207 yerleşim biriminden oluşmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde 5 şehir ve 8 kasaba vardır. 2018 yılı nüfus sayımında Nahçıvan şehrinin nüfus sayısı 93.000, Babek rayonunun 75.000, Culfa'da 46.400, Kengerli'nin 32.200, Ordubad'ın 49.700, Sederek'in 15.900, Şahbuz'un 25.100, Şerur'un nüfus sayısı ise 115.500 kişi olarak tespit edilmiştir.¹

NAHÇIVAN'IN JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Eski dönemlerden beri Türkler'in yönetimi altında bulunan Nahçıvan, Anadolu ile Orta Asya ve Güneydoğu Asya arasında kilit bir konuma sahiptir. Bu sebeple Nahçıvan “Şarkın Kapısı” olarak adlandırılmaktadır. Kilit bir konuma sahip olması dolayısıyla tarih boyunca birçok mücadele ve savaşlara sahne olmuştur. Türkiye'nin diğer Türkî Cumhuriyetler'e açılan kapısı mesabesindeki Nahçıvan, jeopolitik ve jeostatejik açıdan Türkiye'den ayrı tutulamaz. Nahçıvan'ın Türkiye ile kara bağlantısının

¹ Tarih boyunca Nahçıvan'ın nüfus durumu ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarına bağlı olarak zaman zaman değişiklik göstermiştir. Moğollar'dan önce bölgede nüfus sayısı nispeten çok iken daha sonraki dönemlerde önemli miktarda azalma görülmüştür. Nitekim XVI. yüzyılın sonları Osmanlılar devrinde Nahçıvan'da 4208, XVII. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre 51.000 kişi (10.200 hane), XVII. yüzyılın sonlarında Şarden'e göre 10.000 kişi (2000 ev), XVIII. yüzyılın 20'li yıllarında 4385, 1806'da 5000, 1831'de 5470, 1896'da 7433, 1913'te 8945, 1926'da 12.611 kişi ikamet etmekteydi. II. Dünya Savaşı'nın ardından sağlık hizmetlerinin gelişmesinden dolayı bölgede nüfus artışı hızlanarak 1970'te 33.000'e ulaşmış, 2004 yılına ait tahminlere göre ise yetmiş bine yaklaşmıştır.

bulunması özellikle önemlidir. Bununla birlikte Nahçıvan'ın Azerbaycan ile kara sınırının bulunmaması ve ayrıca Ermenistan'la uzun ve kapalı sınırlara sahip olması büyük bir sorun oluşturmaktadır. Türkiye ile sınırın açık olmadığı dönemlerde, diğer komşusu olan İran ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin istenilen seviyede olmaması, Nahçıvan'ı kapalı ekonomik şartların hüküm sürdüğü bir durumda bırakmıştır. Buna rağmen Nahçıvan'da hızlı sosyo-ekonomik gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Ancak yine de genel olarak sosyal-ekonomik durum halen istenilen seviyede değildir. Bu durumun oluşmasını sağlayan faktörler arasında ilk sırada Azerbaycan ile doğrudan kara bağlantısının olmaması gelmektedir. Şöyle ki Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile kara bağlantısı olmaması dolayısıyla ticari alışverişler esasen İran üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu durum Nahçıvanlı üreticilere ve yerli sanayi kuruluşlarına çeşitli problemler çıkarmaktadır. Nahçıvan'da sanayinin gelişmemesi, tarımsal üretimin de istenilen seviyede olmamasından dolayı burada üretilen ürünler İran ve Türkiye ile rekabet edememektedir. Bu durum özellikle kırsal nüfusun ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun için Nahçıvan'ın Türkiye'deki ekonomik sisteme dâhil edilmesi, sanayi ve tarım başta olmak üzere diğer ekonomik sektörlerde Türkiye ile entegrasyonun sağlanması bölge insanı açısından olumlu sonuçlar verecektir. Nahçıvan'ın Türkiye ile en önemli bağlantısı, 1992 yılında açılan Hasret (Ümit) Köprüsü bağlantısıdır. Nahçıvan eskiden hem Moskova-Tahran hem de Bakü-Erivan demiryolları üzerinde önemli bir bağlantı noktası idi. Kars-Tiflis-Bakü demir yoluna paralel olarak Kars-Iğdır-Nahçıvan ve Culfa üzerinden İran'a uzanacak olan demir yolu, Nahçıvan'ı tekrar demir yolu ulaşımında eski konumuna getirecek ve Türkiye demir yolu ulaşım sistemine bağlanmış olacaktır. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerindeki demir yollarının kavşağında yer alan Nahçıvan, Şark'ın Kapısı özelliğini sürdürecektir. Türkiye ile Nahçıvan arasında Dilucu-Sederek yöresinde kara yolu bağlantısı mevcut olup, her iki tarafta da iyi kalitede kara yolu bulunmaktadır. Bu kara yolu üzerindeki trafiğin daha da geliştirilerek, bu yolun Culfa üzerinden İran ile bağlantısı canlandırılmalıdır. Bu durum, Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetler'e Gürbulak Sınır Kapısının yanı sıra kara yolu bağlantısı için ikinci bir alternatifi olması açısından önemlidir. Ayrıca Nahçıvan ile Türkiye şehirleri arasında hava yolu bağlantısı kurulmalı ve geliştirilmelidir. Nahçıvan, muhafaza ettiği konumu itibarıyla hem Türkiye hem de Türk dünyası için bir anahtardır. Nahçıvan'ın sosyal-ekonomik yönden gelişmesi, güçlenmesi ve "Şark'ın Kapısı" olma özelliği Türkiye ve Azerbaycan için çok çok önemlidir.

Nahçıvan'ın Azerbaycan ile kara sınırının bulunmaması ve ayrıca Ermenistan'la uzun ve kapalı sınırlara sahip olması büyük bir sorun oluşturmaktadır.

NAHÇIVAN'IN EKONOMİSİ VE EKONOMİK POTANSİYELİ

Nahçıvan, coğrafi konumu itibarıyla ve önemli ticaret yollarının keşiştiği bir yerde kurulması hasebiyle tarih boyunca önemli ticari merkezlerden sayılmıştır. Doğu ile Batı'nın, Kuzey ile Güney'in buluştuğu, tarihi "İpek Yolu"nun geçtiği en önemli merkezlerden biri olan Nahçıvan, bu özelliğinin de vermiş olduğu dinamiklerle her zaman dikkat çekmiş, tarım ve hayvancılığa dayalı geleneksel ekonomisinin yanında her dönemin kendine özgü gelişmiş sanayi ve zanaat dallarında da öne çıkmıştır. Nitekim İldenizliler Devleti'nin başkenti olduğu dönemlerde Nahçıvan'da dokumacılık, halıcılık, demircilik, kuyumculuk ve diğer alanlar yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu dönemde burada üretilen mal ve mahsuller yerli pazarlarda satılmakla birlikte farklı ülkelere de ihraç edilmekteydi. Moğol istilası sırasında ticaret kervanlarının geçtiği bölgelerdeki han, kervansaray, çarşı ve köprüler yıkılmış, bu yüzden Nahçıvan ve civar bölgenin gelişmiş ekonomisi hızla gerilemeye başlamıştır. Maalesef bu gerileme dönemi çok uzun sürmüş, bölge daha sonraki dönemlerde de sürekli savaş ve çatışmalara sahne olduğundan kendi ekonomik potansiyelini ortaya koyamamıştır. Ancak XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bazı ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Şöyle ki zikredilen dönemde burada yirmi beş değirmen, ayrıca boyahane, mum imalathanesi ve sabunhane vardı. Bu küçük işletmelerin yanında Nahçıvan ve civar bölge halkı genellikle ticaret ve ziraatla uğraşıyordu. Nitekim buradaki çarşı ve at pazarı meşhur olmakla birlikte buğday, arpa, darı, nohut, mercimek ve meyve üretimi de yaygındı. Özellikle Osmanlı idaresi döneminde Nahçıvan sancağının da dahil edildiği Revan eyaleti oluşturulduğunda, bölgede adil bir yönetimin kurulması ve istikrarın temin edilmesi maksadıyla 1590 tarihinde düzenlenen kanunname ile şehirdeki ticari hayat canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu kanunnamedeki bilgilerden anlaşıldığı üzere şehir pazarında zirai ürünlerin yanında bal, yağ, pastırma, yaş ve kuru meyve satılmakta, canlı hayvan ticareti yapılmaktaydı. 1727 tarihli mufassal deftere göre üç çarşı, bir Pazar ve 191 dükkan vardı. Ayrıca, burada ikisi harap olmakla 26 değirmen, mumhane, boyahane ve sabunhane mevcuttu. XVIII. yüzyılda Nahçıvan hanlığı döneminde şehrin ekonomik ve ticari hayatında pek önemli bir gelişme kaydedilmemiş, şehir eski cazibesini kaybetmiştir. Buna rağmen bölgede dokumacılık, halıcılık gibi işletmeler faaliyet göstermekte, ziraat ve hayvancılıkla uğraşılmaktaydı. Hanlık dönemi sonrası, şehrin Rusya'ya ilhaki ile bölgedeki sanayi işletmeleri daha da gerilemiş, Nahçıvan genellikle hammadde temini alanına çevrilmiştir. Bu dönemde Nahçı-

van'da dericilik, tuğla ve çömlekçilik öne çıkmıştır. Sovyetler döneminde de şehir esasen hammadde üreten merkez olma özelliğini sürdürmüştür.

Nahçıvan'ın günümüz ekonomisi ağırlıklı olarak deri işleme, ipekçilik ve mobilya yapımı alanlarında gelişmiş olup, tarım ve hayvancılık alanları bölge ekonomisinin dinamikleri arasındadır. Nitekim tarım ve hayvancılığa dayalı sanayi müesseseleri öne çıkmaktadır. Özerk Cumhuriyet'te ekonomik gelişmeler, siyasi olarak bağlı bulunduğu Azerbaycan'da yaşanan ekonomik, politik, askeri ve sosyo-kültürel gelişmelere paralel olarak her yıl değişmektedir. Nahçıvan ve civar bölgelerin toprakları tarıma elverişlidir. Çok eski bir tarihe sahip olan Nahçıvan'ın tarih boyunca yerleşim merkezi olarak yurt seçilmesinde sahip olduğu ekonomik kaynaklar önemli yer tutar. Nitekim Aras Nehri boyunca uzanan verimli topraklar, iklim koşulları, sulama olanakları ve elde edilen ürünleri tüketim alanlarına ulaştıracak elverişli konumu nedeniyle tarih boyunca ve günümüzde tarım, en önemli ekonomik faaliyet durumundadır. Bununla birlikte, Nahçıvan'da, geçmişten günümüze kadar süregelen önemli ekonomik alanlar da vardır. Bunlardan en önemlilerinden birisi ülkedeki tuz kaynakları olup bu kaynaklardan ekonomik olarak M.Ö. II. yüzyıldan beri yararlanılmaktadır.

Orta çağ ve sonrasında bölgedeki tuz madenleri önemini korumuştur. Sovyetler döneminde, Nahçıvan merkezine 14 km mesafede bulunan Babek rayonundaki (İlçe) tuz madeni yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Buna rağmen bölge ekonomisini geliştirecek olan birçok maden ve doğal kaynaklar uzun süre etkili bir biçimde kullanılamamıştır. Sovyetler'in sonlarına doğru söz konusu durum değişmiş, tuz, şehrin ihraç ettiği en önemli ticari ürünlerden birisi haline gelmiş, Kazakistan başta olmak üzere birçok ülkeye ihracatı yapılmıştır. 1979 yılında, ülke ekonomisine destek sağlamak ve sağlık turizmini geliştirmek amacıyla, Nahçıvan'da bulunan Duzdağı'nın bir kısmı tedavi merkezine dönüştürülerek doğal tuz dağı mağarası haline getirilmiştir. Astım, bronşit ve nefes darlığı gibi sağlık sorunlarına iyi gelen ve bu hastalıkları tedavide kullanılan Duzdağı mağarası, 2008 yılında yatırım yapılarak fizyoterapi merkezine dönüştürülmüştür.

Sovyetler döneminde Nahçıvan ekonomisinin dinamiği sadece tuz ve tuzla ilgili işletmelere bağlı değildi. Aynı zamanda birçok önemli hammadde üretimi yapılmaktaydı. Fakat buradaki asıl ekonomik sorun, Sovyetler döneminde birlik içerisindeki cumhuriyetler arasındaki birbirine bağımlılığı zorunlu kılan planlı ve merkezi bir sistemle yönetilen ekonominin, birliğin kısa bir sürede çökmesi sonrası sekteye uğraması ve serbest piyasa ekonomisine adapte olma sürecidir. Bu süreçte

Nahçıvan'ın günümüz ekonomisi ağırlıklı olarak deri işleme, ipekçilik ve mobilya yapımı alanlarında gelişmiş olup, tarım ve hayvancılık alanları bölge ekonomisinin dinamikleri arasındadır.

Azerbaycan'da, aynı zamanda Nahçıvan'da ekonomik, siyasi ve hukuki bir alt yapının mevcut olmaması, serbest piyasa ekonomisinin henüz bilinmemesi, her alanda kullanılan teknolojinin eski olması gibi sebeplerin yanında, Ermeniler'in saldırgan ve işgalci tutumu, bu işgalci tutum sonucunda yüz binlerce Azerbaycan vatandaşının kendi ülke sınırları içerisinde mülteci durumuna düşmesi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ekonomisini derinden etkilemiştir. Fakat 1994'te Azerbaycan ile Ermenistan arasında imzalanan ateşkes sonrası dikkatler ekonominin geliştirilmesine yöneltilmiş, kısa bir sürede önemli gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim 20 Eylül 1994'te Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile dünyanın önde gelen petrol şirketleri arasında "Asrın Anlaşması" diye adlandırılan bir anlaşma yapılmış, bu anlaşma çerçevesinde yabancı şirketlerle ortak bir şekilde Hazar denizinin Azerbaycan'a ait kısmında petrol ve doğalgaz çıkarılmaya başlanmıştır. Bu durum, ülke içerisinde üretimin artmasına, gelirlerin çoğalmasına ve dolayısıyla ekonominin giderek canlanması vesile olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomideki bu sıçrayışı muhakkak kendisine siyasi olarak bağlı bulunan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni de olumlu olarak etkilemiştir. Şöyle ki elde edilen petrol gelirlerinin bir kısmının anavatanından petrol ve doğalgaz dışı gelirlere dayalı bir ekonomiye sahip Nahçıvan'a aktarılması sonucunda Azerbaycan'daki ekonomik gelişmelere paralel olarak Nahçıvan'da da ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Ancak Azerbaycan'la kara bağlantısı bulunmadığı için Ermenistan'la yapılan savaş sırasında buraya verilen doğalgaz ve elektrik kesintiye uğramıştır. Buna rağmen Türkiye ve İran ile kara sınırları bulunan Nahçıvan bu konudaki avantajını kullanabilmiştir. Nitekim ilk başlarda elektrik enerjisini Türkiye'den temin etmiş, daha sonra kalıcı olarak hem doğalgaz hem de elektrik enerjisi sorununu İran üzerinden çözüme kavuşturmuştur. Bu gibi ülke içi temel sorunlarını önemli ölçüde halleden Nahçıvan'da özellikle son yıllar turizm, ulaşım, sağlık ve ticaret gibi alanlara yatırımlar çoğaltılmış, ülke ekonomisi bu planlamalarla önemli adımlar atmış, gelir düzeyi artmıştır. 2014 yılında Nahçıvan'ın GSYİH'ı (*Gayri Safi Yurt İçi Hasıla*) yaklaşık 2 milyon üç yüz doksan bir milyon manat (*Azerbaycan para birimi*) iken, bu rakam 2015'te 2 milyon dört yüz altmış yedi milyon, 2016'da 2 milyon beş yüz seksek iki milyon, 2017'de 2 milyon yedi yüz bir milyon, 2018'de ise 2 milyon yedi yüz yetmiş üç milyon manat olmuştur. Bu verilere göre Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin yıllık gelirleri giderek artmıştır. Aynı şekilde bu ekonomik gelişmeler kişi başına düşen GSYİH miktarını da Azerbaycan para birimi bazında çoğu zaman artırmıştır. Fakat 2015'te ülkede meydana gelen devalüasyon dolayısıyla dolar bazında önemli bir

azalma kayda alınmıştır. 2014'te kişi başına düşen rakam yaklaşık 6967 dolar iken 2015'te bu rakam 3345 dolar olmuştur.

Nahçıvan'da sanayileşmenin bazı yönleri gelişmiş olmasına rağmen yerel nüfus genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Nüfusun yüzde 75'inin şehirler dışındaki yerleşim alanlarında yaşaması bu durumu elverişli kılmaktadır. Ülkedeki tarım alanlarının yüz ölçümü yüzde 29 civarındadır. Fakat belirli bir tarım alanında ihtisaslaşma genel olarak söz konusu olmamakla birlikte, buğday ve baklagiller önemli yer tutmaktadır. Ülkede başlıca olarak buğday, baklagiller, şeker pancarı, ayçiçeği, çeşitli sebzeler ve bostan bitkileri, çeşitli meyveler yetiştirilmektedir. Nitekim yaklaşık rakamlarla ifade edilirse her yıl ülkede 250 bin dönüm üretim alanında 77 bin ton buğday, 380 bin dönüm alanda 11 bin ton baklagiller, 18 bin dönüm alanda 39 bin ton şeker pancarı, 2500 dönüm alanda 678 ton ayçiçeği, 60 bin dönüm alanda 65 bin ton çeşitli sebzeler, 42 bin dönüm alanda 42 bin ton çeşitli meyveler, 10 bin dönüm alanda 17 bin ton üzüm, 30 bin dönüm alanda 41 bin ton çeşitli bostan ürünleri ve 28 bin dönüm alanda 40 bin ton patates üretilmektedir.

Yaygın ve çok önemli bir alan olmasına rağmen ülkedeki tarım sektörünün en büyük sorunu ihtiyaç fazlası tarımsal üretimin ihraç edilmesinin arzu edilen bir düzeyde olmamasıdır. Son yıllarda üretilen tarımsal ürünlerin bir kısmı civar ülkelere ihraç edilse de ihraç edilemeyen fazla üretim mevcuttur. Giderek artan tarım ürünleri dolayısıyla ülkede bu ürünleri işleme ve ekonomiye kazandırma teşebbüsleri doğrultusunda alanlarında uzman küçük ve orta ölçekli işletmeler yaygınlaştırılmıştır. Aynı şekilde ülkede iç talebi karşılamak amacıyla Türkiye tarafından üretimi ve işlenmesi desteklenen bazı tarımsal ürünler de vardır. Nitekim 1994 yılından itibaren Nahçıvan'da şeker pancarı üretimi desteklenmekte ve elde edilen ürün Ağrı şeker pancarı fabrikalarında işlenmek üzere gönderilmekte ve her yıl işlenmiş şeker pancarı ürününün yüzde 10'u yeniden Nahçıvan'a gönderilmekteydi. Türkiye tarafından yapılan bu destek faaliyeti şeker pancarı üretimine getirilen kota ve ülke içerisinde bu alanda önceden anlaşılan üretimin çok fazla olması gibi sebeplere bağlı olarak maalesef 2007'de sona ermiştir.

Nahçıvan'da sanayi ve benzer alanlarda olduğu gibi tarım alanında da genç nüfus, dolayısıyla iş gücü yetersizliği görülmektedir. Genç nüfusun önemli bir kısmının çalışmak amacıyla başta Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu olmak üzere bazı ülkelere göç etikleri bilinmektedir. Bu durum her alanda üretimin artmasını engellemekte, üreticiden

Yaygın ve çok önemli bir alan olmasına rağmen ülkedeki tarım sektörünün en büyük sorunu ihtiyaç fazlası tarımsal üretimin ihraç edilmesinin arzu edilen bir düzeyde olmamasıdır.

ziyade genellikle yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan tüketici bir toplum ortaya çıkarmaktadır.

Tarım ürünlerinin üretiminin önemli bir yere sahip olduğu Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin ürünlerini ihraç ettiği başlıca ülkeler Rusya, İran, Türkmenistan ve Gürcistan'dır. Buna karşılık, ithalatında öne çıkan ülkeler Türkiye, İran ve Rusya'dır. İhracatta sanayi ürünleri, gazlı ve gazsız içecekler ve taşıtlar başlıca yeri tutarken, ithalatta çeşitli sanayi ürünleri, ulaşım araçları ve yedek parçaları, gıda maddeleri, inşaat malzemeleri, ilaç ve sağlık ürünleri, mobilya ve beyaz eşyalar ağırlıklıdır. Üretimini yaygın olmasına rağmen tarım ürünlerinin temel ihracat ürünleri arasında yer almaması özellikle dikkat çekmektedir. Tarım ürünleri önemli ihracat kalemini oluşturmaktan uzak olup, sadece yerel halkın ülke içerisinde üretilen tarımsal ürünleri kendi gayretleri ile Iğdır, Ağrı, Kars ve Ardahan'a getirerek bunların satışından elde ettikleri gelir söz konusudur. Yine gazlı ve gazsız içeceklerin ülke üretimi ve tüketimi açısından önemli bir sektörü oluşturmasına karşılık, kalabalık ve nispeten satın alma gücü daha yüksek olan sınır komşuları; Türkiye ve İran'a bu sektör ürünlerinin ihracatı yeterli değildir. Bunun başlıca sebebi, Türkiye ve İran'daki yerli üreticilerin koruyucu tedbirleri dolayısıyla Nahçıvan menşeli sektör ürünlerinin söz konusu pazarlara pek girememesidir.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin dış ticaret istatistikleri incelendiğinde, ihracatın 2011 yılından beri sürekli artış gösterdiği, buna karşılık ithalatın ise inişli çıkışlı bir seyir izlese de 2014 yılından itibaren azalış gösterdiği görülmektedir. Bu duruma Azerbaycan'da yaşanan ekonomik kriz ve 2015'te gerçekleştirilen devalüasyon sebep olmuştur. Dünya ekonomisinde yaşanan kriz ve petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, döviz piyasasının ve manat kurunun yeni petrol fiyatlarına uygunlaştırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bunun sonucunda yerel para birimi manatın, avro ve dolar karşısında değer kaybetmesi gerçekleşmiştir. Bu durumda dolar bazında yapılan ithal ürünlerindeki maliyet keskin bir şekilde artmış, gelirlerin azalmasına, dolayısıyla Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin dış gelirlerinin düşmesine sebebiyet vermiştir.

Nahçıvan'ın ticari hayatında sınır kapıları önemli bir yere sahiptir. Üç sınır kapısı faaliyet göstermektedir. Bunlar Dilucu (Türkiye), Culfa (İran) ve Şahtahtı (İran) sınır kapılarıdır. Culfa ve Şahtahtı sınır kapıları daha eski olmalarına rağmen günümüzde Türkiye ile sınır kapısını oluşturan Dilucu, Nahçıvan'ın ekonomik ve siyasi hayatında daha aktif rol oynamakta ve daha önemli bir yer işgal etmektedir. Aynı şekilde, Türkiye de bu sınır kapısını önemsemektedir. 1992'de Dilucu sınır kapısı, Bakanlar Kurulu kararıyla birinci sınıf sınır kapısı ilan edilmiştir. Türkiye, bölge

ve batı-doğu açısından oldukça büyük öneme haiz bu sınır kapısı 2009 yılından itibaren sınır ticareti konusunda da yetkilendirilmiştir. Potansiyelinin çok altında ticaret yapılmasına karşılık, ileride daha da canlanacak olan bu sınır kapısından günümüzde bölge illeri açısından hatırı sayılır ihracat söz konusudur. 2016'da Dilucu Sınır Kapısından yaklaşık 26 milyon dolar ihracat yapılırken, 2017'de bu rakam 36 milyon, 2018'de ise 20 milyon civarında gerçekleşmiştir. Bu sınır kapısından ağırlıklı olarak ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü, demir ve çelik eşya, elektrikli makine ve cihazlar, televizyon ve benzer cihazlar, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, çeşitli metal eşya, kazan ve aletler, demir, çelik, plastik mamuller, boyalar, halı, hububat, un, nişasta, çeşitli sebzeler, süt ve süt ürünleri ihraç edilirken, özellikle daha çok ağaç ve ahşap eşya, demir ve çelik ihracatı dolayısıyla bu sektörlerin ülke (*Türkiye*) içerisindeki gelişimine katkı sunmaktadır.

Kara bağlantısının bulunmasının da vermiş olduğu katkıyla Türkiye Cumhuriyeti ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında kültürel, stratejik ve ticari bağların daha da geliştirilmesi olanaklıdır. Bu ilişkilerin Kars-Iğdır-Nahçıvan demir yolu projesinin hazırlanması ve tamamlanması ile daha da artması öngörülmektedir.

SONUÇ

Uzun bir aradan sonra elde edilen Karabağ zaferi sonrası Türkiye, Azerbaycan, dolayısıyla Türk Dünyası için önemli gelişmeler ve fırsatlar ortaya çıkmıştır. Ermenistan'ın uzun yıllardan beri Türkiye ve Azerbaycan arasında mevcut ve potansiyel sosyo-ekonomik ilişkilere, ayrıca tarihi, coğrafi ve etnik bağlara engel olmaya çalışması ve bu engel rolünde onu destekleyenlerin şimdiye kadar başarılı olmaları dönemi bitmiştir. Artık ne Türkiye eski Türkiye, ne de Azerbaycan eski Azerbaycan'dır. Diğer taraftan askeri, stratejik, ekonomik ve bölgesel bir güç olan Türkiye, küresel güç olma yolunda da hızla ilerleyen bir ülke konumunda olup yanı başındaki olaylara sadece seyirci kalmakla yetinen bir ülke olmaktan kurtularak ülke menfaatlerini ilgilendiren konulara müdahil olabilen bir duruma gelmiştir. Bu durum belli bir dönemden beri hissedilirken, Karabağ savaşı ve elde edilen muhteşem zafer sonrası Kafkasya'da Türkiyesiz çözümün olamayacağı herkesin malumu olmuştur. Fakat burada en önemli husus, elde edilen bu zaferin yerinde ve verimli bir biçimde değerlendirilmesi, bölgede Türkiye Cumhuriyeti'nin ağırlığının giderek daha fazla hissettirilmesidir. Çünkü Türkiye'nin gelişmesi, Azerbaycan'ın ve dolayısıyla Türk Dünyası'nın gelişmesi ile paralellik arz etmektedir. Bu bakımdan Nahçıvan koridoru hayati önem

taşımaktadır. Bu koridorun uzun süre bağı kalarak adeta atıl bırakılması bölge ülkelerinin refahına ve huzuruna engel teşkil etmiştir. Karabağ zaferi sonrası hızla canlanma fırsatı bulacak olan bu koridor sadece bölge ülkeleri açısından değil, aynı zamanda Avrupa ile Çin arasındaki önemli bir alternatif ticari yol olma özelliğinden dolayı önemsenmektedir. O halde dünyanın büyük ekonomilerine sahip birçok ülkenin dikkat merkezine çevrilen Nahçıvan koridorunun güvenliği giderek daha çok önemlenecektir. Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde Azerbaycan ile birlikte bölgede güvenliği temin etmesi, başka bir ifadeyle söz konusu koridoru ağırlıklı olarak kendi kontrolü altında tutması yönünde atacağı adımlar onu, bölgede ve dünyada siyasi, askeri, stratejik ve ekonomik gelişmelere etki edebilecek bir güç haline getirecektir.

Kaynakça

- Adem Yulu, *Dilucu Sınır Kapısı'nın Iğdır Şehri Üzerindeki Etkileri*, Coğrafya Dergisi, Sayı: 28, Haziran 2014.
- *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu*, Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), Mayıs 2016.
- Feyruz Bağirov, *Nahçıvan'ın Tabii Servetleri*, Nahçıvan 2008.
- Halil Kurt, Murat Özkan, *Bağımsızlıktan Günümüze Nahçıvan'ın Zirai Yapısı*, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 38, Temmuz 2017.
- Hüsamettin M. Karamanlı, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 32: 294-297, (İstanbul 2006).
- *Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İnceleme Raporu*, Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), 2020.
- Oğuz Şimşek, *Nahçıvan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 6, Sonbahar 2010.
- Oğuz Şimşek, *Nahçıvan Duzdağın Sağlık Turizm Potansiyeli*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 25, Bahar 2020.
- Sadık Müfit Bilge, *16. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Nahçıvan Sancağı*, VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Kafkasya Özel Sayısı.
- Seferali Babayev, *Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin Coğrafyası*, Bakü, Elm, 1999.
- Serhat Zaman, *Siyasi Coğrafya Açısından Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti*, Ankara, Pegem Akademi, 2014.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, TÜİK, Rapor tarihi: 01/12/2019
- Zeynep Sakar, *Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Çerçevesinde; Nahçıvan Ekonomisinin Türkiye İçin Stratejik Önemi*, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:11, Sayı: 59, Ekim 2018.
- <http://statistika.nmr.az/source/consumermarket/index/php>
- <http://naxcivan.cg.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/254049>

Türkiye - Azerbaycan Karayolu Zengezur Koridoru

CIHANNÜMA DERGİ

www.cihannuma.org

Hacı Bayram Mah. Haşimi (Kutlu) Sokak No. 12 Altındağ - ANKARA

@Cihannumader - Twitter / @cihannumader - Facebook / @cihannumader - Instagram / CIHANNUMA DERNEĞİ- YouTube